

Луцький педагогічний коледж

О. О. Остапук, С. М. Подолок

ПРАКТИКУМ З СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ЧАСТИНА II

(Видання доповнене і перероблене)

- ✓ Морфеміка**
- ✓ Словотвір**
- ✓ Морфологія**

*навчально-методичний посібник
для студентів педагогічних коледжів*

ЛУЦЬК – 2017

УДК 811.161.2(076)
ББК 81.411.1 – 9
О – 76

Практикум з української мови: навчально-методичний посібник. – Частина II. / Уклад. О. О. Остапюк та С. М. Подолук. – Луцьк, 2017. – 104с.

Друга частина «Практикуму з української мови» сприяє формуванню практичних навичок з таких тем: «Морфеміка», «Словотвір» та «Морфологія».

У навчальному посібнику подано систему практичних завдань і вправ для закріплення навчального матеріалу з граматики сучасної української мови та тренувальні тести для перевірки засвоєння знань з кожної теми відповідних мовознавчих розділів. Особливу увагу відведено також морфемному, словотвірному та морфологічному аналізам різних частин мови.

Практичний посібник адресований студентам педагогічних коледжів та інших навчальних закладів, які вивчають дисципліну «Сучасна українська літературна мова».

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Давидюк В. Ф., доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури СНУ імені Лесі Українки.

Деркач Л. М., кандидат філологічних наук, викладач кафедри словесних дисциплін Луцького педагогічного коледжу.

Рекомендовано до друку рішенням науково-методичної ради Луцького педагогічного коледжу (протокол №3 від 14 січня 2014 року).

Затверджено і рекомендовано до друку рішенням кафедри словесних дисциплін Луцького педагогічного коледжу (протокол №4 від 6 грудня 2013 року)

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
1. МОРФЕМІКА. СЛОВОТВІР	
1.1 Морфемна будова слова.....	6
1.2 Словотвір сучасної української мови.....	12
2. МОРФОЛОГІЯ	
2.1 Іменник.....	19
2.2 Прикметник.....	37
2.3 Числівник.....	46
2.4 Займенник.....	56
2.5 Дієслово.....	65
2.6 Дієприкметник.....	76
2.7 Дієприслівник.....	83
2.8 Прислівник.....	88
2.9 Службові частини мови. Вигук.....	95
Список рекомендованої літератури.....	102

ПЕРЕДМОВА

*Культура мови – це духовне обличчя людини
(О.Федик)*

Українська мова сьогодні виступає як одна з розвинутих європейських мов, як одна з найзагальніших, визначальних ознак, що характеризують сутність української нації.

Літературна мова відрізняється від загальнонародної тим, що має усталені норми: вимови, написання, творення слів і їхніх форм, побудова словосполучень, конструювання тексту. Кожна освічена людина мусить знати ці норми і вміти ними користуватися, виробити автоматичні навички правильної вимови і написання.

Мета цього посібника – допомогти студентам оволодіти нормами української літературної мови в її писемній формі, виробити навички грамотного письма.

Пропоноване видання складається з трьох частин, в яких подано практичні і тестові завдання відповідно до мовознавчих розділів.

Перша частина «Практикуму з сучасної української мови» складається з розділів «Фонетика», «Графіка», «Орфоєпія», «Орфографія», «Лексикологія» та «Фразеологія», відтак націлена на удосконалення вимови студентів, формування орфографічних навичок та збагачення їх словникового запасу.

Друга частина навчального посібника спрямована на практичне засвоєння основних правил граматики української мови, тому містить систему тренувальних вправ з розділів: «Морфеміка», «Словотвір» та «Морфологія». Вправи й тести, що пропонуються у другій частині збірника носять системний характер, оскільки ґрунтуються на принципі розгляду морфології як цілісної структури, де всі частини мови перебувають у тісному взаємозв'язку. Завдання потребують умінь узагальнювати матеріал про те чи інше мовне явище, виконувати морфемний, словотвірний та морфологічний аналіз за поданими зразками. У третій частині збірника містяться тренувальні вправи для закріплення знань і формування практичних умінь з синтаксису та пунктуації української мови. Особлива увага відводиться синтаксичним розборам речень різного типу.

Вправи, що пропонуються у збірнику, містять матеріал для аналізу фонетичних особливостей мови, для практичного засвоєння літературних орфоепічних норм, принципів української графіки та орфографії; для опанування лексикологією та фразеологією; для вивчення закономірностей морфемної будови і способів та засобів словотвору, а також граматичної будови української мови – частин мови і особливостей їх парадигматики та синтаксису словосполучення, простого і складного речення.

Розділи, теми та вправи посібника побудовано відповідно до навчальної програми курсу «Сучасна українська мова з практикумом». Підібрані й розміщені матеріали забезпечують розуміння та швидке запам'ятовування інформації, а також якісне застосування набутих знань на практиці.

Упорядники орієнтують студентів на творчу самостійну роботу, тому збірник містить вправи різної складності, при виконанні яких студенти зможуть якнайкраще осмислити теоретичний матеріал, виробити навички його практичного застосування.

Практичний посібник «Практикум з сучасної української мови» адресований студентам педагогічних коледжів та інших навчальних закладів, а також може бути використаний викладачами та вчителями для організації самостійної та індивідуальної роботи.

Автори

МОРФЕМІКА. СЛОВОТВІР

Морфемна будова слова

1. Виділіть кореневі морфемі, запишіть в окремі рядки спільнокореневі слова, відокремлюючи їх від співзвучних. Свій вибір аргументуйте.

Дорога, дорого, дорожній, дорогий, подорож, дорожчати, дороженький, подорожник, дороговказ, дорогоцінний;

Гора, горілий, горище, горе, гірник, горіти, гористий, горезвісний, горець, горіння, горювати, згарище;

Літак, літо, злетіти, переліт, влітку, летовище, літом, літальний, політньому, літній, літаючий;

Ніс, переносити, перенісся, перенос, носом, нести, носатий, носилки, носач, носій, носовичок, носоглотка, носильник.

2. Визначте та виділіть графічно у поданих нижче словах афіксальні морфемі (префікс, суфікс, постфікс, інтерфікс). З'ясуйте значення, яке вони додають до семантики відповідних лексем.

Тренер, учитель, перекладач, літератор, мовник, лікар, співак;

Киянин, сумчанин, городянин, дворянин, селянин, римлянин, міщанин;

Горошина, квасолина, зернина, краплина, картоплина, соломина;

Сіялка, молотарка, віялка, косарка, качалка, грілка, кавоварка;

Тіснуватий, гіркуватий, солодкуватий, темнуватий, кислуватий, великуватий;

Лісистий, голосистий, зубастий, зернистий, плечистий, гіллястий;

Перебігти, перестрибнути, перепливти, перекинути, перелетіти, перейти.

3. У наведених нижче словах знайдіть та виділіть графічно :

а) суфікси, б) префікси та визначте їх функцію.

А) Ніжність, доповідач, намалював, розумніший, бігом, вишневий, відчувати, білизна, прогнавши, дерев'яний, іскристий, прочитаний, бібліотекар, зрозуміла, весело, швидше, матуся, дебатувати, хвилюючи, гарнесенький. Б) Летіти, прилетіти, облетіти, перелетіти, влетіти, відлетіти, вилетіти; Шити, перешити, дошити, зшити, зашити, нашити, прошити.

4. Запишіть слова у дві колонки: з непохідною основою та похідною основою. У словах з похідною основою виділіть морфемі графічно.

Поле, словник, гордо, подвір'я, клопіт, хвиля, відкриття, зелень, причіп, казка, умисне, співати, трава, поодинокі, відвага, чарівний, рум'янець, завтра, живцем, співаючий, деканат, вікно, ставок, зустріч, сяйво, варення, напрям, нишком.

5. Використовуючи поданий матеріал, доведіть, що закінчення у словах теж мають певне значення. Яке це значення? Закінчення виділіть.

Словник – словники, словнику, словниками, словника;
Ввічливий – ввічлива, ввічливе, ввічливих, ввічливому;
Копати – копаю, копаєш, копаєте, копають;
Відвідати – відвідала, відвідали, відвідав.

6. Розподіліть слова на групи: 1) слова, які мають матеріально виражене закінчення; 2) слова, які мають нульове закінчення; 3) слова, які не мають закінчення. Закінчення виділіть графічно.

Медовий, взимку, приведу, весна, віддавна, зерно, метелик, мирно, говориш, гість, людей, музей, нетерпляче, народ, палаюча, тримаючи, решето, лібрето, осінь, вимагай, ательє, зустрівся, захворівши, конвалія, поруч, обруч, показ, дивитися, обрій, співаємо, ніч, вгору.

7. Поділіть подані слова на групи за будовою: корінь+закінчення; корінь+суфікс+закінч.; префікс+корінь+закінч.; префікс+корінь+суфікс; префікс+корінь+суфікс+закінчення; префікс+префікс+корінь+суфікс; префікс+корінь+суфікс+суфікс+закінчення.

Гість, життя, ранок, покликання, дівча, переділ, пасинок, лисичка, зайти, сплетіння, безкінечний, віддавна, полин, призьба, безсмертний, незбагненність, знеславити, суперечливий, перевтілення, благодатний, товариство, шитво, завітчаний, воз'єднання.

8. Замість крапок поставте потрібні літери. Назвіть їх орфоенічні та орфографічні особливості.

Бе...посередній, не...проможний, ...характеризувати, бе...силля, ...пекти, ...фабрикувати, ...чинити, бе...коштовний, ...клеювати, бе...характерний, ро...формувати, ...кріпити, ...шкребти, бе...контрольний, ро...стелити, ві...шкодувати, пі...класти, бе...законний, ...цементувати, ...явитися, пі...скочити, бе...сильний, о...їзний, бе...компромісний, ві...почивати, мі...спілковий, ро...пис, вро...сип, ро...чин, ...прожогу, ...сох, ро...сіл.

9. Із поданих варіантів написання слів виберіть правильний. Поясніть свій вибір.

Скласти — зкласти, зберегти — оберегти, зім'яти — зм'яти, безтурботний — бестурботний, прізвище — призвище, преспокійно — приспокійно, прихильний — прехильний, міжзоряний — мішзоряний, розібрати — розбрати, стиснути — зтиснути, розхлюпати — розіхлюпати, відхід — вітхід, презирливий — призирливий, присипаний — пресипаний, превеселий — привеселий.

10. Від поданих слів за допомогою префіксів під-, об-, з-, с-, зі-, роз-, пере-, без- утворіть нові слова. Поясніть їх правопис.

М'яти, класти, в'янути, тліти, рвати, брати, гнати, слати, йти, ждати, лягати, смертний, чистити, організувати, шити, природний, платити, рубати, сунути, робити, шукати, цвісти, формувати, штовхати, шуміти, свистіти, ховати, сідати, хвилювати, тримати.

11. Замість крапок вставте пропущені літери. Виділіть префікси, назвіть їх значення, вимову та написання.

Пр...давній, пр...ставити, пр...бережний, пр...зирливий, пр...амбула, пр...дністровський, пр...освящений, пр...близко, пр...звичайно, пр...красний, п...р...робіток, пр...крашати, пр...зидент, пр...святити, пр...д'явник, пр...стиж, пр...своїти, пр...мусити, пр...зентація, пр...рва, пр...зидія, пр...буток.

12. Перепишіть, добираючи з дужок потрібні літери.

1. Заржавіють від сліз кайдани, самі ж ніколи не (з,с)падуть. 2. За річкою у тремтливому мареві ро(з,с)телівся рідний край. 3. Час від(д,т)ступає бе(з,с)сило перед вулканічним клекотом високих дум. 4. Оксамитове поле бе(з,с)крає переливами синіми грає. 5. Вітчизна вся бе(з,с)края пі(д,т)водиться, (з,с)ростає, ро(з,с)цвітає. 6. Жовті бе(з,с)мертники в лісі ро(з,с)ливають медовий свій дух. 7. Тяжкий біль бе(з,с)жалісною лапою (з, с)чавлює парубоче серце. 8. Навіщо ж, весно, так пишно ро(з,с)цвіла, на зорі серденько бе(з, с)жалю ро(з,с)тяла? 9. Народе мій, невольнику о(д, т)вічний, чи чуєш мій синівський гордий спів? 10.(з,с)кільки разів ти бачив це диво — зоряне небо. Яким ро(з,с)кішним шатром про(з, с)тягається воно спекотливої літньої ночі над твоєю головою! 11. За сонцем хмаронька пливе, червоні кола ро(з,с)теляє. 12. Вже ро(з,с)погодилось, умите сонце перекинуло свої золоті коси на поля, — і вони укрились пахучою парою. 13. У ро(з,с)чинене вікно пливуть медові пахощі ро(з,с)квітлих акацій.

13. Знайдіть, у якому з п'яти рядків слів усі іменники мають суфікс -ок? Складіть речення з цими іменниками.

- 1) Кілок, лісок, льонок, листок, куток, строк.
- 2) Мішок, ставок, зубок, дзвінок, басок.
- 3) Курок, голосок, дідок, ранок, дубок, грибок.
- 4) Димок, злиток, мисок, пилок, гурток, тинок.
- 5) Виток, крок, замок, стрибок, висок, волосок.

14. Утворіть від поданих дієслів за допомогою суфіксів -ив(о) або -ев(о) похідні іменники і визначте значення цих суфіксів.

Палити, варити, пекти, мережити, курити, молоти, плести, морозити, марити.

15. Випишіть іменники зі зменшувально-пестливими суфіксами і визначте, з яким значенням вони вживаються в кожному окремому випадку. Поясніть правопис цих суфіксів.

1. Хмарка в небі он біжить, — як щасливо в світі жить! 2. Я зайчика зустріла. Дрімав він на горбку (П. Тичина). 3. Що місяцю зіроньки скажуть яшенькі? 4. Що листячко шепче, мов дише в садочку? (П. Тичина) 5. Он ярочки зелененькі, стежечки по них маленькі, перевиті, мов стрічечки, збігаються до річечки... 6. Ніч обгорнула біленькі хати, немов маленьких діточок мати... (Леся Українка).

16. Випишіть іменники з суфіксами на означення збільшеності чи згрубілоїсті. Поставте наголоси в цих словах.

1. — Ой, який сьогодні морозище! 2. — Гей, писаки, ставте скрізь умовні знаки! Я, промовець, мушу знати, як що публіці «подати». 3. Рубані, калічені, вогнем печені люди сміялися і насміхалися над здорованем. 4. Марко підходить до столу, за яким німотно і напружено сидить розрум'янений чолов'яга років сорока п'яти. 5. Я на зброї поклявся, що не заспокоюся, поки хоч один нелюд буде сквернити землю, простягати лапища і ножищі до кіс матерів і дівчат. 6. Ану, тихенько мені. Чи не справжній злодіяка добирається до сіна?

17. Від поданих імен утворіть чоловічі та жіночі імена по батькові. Поясніть правопис.

Григорій, Василь, Юрій, Геннадій, Микита, Сергій, Ігор, В'ячеслав, Олексій, Дмитро, Володимир, Анатолій, Валерій, Микола, Антін, Євген, Євгеній, Олег, Ілля, Максим.

18. Перепишіть, вставляючи пропущені літери в суфіксах, поясніть їхній правопис.

1. Добрий борщ...к, та малий горщ...к (Нар. творчість). 2. На небі сірим павут...нням снували хмари (М. Коцюбинський). 3. Снігом вікон...чко наше забило (П. Куліш). 4. Гусенятко хотіло виглянути з бочки, та не дострибнуло (М. Вінграновський). 5. Біжить півн...чок із цебром (Нар. творчість). 6. Дятел на старій груші в червонястій шап...чці з маленькою пал...чкою стукає та й стукає (М. Воробйов). 7. Ото сказав, як нож...чком відрізав (Нар. творчість). 8. Пригнувшись, хлопч...к помітив на гілочці старої верби, що стояла поруч, якусь малесеньку пташ...чку (В. Іваненко).

19. За допомогою відомих вам суфіксів утворіть прикметники, поясніть їхній правопис.

Привіт, глибина, правда, розмова, буряк, голова, книжка, стіна, сонце, зірка, слово, корова, ведмідь, зло, голос, старанність, нога, велич, хвіст, гілля, хата, ледар, земля.

20. Визначте корені та закінчення поданих слів. Випишіть підряд слова з суфіксами. У разі правильного вибору слів з їх перших букв складається перше слово у вислові І. Франка: „...—то перша основа життя”.

Молодий, попереду, рано, навздогін, активний, перемога, цінний, малий, сухий, ясно.

21. Розставте подані слова в тому порядку, в якому розташовані наведені нижче їх схеми.

Книга, обкладинка, іграшка, розмова, праліс, дзвоник, заметіль.

Схеми: 1) корінь + суфікс + нульове закінчення;

2) префікс + корінь + суфікс + закінчення;

3) префікс + корінь + суфікс + нульове закінчення;

4) корінь + суфікс + закінчення;

5) префікс + корінь + закінчення;

6) префікс + корінь + нульове закінчення;

7) корінь + закінчення.

22. Випишіть з кожної групи „зайве” слово, розберіть виписані слова за будовою.

а) Будівля, будувати, будильник, будова, будинок;

б) підводний, водолаз, підвода, вода, водяний;

в) гірський, міжгір'я, гора, гірка, погоріле;

г) нічний, нічого, нічка, вночі, ночівля.

23. Зробіть морфемний розбір виділених слів.

На великому вашому пальці, мамо,
стільки **великого** діла —

і **вказівний** не вказував, тільки робив,

і середній не був середульшим,

і **підмізний** в роботі не був **безіменним**,

і **мізинчик** не був **найменшим**.

На **пальчиках** ваших, мамо,

росли пшениці і заводи,

міста і дороги,

букварі й академії,

цілі країни, мамо,

виростали на ваших пальцях...

(Д. Чередниченко)

24. З'ясуйте, у яких з наведених слів є нульове закінчення, а в яких закінчення немає.

Кінь, метро, трамвай, поні, тінь, шимпанзе, ріс, бюро, швидко, повагом, гра.

25. Від поданих слів утворіть нові за допомогою префіксів ви-, під-, при-, по-, на-. З трьома з них складіть речення.

Говорити, ламати, ладнати, слухати, купувати, малювати, кликати.

26. Від поданих слів утворіть нові за допомогою суфіксів. З двома з них складіть речення.

Вода, земля, дочка, сила, поле, корінь, народ, звичай, форма.

26. Вибірковий диктант. У три колонки выпишіть слова, утворені за допомогою а) префікса; б) суфікса; в) префікса та суфікса.

Мауглі припав обличчям до вікна і почав стежити, як горить вогонь у печі. Він бачив, як господиня вставала вночі і підживляла вогонь чорною деревиною. А як настав ранок і туман побілів та схолов, він побачив, як хлопчик селянина взяв плетений горщик, обмазав зсередини глиною, і пішов доглядати худобу.

Він подався за хатину, перестрів хлоп'я, вихопив у нього з рук горщик із вугіллям і зник у тумані. Хлопчик заплакав з переляку.

(За Дж. Р. Кіплінгом).

27. Підберіть слова, будова яких відповідає таким схемам: 1) корінь + суфікс + нульове закінчення; 2) префікс + корінь + суфікс + закінчення; 3) префікс + корінь + суфікс + нульове закінчення; 4) корінь + суфікс + закінчення; 5) префікс + корінь + закінчення; 6) префікс + корінь + нульове закінчення; 7) корінь + закінчення; 8) корінь + суфікс + суфікс + постфікс; 9) корінь + інтерфікс + корінь + суфікс + закінчення; 10) префікс + префікс + корінь + суфікс; 11) корінь + суфікс + постфікс 12) корінь + суфікс + суфікс.

28. Виконайте морфемний аналіз слів.

Мислення, внутрішній, навколо, зворушливий, невчасно, відвідувач, набережна, громовідвід, навчається, народження, пробиваючись, приурочений, розповсюджуючи, роздоріжжя, обідраний, стінгазета, засміятися, щонайлегше, тіснуватий, заодно, розписатися, удесятеро, оголошую, тихесенько, щасливець, киянин, вгору, гнешся, виїжджаєш, подитячому, всюдихід, засніжити, міжрядний.

Словотвір

сучасної української мови

1. Розмістіть подані слова словотвірними ланцюжками. Виділіть у кожному похідному слові твірну основу та словотворчий засіб.

Вантажник, вантажопідйомний, вантажність, вантаж, вантажний, завантажити, вантажниця, вантажопідйомність, вантажити, завантажитися. Пекарня, печеня, запіканка, пекти, печений, піч, запікати, печиво, запекти.

2. До кожного слова з префіксом під- / піді- підберіть твірне та з'ясуйте, чи всі слова утворені одним способом творення. Твірну основу та словотворчі засоби виділіть графічно.

Підігріти, підірватися, піддубник, підказати, підліток, підлікувати, підкоп, підворітня, під'їхати, підхопитися.

3. Підбравши твірне слово, з'ясуйте, у якому з рядків усі іменники мають суфікс -ок.

Листок, куток, виток, крок, стрибок, лісок.

Пилок, льонок, замок, кілок, ставок, зубок.

Гурток, тинок, димок, злиток, ранок, дзвінок.

Грибок, дідок, голосок, урок, басок, отрок.

4. Розподіліть подані постфіксальні дієслова залежно від способу творення: префіксальний, постфіксальний, префіксально-постфіксальний, суфіксально-постфіксальний, префіксально-суфіксально-постфіксальний.

Гнатися, розгніватися, притерпітися, тривожитися, заколоситися, скупитися, ухитритися, нагулятися, брататися, зустрітися, усміхатися, купатися, відвоюватися, просльозитися, наповнюватися.

5. Із наведених слів укладіть словотвірне гніздо.

I. Безмежжя, межа, межувати, безмежно, безмежний, безмежність, відмежуватися, розмежування, розмежуватися, розмежувати, відмежувати.

II. Ковзани, ковзанка, ковзати, ковзаняр, ковзаня, ковзатися, ковзкий, ковзнути, ковзанярський.

6. Від поданих слів утворіть іменники, поясніть, яким способом вони утворені.

Юний, блакитний, синій, зелений, бігти, рости, гомоніти, оглядати, написати, переходити, нападати.

7. Від основ наведених слів за допомогою суфіксів -ськ-, -ств утворіть нові. Поясніть, які зміни відбуваються в похідних словах.

Юнак, товариш, ткач, Прага, Кавказ, птах, Рига, солдат, громада, чех, Кременчук, Кривий Ріг, убогий, боягуз, кріпак.

8. Розподіліть слова за словотвірними типами:

Глинище, співець, головище, партієць, древище, удар, городище, вогнище, морозище, навар, попелище, творець, ручище, прапорець, писар, гречаник, стаханівець, вітерець, ливарник, бур'янець, пісенник, оборонець, прапорець, злоба, продавець, сівба, хвороба, служба, сметанник косар, байкар, дружба, шахтар, комар, аптекар, словник, голубник, чародійник.

9. Встановіть, який різновид афіксального словотворення бере участь у творенні поданих слів. Визначте твірну основу, її частиномовну належність та словотворчий засіб.

Промова, промова, виступ, премудрий, київський, білити, побатьківському, міжобласний, вольт, безладдя, протипожежний, розкуркулити, дизель, опромінити, донжуан, веселитися, колоситися, розсититися, злітатися, приземлитися, осмілитися, "Волга", Калина, ват.

10. Замініть виділені слова прикметниками або іменниками. В утворених словах визначте твірну основу й словотворчі афікси. Поясніть, як утворені ці слова.

Слово, сказане до речі. Площа при вокзалі. Ліси під Москвою. Ділянка при школі. Тканини без барв. Поле без меж. Країни за рубежем. Простори за Десною. Людина, яка охороняє кордон.

11. Вставте пропущені букви, поясніть правопис. Визначте спосіб творення наведених слів.

...фотографований, не...численний, ро...писати, ро...пис, ро...писка, бе...славний, пр...чудовий, пр...клеїти, ро...чистити, не..кінчений, ...шивати, ...чесати, небе...пека, бе..ро..судно.

12. Замість російських слів доберіть українські, які містять префікси роз-, без-, з- (с-). Поясніть їх правопис.

Раствор, расписание, бессильный, сшить, опасность, испечь, непрерывно, сыпать, сделать, обеспечивать, стереть, сократить, создать, смонтировать.

13. Визначте, яким способом утворені назви областей в українській мові.

- а) Донецька, Дніпропетровська, Івано-Франківська, Хмельницька;
- б) Донеччина, Дніпропетровщина, Івано-Франківщина, Хмельниччина.

14. У кожному рядку знайдіть зайве слово за способом творення:

- а) антисвіт, автомеханік, співавтор, контрнаступ, ультразвук, дисгармонія;
- б) зустрічатися, кусатися, гнутися, в'юнитися, взуватися, гойдатися;
- в) онука, кума, раба, Валентина, боротьба, маркіза;
- г) ошасливити, звеселити, засекретити, додуматися, окрилити;
- г) знайомий, сучасне, добові, пальне, палій, черговий, Київ.

15. Наведіть приклади слів, утворених лексико-семантичним способом (топонімічні назви місцевості, прізвища однокурсників).

16. У кожному рядку знайдіть зайве слово за способом (чи різновидом способу) творення.

Десяток, виконавець, подарунок, перекур, сибіряк, сивина.
Завеликий, праліс, доплатити, неправда, проїзд, проректор.
Бездушний, огарок, підліток, прогул, прошарок, безробіття.
Привід, відтиск, вимір, дотик, підпис, відбір, проїзд, затінок.
Лісосплав, стоп-кран, глухонігий, медсанбат, овочесховище.
ООН, СНД, УТН, НАТО, ВНЗ, ФБР, СБУ, АТС, НЛО

17. Користуючись поданими нижче зразками, визначте спосіб творення та морфемну структуру слів.

Старовинний, безбарвний, запіканка, перезимувати, листопад, навічно, переказ, прислухатися, виноградарство, казкар, чотирикутник, запуск, доопрацювати, відсоток, холодильник, по-весінньому, підстанція, гуртожиток, милозвучність.

Послідовність словотвірного аналізу: знайти слово, від якого утворене дане для аналізу слово, та виділити в ньому твірну основу; порівняти твірну основу з основою даного для аналізу слова та виділити словотвірні засоби (морфемні); визначити спосіб творення.

Морфемний аналіз передбачає виділення усіх морфем, з яких складається слово, у такій послідовності: закінчення, основа, суфікс, префікс, корінь.

18. Визначте твірну базу наведених прикметників. Зробіть висновок, чи однаково вони утворені.

Малозаселений, малосімейний, малотиражний, маловживаний.

19. Розгляньте складні слова, знайдіть у них сполучні голосні. Виділіть слова, у яких сполучних голосних немає.

Атомохід, рукоплескати, авіазавод, землерийний, п'ятирічка, Миргород, працездатний, кінорежисер, радіопередача.

20. З'ясуйте спосіб (морфологічний/ неморфологічний) та різновид утворення поданих нижче слів.

Мимоволі, операційна (іменник), край (стола), гніздо (кулемета), малозрозумілий, військовий (іменник), замкнута (людина), навколо (будинку), передова (іменник), швидкоплинний, глухий (приголосний), весною (зустрілися), (всесвітня) павутина.

21. Від поданих слів утворіть слова способом основоскладання.

Земля, міряти, броня, поїзд, сталь, варити, правда, шукати, ліс, тундра, буря, ламати, тисяча, літа, високий, якість.

22. Утворіть складні прикметники за поданим зразком, поясніть їх правопис.

Токар високої кваліфікації — висококваліфікований токар.

Програма на довгий строк, газ Східного Сибіру, мови східних слов'ян, сталь високої якості, завод, що переробляє нафту.

23. Випишіть в окремі колонки слова, що утворилися: 1) способом основоскладання, 2) шляхом злиття сполучення слів в одне слово.

Пароплав, світогляд, перекотиполе, вищевказаний, утридорога, двозначний, запанібрата, робототехніка, потойбічний, волелюбний.

24. Правильно прочитайте абрєвіатури, замініть їх повними назвами (усно). Визначте тип складноскороченого слова.

ЕОМ, Мінважбуд, ЦСУ, КамАЗ, генштаб, РАТАУ, ТАРС, політгодина, загс, ОУН, мопед, інформбюро, ВР, МВС, Інтерпол, спецкор, облвно.

25. Визначте спосіб творення кожного слова.

Взаємодопомога, меддопомога, не-руш-мене (рослина), колгосп, міжколгоспний, землероб, виконроб, рівноправний, рівноправність, райком, райкомівський, біоніка, мопед, брат-і-сестра (квітка).

26. Поясніть правопис складних прикметників, утворених основоскладанням.

Червонопрапорний, північно-західний, мовно-літературний, деревообробний, науково-технічний, сіро-зелений, західноєвропейський, шістдесятип'ятихвилинний, військово-інженерний, віськовозобов'язаний.

27. Доберіть до слів антоніми, утворені префіксальним способом.

Розкидати, відійти, розказати, пришити, предобрий, запросити, закопати, зібрати, вигнати, препоганий, пригасити, втримати.

28. Дотримуючись моделей творення абревіатур, утворіть складноскорочені слова від повнозначних.

Професійно-технічне училище, Міністерство охорони здоров'я, міський комітет, Організація українських націоналістів, страховий агент, універсальний магазин, Національний банк, авіаційна компанія, санітарно-епідеміологічне відділення, приватне підприємство, Спілка письменників України, міністерство юстиції.

29. Визначити й записати групами складні слова, утворені морфологічним та лексико-синтаксичним способами. Назвати до кожного твірні слова, виділити словотворчі засоби.

Рудобородий, рукодільниця, глибокодумний, гуртожиток, девятигранник, грамзапис, Вернидуб, п'ятдесят, грам-молекула, милозвучний, працелюб, Іван-чай, високоповажний, художник-кравець, зірвіголова, сніжно-білий, перекотиполе, довготривалий, двозначність.

30. Розподіліть слова за способами творення: складання основ, префіксально-суфіксальний, префіксальний, суфіксальний, безафіксний.

Доповідь, надпис, пошук, звістка, затишний, уявний, сніжок, правосуддя, димохід, перепис, наказ, зустріч, заклик, новина, суперечка, засмагати, сизокрилий, пролісок, доброзичливий, виховний, лікар, припекти, чорнозем, нарукавник, неволя, капуста, прадавній, забагато, землетрус, рятівник, переказ, відтиск, одвірок, провулок, тренер, запис, білоручка, розбити, недруг, по-дитячому, виліт, століття, безмежний, читач, паровоз, самоаналіз, підніжка, полтавчанин, долина, затишний.

31. Замініть подані словосполучення одним словом, визначте спосіб творення слів.

Мешканець Харкова; відсутність знання; водій таксі; один з авторів; віддалений куток; приміщення під землею; другий місяць року; атака у відповідь на атаку; частина розділу.

32. Спишіть речення. Підкресліть слова, утворені неморфологічними способами, визначте їх різновид.

1. Катерина подивилась та й заголосила: – Це не брат мій, це мій милий... (Т. Шевченко). 2. Надвечір, коли бабуня зібралася й пішла до якоїсь своєї знайомої я залишився сам. (Л. Смілянський) 3. Народ ввілявся через ворота у двір, наче вода крізь шийку пляшки. (Ю. Яновський) 4. Увійшов черговий. – Тобі чого? (О. Довженко) 5. Клацнув хлопець собачкою й знову поклав револьвер.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Морфема — це...

- а) найменша одиниця звукової системи мови, за допомогою якої розпізнаються значущі одиниці мови;
- б) найменша неподільна значуща частина слова, яка є носієм певного лексичного чи граматичного значення;
- в) частина фразового такту, що має переважно кілька звуків, об'єднаних навколо складотворного центра;
- г) виділення фонетичними засобами одного із складів фразового такту.

2. Укажіть рядок, у якому всі слова мають префікс:

- а) вимога, вимолот, винахід, вибити, вигода;
- б) випал, випас, випар, вибороти, вивести;
- в) виправляти, вираховувати, виражати, вигнати, вигідний;
- г) винагородити, виразити, висловити, вибрати, вибачити.

3. Укажіть рядок, усі слова якого мають таку структуру: префікс, корінь, суфікс.

- а) Терти, гірський, маленький, зустріти, апелювати;
- б) передбачення, прізвисько, походити, навантажити, зосереджений;
- в) задзеленчати, потроїти, дотримати, виділити, зрушити;
- г) аналітичний, штовхнути, вказувати, нагромаджувати, дотепний.

4. У якому рядку всі слова спільнокореневі?

- а) Широкий, широкого, широкому, широким, широкі;
- б) високий, вищий, найвищий, височезний, височенький;
- в) птах, пташиний, птахом, пташине, птахи;
- г) везу, везеш, везете, буду везти, везуть;
- д) Колосок, колос, заколоситися, колосковий, колоситися.

5. Вкажіть рядок, у якому подано форми одного слова.

- а) Спів, співати, співак, співачка, заспівати;
- б) співаю, співаєш, співає, співаєте, співаємо, співають;
- в) пісня, пісенний, пісняр, пісняри, пісенька;
- г) малий, малюк, маленький, мініатюрний, мініатюра;
- д) довгий, високий, великий, довжелезний, довгенький.

6. Укажіть рядок, у якому всі слова мають таку структуру: корінь, суфікс, закінчення.

- а) Безстрашний, абітурієнт, аварія, подяка, думати;
- б) адресував, авансувати, актуальність, економіка, дощечка;
- в) багристий, зеленішого, душевний, чекаємо, дрібний;

г) опановувати, стрімко, зустрічати, акуратність, драматичний.

7. У якому рядку правильно виділено корені в словах?

- а) Без/лад/, /лагід/ний, /помил/ка, /сильн/ий, /хорош/ий;
- б) біл/іти, ви/вод/ити, /бризк/ати, /син/ій, /корен/і;
- в) /прав/о, /правн/ик, /добр/о, /добр/ий, /добреньк/ий;
- г) /весел/ий, /веселк/а, /весел/ити, /весел/ість, ве/селун/;
- д) /душ/итися, /видуш/ений, /дух/, /душ/евність, /задуш/итися.

8. Укажіть рядок, у якому в усіх словах нульова флексія:

- а) абиякий, абітурієнт, хтозна-що, стиха, зимовий;
- б) згадай, багрець, авансував, приходь, міць;
- в) абсолютно, стіл, анатом, пательня, свято;
- г) блажен, апеляція, вітер, гай, коромисло.

9. Укажіть рядок, у якому всі слова складаються з кореня та суфікса:

- а) гарно, весело, щиро, дарма, густо;
- б) красиво, сонно, міцно, якісно, голосно;
- в) блаженно, синьо, мирно, трубо, старанно;
- г) відверто, цікаво, принагідно, художньо, стомлено.

10. Укажіть рядок, у якому всі слова мають таку будову: префікс, корінь, суфікс, закінчення.

- а) Надбрів'я, перестали, відвар, навчання, науковий;
- б) наділ, виклик, виїзд, напис, натрапити;
- в) видобути, визбираний, виконати, абиякий, небезпечний;
- г) пригадати, відварити, присісти, бувалий, національний.

11. Укажіть рядок, усі слова якого мають таку будову: корінь, суфікс, закінчення.

- а) Писаний, науковість, броньований, публікація, братерство;
- б) загадковість, визнаний, вишити, обов'язок, знайомити;
- в) виспівують, старанний, кошений, знищити, іронічний;
- г) степовий, пружність, м'якшити, ніяковіти, вираження.

12. Укажіть рядок, у якому всі слова не мають закінчення.

- а) Вітер, паралелепіпед, льон, радіо, марно;
- б) кіно, сумно, висміюючи, бордо, швидко;
- в) правильно, комп'ютер, словотвір, консенсус, вірус;
- г) суфлер, балет, кохаючи, бартер, танго.

МОРФОЛОГІЯ

ІМЕННИК як самостійна частина мови

Лексико-граматичні розряди іменників

1. Прочитайте. Випишіть окремо іменники: а) загальні назви; б) власні назви.

Тихе невеличке містечко Узин, клаптик рідної української землі. Можливо, ще кілька років тому ти, юний друже, і не знав про його існування, як і мільйони інших людей, що населяють нашу країну. Скільки таких містечок? Тисячі. Але ти, обов'язково знайдеш це місце на карті поблизу Києва, недалеко від Білої Церкви. Батьківщина героя! Так, це він, Павло Романович Попович, герой, космонавт, невмирущим подвигом навіки прославив Україну. (Л. Безуглий).

2. Спишіть, вставляючи відповідні букви.

Делегація українських селян виїхала з (В,в)аршави до села (В,в)ільхівка. Голова (К,к)олгоспу ("Ж,ж)овтень" сидів у першій машині. Краєвиди здавалися знайомими: такі можна бачити і в північних областях (У,у)країни. Польські селяни зустріли їх усім селом. Несли на вишитому рушнику хліб-сіль. А перед натовпом на тлі блакитного весняного неба майоріли на вітрі прапори (У,У)країни і (П,П)ольщі. Тихо лягали вінки. Тихо стояли люди...

Ніхто не розмовляв, не потрібні були тут довгі промови. І лише старенька колгоспниця з (К,к)иївщини, та й то більше до себе, ніж до інших, тихо сказала:

- Спокійно спить, дорогі синочки. Ваша справа живе на (Б,б)атьківщині і тут, на польській, политій вашою кров'ю землі. І вас ніколи не забудемо ні ми, ні ваші друзі. (В.Козаченко)

3. Із наведених речень випишіть: а) загальні та власні назви; б) назви істот і неістот.

Іван Сірко належав до видатних політичних діячів і козацьких полководців України. Наприкінці двадцятих років сімнадцятого століття він був учасником морського походу запорізьких козаків на чолі з Богданом Хмельницьким проти турецької фортеці Трапезунд на південному узбережжі Чорного моря. Відтоді Іван Сірко став сподвижником Богдана Хмельницького, брав активну участь у визвольній війні українського народу (1648-1654), у творенні української держави. (Г.Сергієнко)

4. Дайте характеристику поданим нижче іменникам за їх належністю до певних лексико-граматичних розрядів.

Туман, ідеалізм, хірург, дріжджі, цибулина, совість, річка Дніпро, зазнайство, бензин, гарбуз, коріння, гора Ельбрус, романтизм, відмінник, вершки, дітвора, ранок, стежина, адвокат, студентство.

5. Визначте, які з наведених нижче термінів мають конкретне, а які абстрактне значення. Чи вказують граматичні ознаки на таке розрізнення?

Гідравліка, гідростатика, деградація, динаміка, диск, деформація, дискета, дифузія, лещата, гарт, зубило, зачищення, гнучкість, випробування, клапан, копіювання, барвник, кріплення, лазер, лезо, ліміт, ливарня, нарощування, ніжність, інструмент, метод.

6. Наведені іменники поставте у формах називного, родового і знахідного відмінків однини. Визначте, які з них відмінюються як іменники категорії істот, а які — як неістот.

Натовп, покійник, учитель, студент, студентство, народ, бактерія, кінь, загін, табун, брат, город, лялька, липа, селянство, винищувач, Марс, кожух, мікроб, буквоїд, оселедець, чисельник, супутник, будильник, пальма, змій.

7. Випишіть із тексту іменники у дві колонки: 1) з конкретним значенням, 2) з абстрактним значенням.

Пароплав ішов швидко, та Надії здавалося, що він посувається надто повільно. Дивне буває у збудженій жіночій душі: адже не вперше оце Надія після розлуки повертається у свою родину, – за роки навчання не раз їй доводилось поспішати на тривожний виклик, коли хтось занедужав, а зараз вона певна, що дома усе гаразд, і їде вже не у відпустку, а назавжди, їде сповнена радісних сподіван, їде щаслива з успішного закінчення інституту, – однак ще ніколи не здавався таким довгим цей шлях і ще ніколи з такою силою не тягло до своєї домівки. Свіжий вітерець приємно хлопав в обличчя, зривав з неї газовий шарфик — бавився з ним, летів з прапорцем. І коли б оце хтось збоку поглянув на неї, одразу б визначив, що це дівчина — її ще ніхто не вважав за одружену — лине назустріч щастю.

8. Запишіть збірні іменники. Доберіть слова спільного кореня, які мають обидві форми граматичного числа – однини і множини.

Зразок: вороння – ворона – ворони.

Віття, листя, соняшничиння, птаство, робітництво, братія, адвокатура, секретаріат, юнь, молодь, лозняк, рідня, чоловіцтво, людство.

9. Виділіть у тексті речовинні та збірні іменники. З'ясуйте морфологічні та синтаксичні ознаки їх.

I. Ликує Рим. Перед кумира
Везуть возами ладан, мірро,
Женуть гуртами християн
у Колізей. Мов у різниці,
Кров потекла. Ликує Рим.

.....
Другий день
Реве арена. На арені
Лідійський золотий пісок
Покрився пурпуром червоним,
В болоті крові замінивсь.
А сіракузьких назореїв
Ще не було у Колізеї.
На третій день і їх в кайданах
Сторожа з голими мечами
Гуртом в різницю привела.

(Т.Шевченко)

II. До чого ж гарно й весело було в нашому городі! Ото як вийти з сіней та подивитись навколо – геть-чисто все зелене та буйне. Цвіте малина, смородина, тютюн, квасоля. Рослини лізли одна на одну, переплітались, душилися, дерлися на хлів, стріху, повзли на тин. А вздовж тину, за старою повіткою, росли великі кущі смородини, бузини і ще якихось невідомих рослин. Там неслися кури нишком од матері і різне дрібне птаство. А соняшника, а маку, буряків, лободи, укропу, моркви! А малини – красної, білої! А вишень, а груш солодких!

(О.Довженко)

10. Знайдіть слова, які перейшли з однієї частини мови в іншу. Поясніть це явище.

Ситий голодного не розуміє (*Нар.тв.*). Одне — в плуг, а інше — в луг (*Нар.тв.*). Весна ледачого не любить, вона проворного голубить (*Нар. тв.*). Сидить батько кінець стола, на руки схилився. У всякого своя доля і свій шлях широкий (*Шевченко*). Тільки "так" чи "ні", "за" чи "проти" мало сьогодні сенс (*Загребельний*). Далека нам путь, але ми не одні (*Сосюра*). Птиця спускалася усе нижче та нижче (*Нечуй-Левицький*).

Грамаіічні категорії іменника

11. Спишіть. Підкресліть іменники, визначте рід, число і відмінок.

Останній грім давно скотився з даху...

Стекло по ринвах сонце і дощі,

І у саду дерева вже без страху

Вдягають позолочені плащі.

Без боязні вдягають, бо ніхто тут

За пишноту вже їх не осміє...

Займається на гілці позолота,

І сад багряним маревом стає.

(Г. Чубай)

12. Спишіть. Підкресліть іменники, визначте рід, число і відмінок.

1. Про мудрий голос Руставелі і про зазивний звук зурни, про виноград на сірій скелі, мов розпис давньої стіни, товариши мої писали – товариш Лермонтов між них. 2. Тож відрікаюся зарані сказати річ якусь нову, та радий я, що Чіковані і Леонідзе другом зву. (М. Рильський. "Грузія")

13. Визначте рід іменників та зазначте, на основі яких семантичних, словотворчих, морфологічних або синтаксичних ознак кожний іменник відноситься до певного роду.

Доля, світ, повість, листя, камінь, озеро, тесть, теща, поні, архітектор, Батумі, фрейлін, мати, колібрі, бідолаха, аташе, серп, меню, авеню, АЕС, СНУ, Онтаріо, базіка, райвно, явище, Огайо, геній, лібрето, нежить, тюль.

14. Порівняйте рід іменників іношомовного походження в українській мові з першоджерелом. Поясніть, що сприяло трансформації цього грамаіічного значення в процесі запозичення та засвоєння даних лексем українською мовою.

Вуаль – (франц. la voile – чол.р.), ландшафт – (нім. die Landschaft – жін.р.), ультиматум – (лат. ultimum – середн.р.), папір – (нім. das Papier – середн.р.), тема – (гр. thema – середн.р.), бюро – (франц. le bureau – чол.р.), парламент – (нім. das Parlament – середн.р.), шланг – (нім. die Schlange – жін.р.), схема – (гр. schema – середн.р.), ферма – (франц. le ferme – чол.р.), фундамент – (лат. fundamentum – середн.р.), пальто – (франц. le paletot – чол.р.), шриффт – (нім. die Schrift – жін.р.), проблема – (гр. problema – середн.р.), ваза – (франц. le vase – чол.р.), контора – (нім. das Kontor – середн.р.), клас – (франц. la classe – жін.р.), кафе – (франц. le café – чол.р.), сигнал – (нім. das Signal – середн.р.), банк – (франц. la banque – жін.р.).

15. Розподіліть іменники на три групи: а) іменники, що вживаються в однині та множині; б) іменники, що вживаються лише в однині; в) іменники, що вживаються лише у множині.

Берег, ковзани, ковзанка, горобина, лінія, людство, жнива, цукор, збір, збори, збірка, пересуди, око, Київ, Суми, вальс, шахи, вечір, вечорниці, піхота, батон, бетон, сумління, картоплиння, стаття, дріжджі, кохання.

16. Спишіть, вставляючи відповідні букви і розкриваючи дужки. Виділіть іменники, визначте їх відмінки.

Всяк, хто пр...їде в (К,к)ирилівку, намагається відшукати оту шевченківську хату. Але її давно немає. Камінь, що л...жить на тому місці, вказує, що саме тут стояла вона. З високого пагорба відкриває...ся чудесна долина, внизу голубіє плесо ставків, сади, св...щенна земля, не раз оспівана поетом у його чудових віршах, картинах, творах.

Хатини, яку ми з малку звикли бачити на сторінках наших підручників, немає, але зате на старому подвір...ї (Ш,ш)евченків виріс великий будинок, оточений трояндами, любистком і вишнями, - це м...моріальний музей Тараса Шевченка. (І.Цюпа).

17. Спишіть. Визначте відмінок кожного іменника, прийменники підкресліть.

Читати годину, читати протягом години; приїхати до міста, приїхати в місто; вважати другом, вважати за друга; книга братові, книга для брата; підніматися горою, підніматися на гору.

18. Спишіть. Визначте відмінки іменників, ужитих у наведених реченнях.

1. Не забувай за отчий свій поріг, але й кермуй політ за обрії незнані - і мислі, і часу закони невблаганні неси в будучину, на плетиво доріг. 2. Не для людей, тієї слави, мережані та кучеряві оці вірші віршую я... 3. Мені легшає в неволі, як я їх складаю. 4 З-за Дніпра мов далекого слова приймають і стеляться на папері, плачучи, сміючись, мов ті діти. 5. І радують одну душу убогу. 6. Любо мені, любо мені з ними, мов батькові багатому з дітками малими.

19. Визначте, до якого роду належать іменники.

Дзвін, долина, степ, лось, дівчина, хлопець, учень, учениця, староста, листоноша, кір, батько, Ілля, Валя, лебідь, жирафа, слон, селянин, селянка, українець, українка, ножиці, пустощі, кукіль, юшка, колібрі, черепаха, снігур, синиця, Баку, Дніпро, Кравченко, Татарчук, брат, братова, пюре, мадам, місіс.

20. Спишіть. Визначте відмінки іменників, ужитих у наведених реченнях.

1. В день ясний і в ночі горобині, в рідній чи в далекій стороні, - ти в моєму серці, Україно, душею Шевченка гомонить. 2. Хрущі Гаїв зеленограй. А молодик такий, хоч зараз в діадему даруй своїй Чурай. 3. Північ зморила усе до ноги, тільки місяць повис, мов уламок кольє. 4. На плеса з вирію ключами високо линуть журавлі. 5. Он на стрункій та високій осичині листя пестливо тремтить. 6. Із садочка красно пахощами віє. 7. Зіходить місяць, гаснуть зорі, з-за гаю спів несе луна. 8. Серце в грудях б'є якось сміливо, і скриляється надія.

21. Подані іменники запишіть у колонки за родами.

Тополя, мужність, птаство, хлопці, канікули, ячмінь, повінь, коріння, проміння, листя, робітники, Україна, Сибір, Баку, Черкаси, таксі, путь, круча, дівча, зілля, рілля, колібрі, кенгуру, рандеву, фламінго, маестро, лото, президія, токар, суддя, дитинча, лисеня, собака, тюль, біль, авеню.

22. Від іменників чоловічого роду, де можна, утворіть іменники жіночого роду.

Піаніст, машиніст, артист, белетрист, курсист, фінансист, органіст, турист, тракторист, бульдозерист; шофер, інженер, комбайнер, гравер, мінер; суддя, секретар, орендар, скляр, бетоняр, маляр, столяр; перекладач, викладач, слухач, орач; скрипаль, доктор, доцент, професор, академік; директор, адміністратор, оратор.

23. Подані іменники запишіть у три колонки: а) іменники, що вживаються в однині й множині; б) іменники, що вживаються тільки в однині; в) іменники, що вживаються тільки в множині.

Радість, радощі, почуття, хитрун, хитрощі, гілка, дрова, Альпи, Кавказ, гори, селянство, село, зернина, двері, жнива, врода, хлопці, рослинність, стебло, піжмурки, дерева, дітвора, сани, людство, Петро, Чернівці, міста, вулиці, степи, лінії, витрати, ложки, ночви, ворота, квіти, пахощі, Карпати, танці, заздрощі, оглядини, традиції, край, береги, обличчя, кущ, барви, очі, чоботи, васильки, пригоди, пересуди, роздоріжжя, примхи, бандура, доброта, робота, вість, пильність, радість, пошта, кошти.

24. Подані слова запишіть в чотири колонки за відмінами.

Сіль, джміль, теля, стеля, гілля, рілля, маля, роль, межа, задача, мідь, піч, полум'я, тім'я, курча, курчатко, селище, площа, річ, ворота, сирота, перо, бюро, кров, соловей, алея, праця, горня, хлоп'я, хлопець, радість, міць, подорож, роздоріжжя, дорога, лоша, дитя, життя, стаття, блакить, ланкова, вітер, море.

25. До поданих іменників доберіть прикметники й запишіть як словосполучення; поясніть, якого роду іменники.

Шосе, Кутаїсі, собака, путь, купіль, кашне, білоручка, плакса, лібрето, вовчище, ручище, вуаль, таксі, Умань, Чигирин, Удай, Чернівці, Суми, Трубіж, Ягодин, Коростень, Стрий, Ізмаїл, Луцьк, Батурин, директор, слюсар.

26. Із поданих речень випишіть іменники, поставивши їх у початковій формі, запишіть у колонки за відмінами.

1. Гаї привітні шумлять над маревом ланів.
2. І пелюстки свої блакитні сонцем пролісок розкрив.

27. Випишіть із тексту іменники, вкажіть їх відміну, групу та відмінок.

Мовний дивосвіт

Кожна мова по-своєму прекрасна. Вона, мов неповторний самоцвіт, виграє всіма барвами веселки, має своє звучання, свою ваговитість, власну наповненість і красу.

Кожне слово — це ніби діамантова намистинка на величезному разку нашої пребагатої мови. Ще великий Микола Гоголь захоплено говорив про мову нашого народу.

Мова наша є ще таємницею. В ній всі тони і відтінки, всі переходи звуків від твердих до найніжніших... Дивуєшся дорожчості мови нашої: в ній що не звук, то подарунок, все крупно, зернисто, як самі перла. Кожне слово має свій сенс, красу свою... Народжується велике почуття радості, при згадці таких слів, як «світанок», «сонячний промінь», «весняний струмок», «голуба далечінь», «блакитна високість»... А скільки таких слів існує, і за кожним — глибинна суть і краса!

(І. Цюпа)

28. З поданих речень виберіть іменники, крім тих, що повторюються; поставивши їх у початковій формі, запишіть у колонки за відмінами.

Микола мовчки вийшов у садок... Він усе думав, нащо то бог так вчинив, що недобре розділив долю між людьми: одним дав панство, й степи, й лани, а другим дав важку працю, бідність та трохи не торби.

(І. Нечуй-Левицький, "Микола Джеря".)

29. Спишіть. У поданих реченнях визначте рід та відмінок кожного незмінного іменника.

1. Видно трасу з півночі на південь, мармурові станції метро. 2. Стояла жінка в чорному манто. 3. Назустріч з туману виринуло авто. 4. Паровози вийшли з депо. 5. Новому журі запропонували оголосити результати конкурсу.

30. Запишіть подані іменники у три колонки: а) іменники, що мають і форму однини, і форму множини; б) іменники, що мають тільки форму однини; в) іменники, що мають тільки форму множини.

Далечінь, червень, гребінь, Харків, жнива, вороння, ріка, листя, агрус, пісок, фінанси, дитина, діти, дитя, халва, давнина, кавказець, Кавказ, указ, рідня, кухня, знання, збирання, звірина, перина, птах, птахи, птаство, пташка, ковзани, лід, сніг, терен, горобина, студентство, повість, середовище, жнива, косовиця, достатки, доля, сум, овочі, цукор, терези, вечір, вечорниці, земляцтво, проводи, весілля, граблі, вила, білизна, сіни, носилки, рушник, вугілля, Прилуки, Ужгород, Крим, Піренеї, Рим, Японія.

31. З поданих речень виберіть іменники і, поставивши їх у початковій формі, запишіть у колонки за відмінами.

Велику українську письменницю Лесю Українку грузинський народ називає і своєю дочкою, бо останні роки життя провела вона на грузинській землі. Грузинський письменник Аміран Шеварнідзе і художник Тенгіз Глонті передали літературно-меморіальному музею Лесі Українки свій подарунок: карбівку, де Тенгіз Глонті майстерно зобразив поетесу, до якої при горнулося оленя. Це символ доброти. А колосся пшениці й грона винограду символізують дружбу українського і грузинського народів.

(З газ. "Літературна Україна")

32. Із поданих речень випишіть іменники та розберіть їх як частину мови.

1. Так ніхто не кохав. Через тисячі літ лиш приходить подібне кохання.
2. Ми з тобою одні. Ми у полі одні. Он зірка в небі пролетіла...
3. І так же пісня за рікою летіти буде в темноту.
4. Ми у полі одні. І все пливуть кудись хвилини без вороття.
5. По садах пустинних їде гордовито осінь жовтокоса на баскім коні.
6. Сніги укрили трави. Гудуть дроти.

33. Визначте групу кожного іменника; поставте у знахідному відмінку однини та в родовому множини.

Правда, бригада, тополя, береза, вільха, стаття, миша, сім'я, Олекса, губа, пекарня. Книжка, кладка, стежка, суша, душа, бородище, Валентина, Галя, Оля, муха.

34. Визначте відміну та групу кожного іменника; поставте у давальному і місцевому відмінках однини.

Лисиця, зірка, посуха, пуца, сторінка, річка, гірка, перемога, рілля, колія, місія, скринька, полька, черешня, блузка, хустка, пісня, суддя, вишивка, мережка, бійка, староста.

35. Провідмініайте подані іменники в усіх відмінках.

Марія Кравчук, Світлана Білоножко, РАГС, ампула, фрау, Віра Повалій, Алла Харченко, какаду, резюме, Оксана Зільберг, турне, соло, сопрано, рагу, колібрі, поні, Ірина Білик, ООН, КПШ, Майя Усенюк, кіно, купе, Олена Покотило, Ярослав Головченко, журі, метро, Віта Волосевич, кенгуру, пальто.

36. Визначте групу кожного іменника, поставте в орудному відмінку однини.

Сажа, круча, м'ята, лопата, сторона, праця, огорожа, сторожа, Докія, олія, господиня, лисиця, зірка, правда, тополя, береза, вільха, стаття, миша, сім'я.

37. Визначте групу кожного іменника; поставте у родовому відмінку множини (де треба, з паралельними значеннями).

Вишивка, мережка, бійка, староста, капустина, ожина, кухня, пісня, суддя, мережа, легеня, сім'я, загадка, спідниця, блузка, хустка, обручка, губа, пекарня, книжка, кладка, стежка, суша, муха.

38. Поставте іменники у родовому відмінку однини.

Сад, око, портфель, плач, вівторок, зал, дим, олово, граніт, льон, бензин, молоко, град, грім, дощ, колосок, Байкал, Казбек, Удай, Дністер, Дніпро, рукопис, сантиметр, міліграм, квадрат, присудок, корінь, коріння, витвір.

39. Подані іменники запишіть у три колонки за групами.

Лазар, ліхтар, монастир, муляр, орієнтир, перпендикуляр, барвінок, звіробій, полин, кукіль, спориш, аїр, глід, калган, кріп, любисток, первоцвіт, мак, хміль, ялівець, гірчак, дьоготь, живокіст, клин, пирій, чебрець, хвощ, чистотіл, щавель, Байкал, башкир, бджоли, бетоняр, богатир, газетяр, дігтяр, жар, календар, картяр, ковзаняр, комар, каменяр, кулінар, пекар, перукар, пісняр, пластир, повістяр, пухир, санітар, сміттяр, столяр, свічкарь, скляр, слюсар, свердляр, футляр, формуляр, цвинтар, циркуляр, ювіляр, банкір, бджоляр, бетоняр, богатир, бондар, звір, мир, дар, якір, Ігор, Назар, професор, вітер, оратор, яр, школяр, муляр, сухар, Каїр, архітектор, явір, футляр, бондар, тесляр, газетяр, ліхтар, мур, сир, поговір.

40. Поставте іменники у називному відмінку множини.

Селянин, громадянин, грузин, вірменин, болгарин, хліб, ґрунт, повістяр, плече, вухо, інститут, вітер, вальс.

41. Поставте іменники у родовому відмінку множини.

Жаль, степ, ґрунт, син, паркан, трамвай, тролейбус, узгір'я, обличчя, лице, листопад, міст, спосіб, дозвіл, прогін, вінничанин, почуття, дно, галичанин, право, сузір'я, поле, вокзал, швець, перукар.

42. Вставте та підкресліть пропущені закінчення іменників I і II відмін.

Красиве сел... Очеретка. Удосвіта вкривається легким туманц..., а на сход... сонц... прояснюються зелені садк... . Там і груш... ростуть з кулак. Там і рясні яблун... , і слив... . Там і вишн... найдобірніші. А про квітник..., то й говорити не доводиться: на них оч... можна забути!

43. Впишіть іменники III відміни; провідміняйте по одному іменнику, що закінчується на м'який приголосний, на твердий приголосний і на два приголосних звуки

Мама, деталь, велич, долоня, плющ, зустріч, портрет, піч, мед, подорож, кров, заповоч, Казань, біль, кір, Сибір, честь, мораль, путь, тюль, ансамбль, сталь, пароль, гість, акварель, радість, пастораль, здобич, грубість.

44. Запишіть іменники в орудному відмінку однини

Педаль, жовч, ненависть, скритість, мораль, путь, діагональ, мазь, вуаль, подорож, мідь, віддаль, область, користь, тінь, заповоч, каламуть, синь, даль, зелень, сухість, спадковість, неповторність, сіль, тінь, ніжність.

45. Перепишіть речення, іменники, що в дужках, поставте у потрібному відмінку й числі. Замість крапок впишіть букви И або І

1. Поява ор...г...нальних (повість) І.Нечуя-Левицького була підготовлена попереднім розвитком української прози. Тут слід згадати перш за все поетичне зображення селянства в (повість) Квітки, оповідання Марка Вовчка, незр...внянні за (мелод...йність) та (природність) інтонац...й. 2. Письменник... – реалісти зам...слювалися над (суть) складних зв'язк..в людини з суспільним оточенням, вдумливо протестували пр...г...ни соц...альної (нерівність).

46. Поставте іменники в кличному відмінку.

Андрій, Микола, Іван, Ігор, Олег, Лукаш, Онисько, брат, коваль, товариш, пан, добродій, кобзар, козак, хлопець, пастух, командир, сваха, свашка, Олена, Софія, Валя, син, батько, матуся, дідусь, Україна, Київ, край, зброя, доля, учень, Микола, Ілля, Петро, учитель.

47. *Перепишіть речення, іменники, що в дужках, поставте в потрібному відмінку й числі. Замість крапок вставте букви И або І.*

1. За силою й (правдивість) художнього відтворення селянського життя, його (суперечність) і конфліктів на ґрунті пр...ватної (власність) на землю «Кайдашева сім'я» по праву займає почесне місце в світовій літератур... 2. Характерною (особливість) реалістичного ст...лю п...сьменника було поєднання в...мог і досягнень сучасного реалістичного мистецтва з багатовіковим досвідом українського фольклору.

48. *До поданих іменників підберіть іменники – назви малих істот, поставте їх у називному, родовому, давальному і орудному відмінках однини.*

Лебідь, качка, верблюд, орел, кішка, тигр, лев, білка, цуцик, ведмідь, чайка, голуб, небіж, галка.

49. *Перекладіть словосполучення з російської мови на українську. Порівняйте граматичний рід іменників спільного походження у двох мовах.*

Древняя летопись, настенная живопись, натуральный кофе, правильная дробь, головная боль, приветственный адрес, сильная накипь, учёная степень, предварительная запись, злая собака, густая пыль, тяжёлая корь.

50. *Перепишіть речення, розкрийте дужки, слова поставте у потрібному відмінку.*

1. У (щенья) якого розуму питати? 2. Аж суне Вовк – такий страшенний та здоровенний! Та так прямісінько й біжить до бідного (ягня). (Ягня) нікуди тікати. 3. Ет, реп'яхами дорікаєш, - сказав Бровко. - А пам'ятаєш як у пекарні був (щенья).? 4. Годі бігати і скакати: буду загадку казати. 5. Спитав я (голуб'я) моїх: Що ж воно бігло по дорозі?

51. *Перепишіть речення, в іменниках, що вживаються тільки в множині, виділіть закінчення.*

1. У віконце гляне, за ворітьми стане, щоб розважить свою тугу, чи не йтиме козак з луку. 2. От заходився раз Кирило мій плести у хаті ясла. 3. Нарипавшись у сінці з хати, бажають двері відпочити. 4. Моторним дітям – торба сміху, мені – солодкий буханець. 5. Велике діло, братця, гроші! З грошима й дурні прехороші. 6. Гелгочуть гуси між собою.

52. *Поставте іменники у родовому відмінку, визначте закінчення.*

Двері, ножиці, обценьки, граблі, Чернівці, оглядини, гроші, висівки, Ромни, переговори, духи, макарони, лещата, дрова, сани, Альпи, штани, вечорниці, досвітки.

53. Випишіть іменники IV відміни, провідмініайте два іменники, що мають у непрямих відмінках суфікс -ат і -ен.

Листя, дитя, ягнятко, плем'я, оленятко, хлопчик, хлоп'я, ім'я, волосся, курча, поняття, завзяття, сім'я, ягня, дитячко, курчатко, лоша, лошатко, дівчатко, дівча, солов'ятко, вороня, внученя, внуча, внучатко, вовча, орля, орленя, лисеня, ведмежа, ведмежатко, соколя, соколятко, солов'я, солов'ятко, сороча, дрозденя, собача, собаченя, тім'я.

54. Взяті в дужки власні імена поставте за змістом речень у потрібному відмінку.

1. Машина мчалась місцями, добре знайомими (Трохим Сидорович) ще з дитячих літ. 2. (Ніна Федорівна) найбільше цікавили гірські джерела. 3. Двері до палати розчахнулись, і повз нього пробігла жінка, яку Тризуб називав (Марія Антонівна). 4. Глибоко запалі очі (Макар Семенович) зацвіли тихим щастям. 5. Гостював саме того літа в учителів брат учительки (Докія Петрівна) - художник. 6. Ну, ну, заходьте, (Докія Петрівна). Гостею будете. 7. З (Ганна Василівна) Туряницею ми знайомі давно. 8. Ми подякували (Володимир Павлович) за хорошу організацію літературного вечора.

55. Від поданих слів утворіть іменники чоловічого і жіночого роду, що позначають людей за місцем проживання.

Київ, Суми, Грузія, Москва, Харків, Львів, Івано-Франківськ, Дарниця, Ужгород, Вінниця, Біла Церква, Азербайджан, Мінськ, Рига, Литва, Латвія, Росія, Україна, Переяслав, Рогозів, Крим, Болгарія, Америка, Англія, Куба, Індія, Німеччина, Франція.

56. Подані іменники із закінченням -а(-я) поділіть на групи: жіночого, чоловічого, середнього, спільного роду. За якими ознаками вони розрізняються?

Коломия, Сахара, Микола, Орися, Ілля, Іванна, Михайлина, Надійка, матуся, сирота, суддя, дівчина, лоша, сусіда, незграба, хлоп'я, життя, ім.'я, невдаха, листоноша, сім'я, голова, коліща, собака.

57. Назвіть рід поданих іменників. З'ясуйте, чи змінюється рід іменників унаслідок приєднання суфіксів -ищ, -ук(-юк), -уч(-юч), -исько?

Вовчище, вістряга, дівчисько, носище, очище, хлопчисько, ведмедище, холодюга, свинюка, морозище, парубійко.

58. Випишіть із тексту іменники, зробіть повний морфологічний розбір.

Учитель – твій наставник. Учителеві потрібні роки, щоб зерна, дбайливо покладені в родючу землю, дали перші паростки. Пам'ятай, що твоя радість – це і радість учителя; кожна твоя невдача болем відзивається в серці вчителя. Минуть роки, ти станеш дорослою людиною. Усе хороше, що почує про тебе вчитель, - це його радість, усе погане – його горе.

(В. Сухомлинський)

Схема морфологічного розбору іменника.

1. Словоформа у тексті. Питання, на яке відповідає слово у тексті.
2. Частина мови. Початкова форма.
3. Лексико-граматичні особливості (заг/влас.; іст./неіст., конкр./абстр.; збірні; речовинні)
4. Рід.
5. Число.
6. Відмінок.
7. Відміна, група (якщо є)
8. Синтаксична функція.

Словотвір іменників

59. Випишіть окремо: 1) іменники, основа яких складається тільки з кореня, 2) іменники з префіксами, 3) іменники з суфіксами, 4) іменники з префіксами і суфіксами, 5) іменники з двома коренями.

І здається мені, що минувши потемнілі вітряки, я входжу в сине крайнебо, беру з нього свою зірку та й навпростець полями поспішаю в село. А в цей час невидимий сон, що причаївся в уз голів'ї на другому покосі, торкається повік і наближає до мене зірки. Їх стає все більше та більше, ось вони закружляли, наче золота метелиця, я почув їхній шелест, їхню музику... і поплив на хиткому човнику по химерних ріках сну. (М. Стельмах)

60. До поданих слів доберіть їх твірні слова й запишіть, виділіть префікси. Прораб, прародич, паросток, супротивник, супісок, недоля.

61. Спишіть речення, розкриваючи дужки. Поясніть написання частки НЕ.

1. У годину грізної (не)безпеки пліч-о-пліч боролися росіяни і українці, білоруси і казахи – всі народи нашої (багато)національної Батьківщини. 2. Людська (не)доля будила (не)розпач в мені, а бажан...я кращої долі, яснішої. (Л.Укр.). 3. Краще згоріти на роботі, ніж заіржавіти від (не)робства. (Гонч.) 4. (Не)зло в нас на знаменах, а правда світова. (Рильск.)

62. Подані іменники поставте в родовому відмінку множини і запишіть у три колонки: 1) іменники, в основі яких не відбулося ніяких змін; 2) іменники, в основі яких відбулося чергування голосних; 3) іменники, в основі яких з'явилися вставні голосні звуки.

Мрія, казка, весна, крапля, буря, гора, ягода, вишня, вільха, пальма, береза, бджола, лелека, долоня, пісня, дорога, розмова, брова, думка, сестра, царівна, сирота, доба, шахта, гиря, робота, нагорода, сторона, сім'я, читальня.

63. Утворіть від поданих кореневих слів слова з префіксами і суфіксами, які поєднуються з ними:

Кінь -
Ліс -
Стіл -
Віз -
Ніс -
Рук -

64. Перепишіть речення, вставляючи на місце крапок букви е, и, і. Виділіть суфікси у даних словах.

1. Село як на долоні, так мені в очах і замигтіли білі хати, колодязне цямр..ння, розквітли садки і городи. 2. Наша хата на горі, на самому шпил..чку стояла. 3. І в кімнатах у нас було гарно: вичищено, вилощено, покращено, – і крісл...чко, і стол..чок. 4. На столі коло баби усякі печ..ва, усяка печена птиця, ковбаси. 5. Намисто добре; на намисті дукач з кам...нням дорогим. 6. Ох, Марус...чко мила! Марус...чко люба! Бідна ж твоя голівонька. 7. "От і літ...чко красне минулося, - промовила. – Сон...чко ще світить, та не гріє".

65. Спишіть речення, розкриваючи дужки.

1. Позбулись ми (не)долі, нужди. 2. О, (не) жаль, а гнів мене пече. 3. Слово – (не) горобець: випустиш – назад не вернеться. 4. (Не) правдою світ пройдеш, та назад не вернешся. 5. Розвернися ж на всі боки, ниво-десятино, та посійся (не) словами, а розумом, ниво!

66. Випишіть іменники у дві колонки: у першу – слова, в яких не- – префікс, у другу – в яких не- належить до кореня (коли слово без не- не вживається)

Недуга, несправедливість, нечемність, ненависть, невід, неук, неволя, немовля, недостаток, недоля, непривітність, незаперечність, неспроможність, неточність, непогода, неувага, незнання, негода, неправда, неробство, небезпека.

67. Від поданих слів утворіть суфіксальним способом: 1) іменники зі зменшено-пестливим значенням; 2) іменники з відтінком зрублості, збільшеності: Книга, смужка, стрічка, кінь, вус, діжа, черевик, хлопець, річка, кіт, дід, ніс, дядько.

68. Від узятих в дужки чоловічих імен утворіть чоловічі та жіночі імена по батькові й запишіть їх попарно з власними іменами.

1. Ганна (Макар), Марія (Павло), Тетяна (Сергій), Надія (Костянтин), Алла (Василь), Олена (Максим), Лідія (Георгій), Лідія (Георгій), Катерина (Лука), Лариса (Корній), Людмила (Яків), Олена (Максим), Алла (Василь);

2. Іван (Микола), Олександр (Кузьма), Михайло (Тимофій), Андрій (Дорофій), Петро (Юрій), Володимир (Олекса), Гнат (Кирило), Василь (Онуфрій), Микола (Степан), Всеволод (Ілля), Володимир (Олекса), Петро (Юрій).

Виділіть суфікси у чоловічих та жіночих іменах по батькові.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Знайдіть рядок, у якому всі іменники вживаються лише в однині:

- А) учительство, Дніпро, листок, Україна;
- Б) щастя, пір'я, Київ, молоко;
- В) пошана, істина, доля, ріка;
- Г) дорога, співпраця, патріотизм, край.

2. Вкажіть рядок, у якому всі іменники спільного роду:

- А) сирота, листоноша, базика, невдаха;
- Б) староста, лікар, приبلуда, розмазня;
- В) лівша, п'яниця, шофер, непосида;
- Г) каліка, плакса, бідолаха, продавець.

3. У котрому рядку всі іменники належать до чоловічого роду?

- А) путь, степ, Сибір, тюль;
- Б) ступінь, Тбілісі, аташе, торнадо;
- В) кольрабі, журі, резюме, мосьє;
- Г) дріб, полин, тополя, вечір.

4. Вкажіть рядок, де вказані іменники, які мають лише форму множини:

- А) вершки, зуби, Карпати, кавуни;
- Б) іменини, сутінки, Чернівці, заздроці;
- В) гроші, ліки, сани, гори;
- Г) двері, окуляри, ворота, книги.

5. У котрому рядку наведено приклади невідмінюваних іменників?

- А) пальто, фламінго, бюро, метро;
- Б) маестро, кіно, леді, таксі;
- В) інтерв'ю, лібрето, шасі, сходи;
- Г) висівки, кенгуру, меню, пенсне;

6. У котрому рядку всі іменники належать до середнього роду?

- А) сяйво, лоша, людство, насіння;
- Б) щастя, птах, бюро, вікно;
- В) філе, небо, надія, сальто;
- Г) ледащо, крило, путь, листячко.

7. У котрому рядку форми кличного відмінка записано неправильно?

- А) дівчино, мамо, калино, Миколо;
- Б) бабусю, мріє, душе, сестро;
- В) матусю, круче, доле, душе;
- Г) учне, лікаре, морю, степ.

8. У котрому рядку неправильно утворені граматичні форми іменників?

- А) на шляхах, на луках, на берегах, на узліссях;
- Б) віршами, словами, ворітьми, дверми;
- В) гусьми, воротами, зборами, числами;
- Г) дверима, грошима, грішми, саньми;
- Ґ) по лісам, по узгір'ям, по полям, по морям.

9. Знайдіть рядок, у котрому наведені приклади іменників I відміни:

- А) Ілля, вишня, невдаха, вежа;
- Б) ріка, Софія, Микола, надра;
- В) ластівка, дума, радість, орел;
- Г) круча, Дністер, гусеня, мрія;
- Ґ) допомога, пожежа, ковзани, каша.

10. Вкажіть рядок з іменниками III відміни:

- А) дитятко, істина, юрист, даль;
- Б) вість, зустріч, тінь, мати;
- В) ліс, галузь, кров, путь;
- Г) постать, подорож, любов, рахунок;
- Ґ) насип, стан, Дунай, ніжність.

11. Вкажіть рядок, у котрому вживаються іменники, що мають форму і однини, і множини:

- А) прикрощі, Суми, Черкаси, пенали;
- Б) лінощі, береги, вишні, приморозки;
- В) заручини, груші, батьки, надра;
- Г) відміни, іменники, обставини, явори;
- Ґ) дріжджі, столи, деталі, вила.

12. У котрому рядку всі іменники належать до IV відміни?

- А) Роззява, гусеня, вим'я, ім'я;
- Б) ім'я, тім'я, зайченя, коліща;
- В) кошеня, горнятко, плем'я, вовченя;
- Г) дівчатко, жовч, слоненя, вівця;
- Ґ) лещата, дівча, каченя, доброта.

13. Іменники II відміни м'якої групи, подані у рядку:

- А) токар, кобзар, різьбяр, аптекар;
- Б) ювіляр, двір, сир, гектар;
- В) зброяр, повістяр, сувенір, поштар;
- Г) бригадир, командир, ліхтар, орендар;
- Ґ) снігур, звір, мир, казкар.

ПРИКМЕТНИК

як самостійна частина мови

1. Прочитайте текст, знайдіть у ньому прикметники, выпишіть їх, розділивши на групи за лексико-граматичними розрядами.

Мамина пісня, батькова хата, дідусева казка, бабусина вишиванка, добре слово сусіди, традиційний звичай взаємодопомоги – толока, незамулена криниця, пам'ятка на околиці села, з якою пов'язане наше історичне минуле, портрет на стіні найдорожчої людини – все це наші непересічні символи. Не вивітрити з пам'яті, зберегти ці символи людського духу від забуття й байдужості, зробити ціннішим набутком для нащадків – це наш найважливіший обов'язок. По тому, як ми будемо оберігати свої кращі традиції минулого, наступні покоління не тільки оцінюватимуть нас, але й збережуть наші сьогоднішні набутки.

Любов до природи, бережливе ставлення до неї тісно пов'язується з поняттям «Батьківщина». Калина під вікном рідної оселі, тополя на околиці села, лелече гніздо на клуні, дерев'яна криничка на перехресті доріг, боброва гатка в тихоплинній заплаві, тонкий запах лісової конвалії – усе це наш духовний світ. Знати, а тим паче берегти ці нетлінні критерії – наш святий і непорушний обов'язок.

(За В. Скуратівським)

2. У поданих словосполученнях визначте лексико-граматичний розряд прикметників. Окремо виділіть ті словосполучення, у яких прикметники, вживаючись у переносному значенні, поєднують особливості різних розрядів і можуть кваліфікуватися як відносно-якісні, якісно-відносні, присвійно-відносні, присвійно-якісні.

Вересневий день, лисяча нора, гостре лезо, картинна галерея, ведмежа лапа, лисяча шуба, орлиний погляд, ясна ніч, сільський клуб, кришталева совість, ясна відповідь, гостре слово, орлиний дзьоб, картинна зовнішність, лисяча натура, мінорний лад, крижана вода, заячий слід, солов'їна пісня, мінорний настрій, заячий характер, крижане серце, куряче пір'я, куряча пам'ять, курячий суп, каштанове дерево, каштанове волосся.

3. Згрупуйте подані прикметники за типами відмінювання. Чи можливо це зробити у наявній словоформі прикметників?

Вечірні, тривожні, ранкові, добрячі, прибережні, красиві, дружні, повнолиці, присутні, сонячні, сестрині, документальні, колишні, співучі, морські, вчорашні, блакитні.

4. Розподіліть подані словосполучення на три групи: якісні, відносні або присвійні прикметники.

Ведмежа послуга, ведмежий барліг; дитячий будинок, дитяча цікавість; дерев'яний голос, дерев'яний стіл; золоте серце, золотий перстень; скляний посуд, скляні очі; кам'яна стіна, кам'яна душа; залізна воля, залізний дах; лисяча нора, лисяча вдача, лисяча шуба; каштанове дерево, каштанове волосся; вишневий цвіт, вишневий колір; Петрів батіг, Петрів зошит; лебединий пух, лебедина вірність; вовчий апетит, вовчий хвіст; баранячий ріг, баранячий розум, баранячий кожух.

5. Перепишіть, вживаючи прикметники, подані в дужках, у зазначеній ступеневій формі та у відповідних формах роду, числа, відмінка. Графічно виділіть формотворчі засоби.

1. Професія учителя – (благородний – проста ф. найвищого ст.) серед усіх інших, може, ще й тому, що вона (древній – проста ф. найвищого ст.) (Ю. Збанацький). 2. Ця посада набагато (вагомий – проста ф. вищого ст.) за (високий – проста ф. найвищого ст.) посади в державі (Платон). 3. Перший учитель... Нехай час обдарує тебе іншими (цікавий – складена ф. вищого ст.) і (значний – проста ф. вищого ст.) вчителями, але він залишиться назавжди тим маленьким далеким вогником, що посвітив тобі на початку шляху (С. Титов). 4. Справжній учитель – (вірний – проста ф. найвищого ст.) друг батьків (А. Дістервег). 5. Першою і (потрібний – складена ф. найвищого ст.) учителеві якістю хай буде добронравність (О. Духнович). 6. В руках учителя (великий – проста ф. найвищого ст.) з усіх цінностей світу – Людина (В. Сухомлинський). 7. У справжнього вчителя – (важкий – проста ф. найвищого ст.) і (радісний – проста ф. найвищого ст.) життя, трепетно хвилююча та складна творчість... (В. Сухомлинський). 8. Я не перебільшу, якщо скажу, що (напружений – складена ф. найвищого ст.) години моєї науково-дослідницької роботи – це уроки (В. Сухомлинський). 9. Педагоги – (поважний – складена ф. найвищого ст.) працівники... (А.Макаренко).

6. Утворіть усі можливі форми ступенів порівняння прикметників. Знайдіть прикметники, які не мають ступенів порівняння.

Привабливий, дешевий, кислуватий, сліпий, добрий, вчорашній, карий, голодний, премудрий, відповідальний, прикордонний, хитрющий, талановитий, ультрамодний, тонесенький, чорнявий, лисий, український.

7. Утворіть просту й складену форми вищого ступеня порівняння від прикметників.

Приємний; тонкий; вдалий; глибокий; далекий; товстий; дорогий; високий; довгий; великий; рідний; милий; ніжний; правильний; чистий.

8. Від поданих іменників за допомогою суфіксів утворіть прикметники:

Чавун –; Оса –; Звір –; Пісок –; Віск –; Осінь –; Голуб –; Олово –; Солома–; Цілина –; Честь –; Родина –; Рано –; Глина –; Овес–; Злість –; Дерево –; Буква –; Контраст –; Соловей –; Стіна –;Ціна –; День–; Рій –.

9. Утворіть просту форму вищого і найвищого ступенів порівняння.

Стрункий, ніжний, веселий, видний, дорогий, ясний, пахучий, гіркий, низький, синій, рідний, милий, чистий, охайний, гарний.

10. Утворіть присвійні прикметники чоловічого і жіночого роду від іменників.

Оля –; Марія –; Микола –; Жінка –; Дар’я–; Кицька –; Перепелиця –; Мар’яна –; Надійка –; Надія –; Тетяна –; Мати –; Подруга –; Сваха –; Вовк –; Ведмідь –; Заєць –; Кріль –; Орел –; Віл –.

11. Визначте розряд прикметників за значенням.

Блакитна стрічка, орлині крила, калинова сопілка, лебединий пух, лебедина пісня, вишневе листя, глиняний горщик, вишневе варення, зміїна отрута, вовчий зуб, літній відпочинок, яблуневий сад, орлиний погляд, хвилююча зустріч, батьківське ставлення, батьківське подвір’я, вантажна машина.

12. Від поданих словосполучень утворіть складні прикметники:

Мало вживати –
Сині очі –
Сім поверхів –
Широкі крила –
Суспільна користь –
Загальна освіта –
Обробляти дерево –
Західна Україна –
Легка атлетика–
Правий берег –
Всесвітня історія –

13. З поданих прикметників випишіть спочатку прикметники м’якої групи, а потім — твердої.

Безробітний, верхній, весняний, модний, новий, дружній, телячий, Сергіїв, зелен, майбутній, присутній, ладен, глухий, житній, освітній, вчорашній, справжній, ранній, повен, домашній, доччин, обідній, Маріїн, сизий, сьогоднішній, тутешній, дідів, зовнішній, рідний, останній, завтрашній, західний.

14. Підкресліть словосполучення з прикметниками, вжитими у прямому значенні. Які з них будуть відносними, а які – якісними?

Золоті руки, гострий зір, холодний камінь, золотий годинник, гострий ніж, холодний погляд, срібний перстень, срібний іній, дзвінки приголосні, ділові якості, історичні науки, північний вітер, курячий дощ, зелений борщ, зелений куш, горда дівчина, вовча зграя, скляні очі, орлиний погляд, зміїне слово, бараняча впертість, глухий кут, каштанове дерево, атласна шкіра, суха відповідь, ведмежа послуга, жовта раса, суворий клімат, легка ноша, кришталеве повітря, сталеві м'язи, оксамитовий голос.

15. Утворіть від поданих прикметників усі можливі форми ступенів порівняння. З'ясуйте, які фонетичні зміни відбуваються при утворенні вищого ступеня порівняння.

Свіжий, сизий, гладкий, тихий, рідний, солодкий, глибокий, гарний, малий, старий, гіркий, довгий, далекий, дужий, швидкий, близький, тяжкий, товстий, здоровий, великий, високий, красивий.

16. Спишіть словосполучення, вставляючи пропущені літери и чи і.

Джерельн...й воді, тих... ночі, струнк...х юнаків, Степанов... зошити, чітк...ми розпорядженнями, глух...й кут, сторони...м людям, тьмян...ми очима, скрипуч...м голосом, тягуч...й думці, широк...х степів, рівеньк... стежки, природи...ми ресурсами, свіж...ми слідами, спостережлив...м оком, якнайширш... зв'язки, братов...м дітям, дрімуч... ліси, найкращ...ми побажаннями, цілющ...м зіллям, найкращ... люди, найнижч... береги.

17. Перепишіть, уставляючи пропущені літери в закінченнях прикметників та іменників.

1. Як не любити утоми цілющ...ї після гаряч...ї гри, поклику птаха над темн... ю пуц... ю, рідних пісень з-за гори? (М. Рильський) 2. Чисте повітря було напоєне терпкою вранішн...ю свіжістю (О. Гончар). 3. Гаряч...ю земною барвою горить на сонці ячмінь (М. Коцюбинський). 4. Споко...м, мирною жнивною тиш...ю повівало з навколишніх ланів (В. Козаченко). 5. Він не крився ні від кого, що сам вийшов з давн...ого козач...го роду (Панас Мирний). 6. Хоча лежач...го не б'ють, та і полежать не дадуть ледач... му (Т. Шевченко). 7. Курна дорога біжить з-під Маланч...них ніг у поле.

18. Від поданих іменників утворіть прикметники, поясніть їх правопис.

Привіт, глибина, правда, розмова, буряк, голова, книжка, стіна, сонце, зірка, слово, корова, ведмідь, зло, голос, старанність, нога, велич, хвіст, гілля, хата, ледар, земля.

19. Перепишіть, перетворюючи іменники, що в дужках, на присвійні прикметники у потрібній формі.

1. Хто знає, чи не (дідусь) легенди, спогади та перекази про давнину заронили в (Тані) душу першу любов до рідного краю (О. Гончар). 2. (Галя) переляк минув, та серденько билось (Марко Вовчок). 3. А в (Чіпка) серці вже ворушилось бажання верховодити (Панас Мирний). 4. Повз (Матуха) двір як проходив, — глянув з цікавістю (А. Головка). 5. У (тітка) яблуневому садочку голосно шурхотіло під ногами багряне листя (Є. Гуцало). 6. (Черниш) сім'я в часи лихоліття була далеко від України і горя окупації не зазнала (О. Гончар). 7. Бачу (Сергій) замислений профіль. 8. У (Сергій) настрої з'явилась великодушність (О. Гончар). 9. (Андрій) думки пливли далі (М. Коцюбинський). 10. На зоряному тлі побачив Давид її, (Зінька) змучене й зраділе обличчя (А. Головка).

20. Випишіть прикметники з іменниками. Визначте розряд прикметників, аргументуйте.

Колискова пісня. Скільки їх створив народний геній! Цей особливий фольклорний жанр, позначений високим поетичним світосприйняттям, глибиною мелодійного звучання, багатством образів. Лагідний материн наспів засівав дитячу душу любов'ю до людей, до природи, до усього живого. Під спів неньчиної пісні виростали Поети й композитори, хлібороби й захисники рідної землі, філософи та мудреці, просто люди. Якби не мамина пісня, сказав якось один древній історик, яким убогим було б наше життя. Спить натружене село, тільки у нашій хаті допізна поблимвує вогник. Неньчина пам'ять дбайливо розсновує золоті ниті народної поезії, і дзвенять вони, немов струни бандури, живою мовою поколінь. (В. Скуратнівський)

21. Від поданих слів утворіть складні прикметники, поясніть їх правопис.

Вагон, ремонтний; суспільний, корисний; виробничий, споживчий; сто, ват; низький, рентабельний; машини, будувати; бюджет, фінанси; лікувальний, профілактичний; відомий на весь світ; зовнішня, політика; віце, адміральський; продуктовий, промисловий; багато, раз; синій, блакитний; кислуватий, солоний; мало, знайомий; східні, слов'яни; шість, поверх; вісімнадцять, градусний; суспільний, шкідливий; загальний, демократичний; народна, поезія.

22. З поданими прикметниками складіть словосполучення, у яких прикметники належали б до різних розрядів.

Золотий, вишневий, собачий, залізний, заячий, молочний, дерев'яний, льодяний, лебединий, срібний, кришталевий, риб'ячий, солом'яний, сонячний, калиновий, літній, вовчий, зміїний.

23. Запишіть складні прикметники, згрупувавши їх відповідно до правил написання.

Науково / технічний, військово / зобов'язаний, культурно / освітній, українсько / російський, індо / європейський, світло / зелений, червоно / гарячий, темно / шоколадний, вельми / шановний, високо / авторитетний, три / кутний, договірно / правовий, екс / чемпіонський, суспільно / політичний, масово / політичний, професійно / кваліфікаційний, судово / експертний, сніжно / білий, північно / західний, вогне / небезпечний, вантажно / розвантажувальний, напів / шкіряний, довідково / інформаційний.

24. Перепишіть, вставляючи пропущені літери. Поясніть правопис прикметників.

1. Старий січовик натхнув свою душу в молод. ..н...ку душу онука. 2. Та на них (дошках) не лежало нічого — пустіс...н...кі, голіс...н...кі, як та гола та дебела жердка. 3. Грицько скинув із спини торбину з сухарями, лихен...ку свитину та не кращ... чоботи. 4. Подмухав вітерець леген...кий, за слівцем шептав слівце; з рідних яблунь цвіт білен...кий обсипав мені лице. 5. Темна ніч, вітрець тих...с...н...кий зашумів у моїм вікні; дощик капає дрібн...с...н...кий, у серце падає мені (*Панас Мирний*).

25. Подані словосполучення замініть словосполученнями іменників з прикметниками, якщо така заміна можлива.

Зразок: олівець батька — батьків олівець, вітер з півночі — північний вітер.

Хвилі Дніпра, робота студента, командир дивізії, заповіт батька, твори Тичини, робота на заводі, клуб металістів, шабля зі сталі, стовп із дерева, загін із фронту, хвороба шлунку, завдання на рік, дні весни, листя берези, порядки школи, вулиці села, протест народу, привіт товариша, артист із Києва.

26. Подані словосполучення поставте в орудному відмінку однини, поясніть правопис.

Важка вдача, гарна новина, квітуча вишня, заповітна мрія, просторіша оселя, свіжа олія, цілюща трава, привітна господиня, остання сторінка, краща стаття, колишній суддя, домашня кухня, суботній вечір.

27. Випишіть прикметники. Виконайте морфологічний розбір.

1. Плаче тепер білим снігом мамина вишня в саду (*Д. Луценко*). 2. У ті вранішні години море було особливо ласкавим і ніжним (*Ю. Збанацький*). 3. Легкі тепловії лоскочуть покрите бронзовою смагою лице, і фіалкові васильки кивають тобі з узбіччя шляху як давньому знайомому, і перепели в нескошених житах ніби запрошують до степових криниць (*І. Цюпа*).

28. Складіть зв'язний текст на тему "Скромність прикрашає людину", використовуючи якісні, відносні, присвійні прикметники. Схарактеризуйте взяті прикметники (вказіть їх групу за значенням, рід, число, відмінок, синтаксичну роль у реченні).

29. Складіть 2 речення із прикметником ведмежий так, щоб в одному з них він був відносним, в іншому – якісно-відносний.

30. Випишіть із тексту прикметники, зробіть повний морфологічний розбір.

Українська сцена завжди була багата яскравими індивідуальностями. Згадаймо гру братів Тобілевичів, натхненне мистецтво Марії Заньковецької, невмирущої краси голос Оксани Петрусенко. Серед визначних акторів і співаків ХХ століття – ім'я великої української співачки Соломії Крушельницької, чиє життя-горіння минало у складний час суспільних потрясінь, чия відданість, самопосягата й надзвичайна природна обдарованість вивели її у сузір'я найвидатніших голосів світу.

(О. Гончар)

Схема морфологічного розбору прикметника.

1. Словоформа у тексті. Питання.
2. Початкова форма. Частина мови.
3. Лексико-граматичний розряд (якісні, відносні, присвійні).
4. Група відмінювання.
5. Ступінь порівняння.
6. Повна стягнена, повна чи коротка форма.
7. Рід.
8. Число.
9. Відмінок.
10. Синтаксична функція.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Оберіть рядок, у якому всі прикметники – якісні:

- А) широкий степ, далека дорога, дорога людина, гарний вчинок;
- Б) літній день, вечірні сутінки, морський вокзал, молочна каша;
- В) денне світло, пригірський район, столярна майстерня, волоський горіх;
- Г) сердитий хлопець, весела дівчинка, зимовий ранок, вишневий садок.

2. Оберіть рядок, у якому є помилка при творенні вищого ступеня порівняння:

- А) більш ефективний, більш вимогливіший, дорожчий, менш впертий;
- Б) менш старанний, переконливіший, нижчий, важчий, більш здібний;
- В) більш відомий, веселіший, здоровіший, більш переконливий;
- Г) гірший, кривіший, менш вживаний, більш кістлявий, більш сумлінний.

3. Оберіть рядок, у якому лише ті прикметники, від яких неможливо утворити ступені порівняння:

- А) лагідний, стійкий, грандіозний, величний, мовчазний;
- Б) босий, оранжевий, злющий, премудрий, порожній;
- В) лисий, чалий, надпотужний, біленький, вразливий;
- Г) голий, фіолетовий, вороний, замалий, запопадливий.

4. У якому рядку всі прикметники можуть мати коротку форму?

- А) поганий, мудрий, короткий, бідний;
- Б) ясний, радий, зелений, годний, вартий;
- В) дрібний, здоровий, славний, певний, яскравий;
- Г) повний, правий, живий, добрий, лагідний.

5. У якому рядку всі прикметники відносні?

- А) залізний, лимонний, пластмасовий, торф'яний, плаксивий;
- Б) морквяний, трав'янистий, бетонний, вчорашній, зручний;
- В) дощовий, грошовий, дійовий, нульовий, суттєвий;
- Г) літній, ситцевий, березневий, алюмінієвий, грушевий.

6. Оберіть рядок, у якому всі прикметники вжито у прямому значенні.

- А) лебединий пух, лебедина вірність, лебедина пісня, лебедине крило;
- Б) весняний ранок, весняна роса, весняний настрій, весняне сонце;
- В) молочна каша, молочна імла, молочні ріки, молочний коктейль;
- Г) дерев'яна парта, дерев'яний стіл, дерев'яна підлога, дерев'яне ліжко.

7. У якому рядку всі прикметники присвійні?

- А) Учителів портфель, мамина хустка, сусідчині діти, ясен місяць;
- Б) Іванів син, материна сумка, парубкові штани, бабина онучка;

- В) Марііна сукня, тітчина коса, дядькові вуса, радісна усмішка;
- Г) Олексіїв ніж, доньчина краса, товаришеві книжки, кожний учень.

8. *Оберіть рядок, у якому від усіх прикметників можна утворити ступені порівняння.*

- А) Туристичний, мужній, героїчний, материн, оксамитовий;
- Б) блакитний, океанський, вовчий, сибірський, радісний;
- В) розкішний, кислий, розумний, сміливий, чесний;
- Г) український, місцевий, хлібний, метушливий, польовий.

9. *У якому рядку від усіх прикметників правильно утворено вищий ступінь порівняння:*

- А) вужчий, дорожчий, вищий, рідший, ширший;
- Б) чорніший, поганіший, молодший, нищий, легший;
- В) глибщий, гарніший, рідніший, чистіший, добріший;
- Г) кращий, частіший, залізніший, смачніший, ніжніший?

10. *Позначте рядок, у якому допущено помилки в написанні присвійних прикметників:*

- А) Василів, Ганнусин, Софіїн, Марїн;
- Б) доччин, тітчин, товаришів, Миколин;
- В) ведмежий, кролячий, орлиний, солов'їний;
- Г) Лесін, Валін, Костін, Олін;
- Г) зміїний, мамин, братів, зозулин.

11. *Укажіть рядок прикметників, від яких не можна утворити ступені порівняння:*

- А) вразливий, смачний, міцний;
- Б) рідний, привабливий, потужний;
- В) малесенький, сліпий, темно-синій;
- Г) солодкий, нікчемний, добрий;
- Г) гіркий, веселий, глухий.

12. *Позначте рядок, у якому прикметники неправильно узгоджено з іменником:*

- А) великий АТС, чорна тюль, зелена ківі;
- Б) цікаве інтерв'ю, смачне пюре, широкий Дніпро;
- В) квітчасте плаття, мамина хустина, мале дитя;
- Г) маленька колібрі, простора авеню, швидке таксі;
- Г) смачне рагу, довге метро, молода жінка;

Числівник

як самостійна частина мови

1. Спишіть. Визначте, які з цих числівників означають кількість предметів, які – число, а які – порядок предметів при лічбі.

1. Дві берези біля двору поклонилися до ніг. 2. Сім не ділиться на три. 3. Вже минуло з того часу аж три довгі роки. 4. П'ятнадцять помножити на три буде сорок п'ять. 5. П'ятий рік ми вчимося в школі. 6. П'ять і три буде вісім. 7. П'ятий поверх. 8. До трьох додайте сім. 9. Третя кімната. 10. Десять зошитів. 11. Складіть десять і два.

2. Запишіть словосполучення. Поставте питання від головного слова до залежного. Як змінюються кількісні числівники? А як – порядкові?

1. Дві години, з двох годин, двом годинам, між двома годинами, на двох годинах.

2. Третій рік, друга година, четверте вікно, п'яті роковини, шості будинки. Друга година, другої години, другій годині, між другою годиною, о другій годині.

3. Один завод, два поля, три річки, чотири фабрики, сім сіл, з восьмої години, о десятій годині, на семи ділянках, у трьох річках, між двома рядками.

3. Спишіть. Підкресліть словосполучення числівник + іменник. З'ясуйте, якими членами речення виступають кількісні числівники у сполученні з іменниками, а яким членом речення – порядкові числівники?

1. Чотири переможці стоять на борту корабля. 2. Водолаз пройшов під водою два кілометри. 3. Два шестикласники повернулися з туристського походу о десятій годині. 4. А три верби схилилися, мов журяться вони. 5. Ми спинилися біля трьох верб. 6. З третього класу я навчаюся на відмінно. 7. Перші розвідники прибули сьогодні.

4. Спишіть, вставте потрібні літери й замініть числа словами. Випишіть числівники, виділивши окремо прості, складні і складені.

Близько 30 мільйонів гектарів сибірської землі зайняті кедровими лісами. Кедрові дерева живуть і плодоносять до 300 років і досягають висоти в 35 метрів. Сибірський кедр дає багаті урожаї - 2-3 тонни горіхів з одного гектара лісу. В одному кілограмі кедрових горіхів міститься близько 600 грамів цінної олії і 320 грамів корисних білкових та інших речовин. Деревина сибірського кедрового дерева є однією з найкращих у світі для виготовлення олівців.

(З кн. "Цікава географія").

5. Запишіть подані слова, групуючи їх за частинами мови. Числівники підкресліть.

Один, одиниця, одинокий, перший; два, другий, двійка, двоє, подвоїти; п'ять, п'ятірка, п'ятий, п'ятиповерховий; десять, десяток, десятий, десятизначний, удесятити; сто, сотня, сотий, стометровий; чотири, чверть, четвертий, чотирирядний.

Зразок. Іменник (хто? що?) трійка,

Прикметник (який?) трикілометровий,

Числівник (скільки?) три,

(який? котрий?) третій,

Дієслово (що зробити?) потроїти,

6. Спишіть. До якої групи за значенням належать подані числівники?

Три	Чотиреста
П'ять	Тридцять два
Тринадцять	П'ятдесят вісім
Двісті	Триста двадцять три
Двадцять	Тридцять п'ятий
Одинадцять	Сорок перший
П'ятнадцять	Сто п'ятдесят два
Двадцять	Триста тридцять
Тридцять	П'ятсот двадцять три

7. Спишіть. Доповніть кожен колонку двома-трьома словосполученнями числівник + іменник.

Цілі числа

Два зошити

Чотири олівці

П'ять парт

Збірні

Двоє друзів

Четверо гусей

П'ятеро хлоп'ят

Дробові

Півтора метра

Одна четверта кімнати

Дві п'ятих аркуша

8. Спишіть, замінивши числа словами. Над власне кількісними числівниками надпишіть "цілі числа" (ц.ч.), над дробовими – "дроб."

(Най)глибше озеро з...мної кулі знаходиться в Росії. Це (славно)звісний Байкал. 1620 метрів. У Байкал можна «влити» 92 таких моря, як Азовс...ке, або 23 таких, як Аральс...ке.

(Най)повноводнішою рікою є Амазонка. Площа, з якої вона «збирає» свою воду, досягає 7 міль...онів квадратних кілометрів. Амазонка приймає майже 200 приток, завдовжки 3,5 тисячі кілометрів кожна, і вносить до Атлантичного океану $\frac{1}{5}$ частину всієї річкової води земної кулі.

9. Спишіть. У формі якого відмінка виступають іменники при числівниках два, три, чотири, коли вони вказують на приблизну кількість предметів?

Був у місті чотири роки тому. Був у місті років чотири тому. Три роки я не бачив брата. Років три я не бачив брата. Два місяці ми відпочивали біля моря. Місяців два ми відпочивали біля моря. Три місяці тривають літні канікули. Місяців три тривають літні канікули.

10. Поставте іменники, що в дужках, у потрібному відмінку. Запишіть. Провідмінійте одне з утворених словосполучень. Запишіть.

Чотири (комбайн), п'ять (центнер), сім (учень), вісім (гектар), дев'ять (кілометр), три (явір), 3 (відро), 2(кімната), $\frac{1}{2}$ (метр), $\frac{3}{7}$ (процента), $\frac{1}{2}$ (двері), 0,6(метр).

11. Запишіть, замінивши числа слова. Іменники, що в дужках, поставте в потрібному відмінку. Надпишіть відмінок іменників та числівників.

1. На шкільній ділянці є 16 (грядка) городини та фруктовий садок з 20 (дерево). 2. Група лижників складалася з 40 (особа). 3. Спортивний одяг видали 70 (турист). 4. На 11 (грядка) посаджено буряки. 5. На районні змагання відрядили 14 (учень) нашої школи.

12. Запишіть словосполучення, замінивши числа словами. Провідмінійте одне словосполучення. Запишіть.

20 тонн і 11 кілограмів;
500 карбованців і 70 копійок.
384 школи, 589 піонерів,
1787 книжок.
67, 74, 373, 617, 887, 932, 1345.

13. Складіть словосполучення з поданих числівників та іменників. Запишіть. Поставте утворені словосполучення в орудному відмінку.

Обидва, обидві, обоє (учениця, учень, завдання, спроба, двері).

Три, троє (урок, село, учениця, сани).

П'ять, п'ятеро (зошит, квіти).

Шість, шестеро (учень, будинок, день).

14. Спишіть, відкриваючи дужки. Замість крапок вставте пропущені букви, запишіть числівники словами.

Волга – найбільша річка (Є,є)вропи. Її довжина близько 3700 км, тобто приблизно дорівнює від...алі від Москви до (П,п)івнічного полюса, а площа басейну в 138000 квадратних кілометрів біл...ша від площі (Ф,ф)ранції, (І,і)талії й (В,в)еликобританії, взятих разом.

Щороку Волга приносить у (К,к)аспійське море понад 250 мільйонів кубічних метрів води, тобто за один рік ціле (А,а)азовське море.

(З кн.. "Цікава географія".)

15. Утворіть словосполучення. Запишіть, розкривши дужки. Дроби замініть словами. Запишіть, у якому відмінку вживається іменник при дробовому числівнику?

1/4 (клас), 2/3 (день), 3/5 (кілометр), 4/7 (доба), 5 1/2 (кілограм), 1 1/2 (метр).

16. Запишіть арифметичні вирази словами.

$5 \frac{3}{4} + 1 \frac{1}{4}$; $4 \frac{1}{3} + 8 \frac{1}{2}$; $2 \frac{2}{5} + 3 \frac{1}{5}$; $6,9 + 0,65$.

17. Спишіть, замінивши числа словами. Подані у дужках слова поставте у відповідній відмінковій формі.

1. Країни СНД займають 1/6 (частина) всієї заселеної суші. Всі інші держави, навіть найбільші, такі, як США, у 2-2 1/2 (раз) менші за СНД.

2. За 4 1/2 (день) наш клас зібрав урожай кукурудзи за 2,3 (гектар), соняшників з 3 1/3 (гектар), картоплі з 1 1/2 (гектар).

18. Запишіть арифметичні вирази словами.

$$500 + 20 =$$

$$400 + 16 =$$

$$20 + 95 =$$

$$700 - 70 =$$

$$900 - 50 =$$

$$600 - 30 =$$

19. Провідмініайте числівники з іменниками, записуючи цифри словами: 3489 книг, семеро друзів, кілька питань, $\frac{5}{6}$ об'єму.

20. Зробіть фонетичний розбір числівників шістнадцятеро, восьмеро. Поясніть написання цих числівників та вживання м'якого знака у числівнику восьмеро.

21. Прочитайте. Запишіть, розкривши дужки і замінивши числа словами. Визначте групи числівників за значенням, будовою. Як узгоджуються вжиті в тексті числівники з іменниками?

В 1917 році в Державній Третьяковській галереї було 4 (тисяча, експонат), тепер їх майже 40 (тисяча). До революції в Росії було 213 (музей). Після революції їх кількість значно зросла - в 1970 році вже налічувалось 1144 (музей). Щороку їх відвідують майже 100 (мільйон, трудящий).

22. Випишіть окремо прості, складні та складені числівники. На місці крапок, де треба, поставте м'який знак.

Двадцят..., шіст..десят..., сімдесят..., п'ят..сот, перший, одна ціла і п'ят..сотих, міл..йон, сім..сот, сім..сот тисяч, тридцят.. два, дев'ят.., дев'ят..надцять, віс..момастами, чотир..охсот, тр..мастами двадцят..ма, тр..ома.

23. Провідмініайте кількісний числівник один. Чи має числівник один форми однини і множини? Чи має числівник один рід?

Провідмініайте кількісний числівник два. Утворіть словосполучення з числівником два.

24. Провідмініайте кількісні числівники три, чотири. З числівниками три, чотири утворіть словосполучення. Запишіть їх. Поставте наголоси в іменниках. У формі якого відмінка вживаються іменники з числівниками три, чотири? А з числівником два?

25. Провідмініайте кількісні числівники п'ять, сім, вісім, шість, дев'ять, десять. З цими числівниками утворіть словосполучення. У формі якого відмінка виступають іменники при числівниках?

26. Провідмініайте числівники одинадцять, двадцять, п'ятдесят. Порівняйте їх відмінювання з відмінюванням числівника п'ять. Однаково чи по-різному вони відмінюються?

27. . Спишіть, замінивши числа словами.

14 червня 1963 року вийшов на орбіту корабель-супутник "Восток-5", пілотований В.Ф. Биховським. За 119 годин він облетів навколо земної кулі 81 раз і пройшов віддаль більш як 3 мільйони 300 тисяч кілометрів.

16 червня цього ж року зоряні шляхи вийшов корабель-супутник "Восток-6", пілотований першою в світі жінкою-космонавтом В.В. Терешковою. Корабель-супутник "Восток-6" за 71 годину облетів 48 раз навколо нашої планети і подолав відстань близько 2 мільйонів кілометрів.

28.Провідніайте числівники двісті, триста, п'ятсот, чотириста, шістсот, сімсот, вісімсот, дев'ятсот. **Назвіть особливості відмінювання**

29. Провідніайте числівники сорок, дев'яносто, сто. **Назвіть особливості їх відмінювання.**

30. Провідніайте числівники нуль, тисяча, мільйон, мільярд. **Назвіть особливості відмінювання цих числівників.**

31.Спишіть, замінюючи числа словами. Із записаними числівниками утворіть складні слова. З'ясуйте, які з них – порядкові числівники, а які – прикметники.

- (200) кілометровий пробіг;
- (500) десант;
- (4)річна, (8) річна, (10)річна школи;
- (3) актна п'еса;
- (3000) глядач;
- (5) метровий стіл.

32. Від поданих кількісних числівників утворіть порядкові числівники. Виділіть у них закінчення.

1. Три, п'ять, шість, десять, двадцять, сорок, дев'яносто, п'ятнадцять.
2. П'ятсот, двісті, триста, дев'ятсот.
3. Тридцять два, сорок вісім, двісті тридцять сім.

33. Виділені слова і числа замініть складними прикметниками й запишіть.

Мороз в 95 градусів. Юнак 14 років і 7 років дід дуже любили ловити рибу. Літній відпочинок на 1 1/2 місяця. Шлюпка з 12 веслами. Отвір у 2 метри. Вага 450 кілограмів. Довжина 1000 кілометрів. Глибина 127 метрів. Доповідь на 2 години. Висотний дім 3 28 поверхами.

34. У тексті знайдіть усі числівники, выпишіть їх словами разом з іменниками, вкажіть розряд за значенням та групу за будовою.

Запорозький дуб

У Верхній Хортиці стоїть і досі могутній запорозький дуб. Це один із найстаріших дубів в Україні, йому вже понад 7 століть. Ще за Богдана Хмельницького цьому дубові було 400 років. Дуб-велетен витримав усі випробування часу, зберіг до глибокої старості свою первинну силу й чудесну красу. Могутня крона цього дуба складається з 18 великих гілок, периметр крони – 102 метри. Її зелений тінистий намет має 43 метри в поперечнику і здалека скидається на цілий гай. Окоренок дуба на обмах утовшки – 656 сантиметрів, діаметр стовбура – 208 сантиметрів, а висота дерева дорівнює 36,5 метра. Чому ж цей велетен живе ось уже 7 вік і щовесни зеленіє? Троє старих дідів, запорозьких нащадків, пояснюють це тим, що дуб виріс біля кількох джерел. (За І. Шаповалом)

35. Перепишіть, замінюючи цифри словами. З'ясуйте, у якому відмінку треба поставити числівник, і правильно утворіть його відмінкову форму.

На 376 сторінках; з 595 студентами; до 7629 додати 16; від 3112384 відняти 15; сума чисел дорівнює 263; скільки разів 8 міститься у 72?

36. Розкрийте дужки і утворіть словосполучення, поєднавши числівники з іменниками. Цифри запишіть словами.

548 (кілометр), 3 (нові трактори), 5 (кошенята), 4 (юнак), 18 (ножиці), 6,14 (сантиметр), декілька (година), 2 (курсант), 13 (стілець), 6 (школяр), 2/3 (уся площа).

37. Знайдіть речення, в якому використано числівники. Вкажіть, яким членом речення вони виступають, визначте розряд числівників.

Сьогодні я отримав одиницю. Це відбулося вперше. Назавтра треба вивчити аж п'ять предметів. Десятки років читають люди ці книги. Сто десять років виповнилося тому діду. Козацькі курені ділилися на сотні.

38. запишіть іменники у потрібній відмінковій (родовій) формі з числівниками півтора, півтори, півтораста, обидва, обидві, обоє.

Літр, метр, кілограм, карбованець, хлопець, дівчина, хлоп'я, раз, завдання, доба, рік, зернина, ім'я.

39. Знайдіть речення, в якому допущено помилку при вживанні числівників. Відредагуйте їх, вкажіть відмінок числівників.

У сім няньок дитина без ока. Реве віл на сто гір, на сто кроків, на сто потоків. Що за птах, що на восьми ногах? Сидить бабця у дев'ятох кожухах, хто її роздягає – сльози гіркі проливає. Стоїть Марушка у сто кожухах, як вітер віє – спина не пріє. У двох матерів по п'ятеро синів.

40. Прочитайте. Знайдіть речення зі збірним числівником. Запишіть його, замінивши цифри словами.

Північна територія займає 5 частину площі всієї Австралії.

3 великих червоних яблука лежало на столі.

Кактуси окремих видів виростають до 2,5 метра заввишки.

8 вершник, у червоному башлику, промчав, як вітер.

1 за 1 приходили діти до школи.

3 нерозлучних друзів вирішили влітку разом поїхати на відпочинок.

41. Випишіть із тексту числівники словами, зробіть їх повний морфологічний розбір за поданими нижче схемою та зразком.

Млинарство в Україні відоме з давніх-давен. Про нього згадує перший звід законів «Руська правда». Як засвідчують статистичні дані, лише на 14 лівобережних притоках Дніпра нараховувалося понад 50 гребель. На річці Ірпінь, що протікає неподалік Києва, та її притоках було зведено 35 гаток. У зоні Полісся у кінці XIX століття налічувалося 1885 млинів.

(За В. Скуратівським).

Схема морфологічного розбору числівника.

1. Словоформа у тексті. Питання до числівника з тексту.
2. Початкова форма. Частина мови.
3. Лексико-граматичний розряд (кількісні/порядкові).
4. Структурний тип (прості, складні, складені)
5. Морфологічні категорії (рід, число, відмінок)
6. Синтаксична функція.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Укажіть кількісні числівники:

- а) одинадцять, чотириста двадцять три;
- б) шестеро, тринадцятий;
- в) сімсот дев'яносто перший, двісті шість.

2. Укажіть збірні числівники:

- а) чотири, двадцять шість;
- б) двадцяттеро, четверо;
- в) обидва, четвертий.

3. Укажіть дробові числівники:

- а) три сьомих, дві восьмих;
- б) двісті двадцять три;
- в) півтора, нуль цілих і шість сотих.

4. Укажіть порядкові числівники:

- а) чотириста дев'ятнадцятий, восьмий;
- б) триста дев'яносто п'ять, обидві;
- в) сорок один, шістнадцятий.

5. Укажіть правильно побудоване словосполучення:

- а) трьохстами гривнями;
- б) п'ятдесятьма учнями;
- в) дев'ятсот саджанці.

7. Порядкові числівники відмінюються:

- а) як іменники;
- б) як іменники і прикметники;
- в) як прикметники.

8. Вкажіть числівник, який пишемо як одне слово:

- а) чотириста/десятий;
- б) двісті/сьомий;
- в) півтора/мільйонний.

9. Числівники тисяча, мільйон, мільярд мають:

- а) рід і число;
- б) тільки число;
- в) число, рід і відмінюються як іменники

10. У простих кількісних числівниках типу п'ятдесят, вісімдесят відмінюється:

- а) перша і друга частина;
- б) друга частина;
- в) перша частина.

11. Числівники сорок, дев'яносто, сто:

- а) у всіх відмінках, крім Н. і З. мають закінчення -а;
- б) мають закінчення -а в давальному відмінку;
- в) у кожному з відмінків мають різне закінчення.

12. У дробових числівниках відмінюється:

- а) перша частина як порядковий, а друга – як кількісний числівник;
- б) перша і друга частини як кількісний числівник;
- в) перша частина як кількісний, а друга – як порядковий числівник.

Займенник

як самостійна частина мови

1. Прочитайте українські прислів'я та приказки, выпишіть займенники, визначте їх групу за співвіднесеністю з іменними частинами мови та семантичний розряд.

Добре тому, хто в своєму дому. Мудрим ніхто не вродився, а навчився. Кожному птаху своє гніздо миле. Скільки світа – стільки дива. Ми з тобою, - як риба з водою: я на лід, а ти під спід. Стільки наговорив, що і в шапку не збереш. Не хвали сам себе, нехай тебе інші похвалять. Умілому всяка робота легка. Яка совість – така й честь. Хто не додержує слова, той себе зневажає. Що написано пером, то не вивезеш і волом. Лиха зима тому, в кого кожуха нема. За що мої свині б'єш, як у твоїм плоті дірка? Усе, що літо запасає, зима з'їдає. Справжній хазяїн дав би дві зими за будь-яке одне літо.

2. У поданих реченнях знайдіть омонімічні форми займенників, що відносяться до різних семантичних розрядів. З'ясуйте їх розряди, визначте синтаксичну функцію, початкову форму.

Правду кожний хвалить, та не кожний її любить. Думала, чого її корова не реве, а її дома немає. Не до жартів рибі, коли її під зябра зачепили. По горі не треба йти за море – його і вдома хватає. Не дивись на чоловіка, а на його діло. Хоч чоловік убогий, та слово його тепле. Просились злидні на три дні, та чорт їх довіку викликає. На чорній землі їх білий хліб родить.

3. Спишіть. З'ясуйте синтаксичну роль займенників.

Всяка травинка на своєму корені росте.

Щастя знає, кого шукає.

То лиш курка від себе гребе.

Син мій, а розум у нього свій.

Милуєшся сам собою, як чорт писанкою.

У нього стільки правди, як у решеті води.

4. Розкрийте значення кожного з фразеологізмів. Знайдіть у фразеологізмах займенники, визначивши, до якого розряду за значенням належить кожен з них.

Узяти себе в руки.

За всяку ціну.

Сам на сам.

Не своїм голосом.

5. Вибірковий диктант. Випишіть особові займенники. Визначте особу, число, відмінок кожного з них.

Перш ти мене підвези, а потім я на тобі поїду.
На тобі, небоже, що мені негоже.
Про мене, Семене, хай усі коло мене, аби я зверху.
Який на тебе гедзь напав?
Ти йому про діло, а він тобі про козу білу.
Ти їй про Тараса, а вона тобі про півторапта.
Баба вловила, у міх вложила, а воно – пурх!

6. Перепишіть, поставивши особові займенники в потрібній формі. Коли в непрямих відмінках займенників 3-ї особи з'являється -н?

Ти (він) борони від собак, а він (ти) покаже кулак.
Риба ще в річці, а він до (вона) петрушку крише.
Ти (він) “стрижене”, він (ти) “голене”.
Говорити до (він) – як горохом об стіну.
Сердиться, ніби (він) пес ковбасу з'їв.
З (він) користі – як з чорта смальцю.

7. Перепишіть. Визначте питальні та відносні займенники. Поясніть, як їх розрізняти.

Хто б старого коня не проміняв би на молодого?
Хто має розум, має і слово.
Що то за край, де панує чужий звичай.
Який син не схожий на свого батька?
Яке дерево – такий клин, який батько – такий син.

8. Перепишіть, вставляючи на місці крапок потрібні займенники. До якого розряду слід кожен з них віднести?

Ой ... в лузі озовись! Ой ... росте без коріння? А ... біжить без повода? А ... росте без цвіту? Ой ... то кінь стоїть, ... сива гривонька? Переможе не той, ... а той, ... чия правда. Ой ... то хата не заметена, ой ... то дівчина не заплетена?

Для довідок: хто; що; що; чий; що; чия; чия; чия; чия.

9. Прочитайте і спишіть речення, підкресліть займенники, визначіть їх рід, число, відмінок.

Не будь зарозумілим – і друзі від тебе не відвернуться.
Що без нас було – чули, що при нас буде – побачимо.
Рідне місце за семи землями до себе кличе.
Цвіркун вогник бачить та до нього скаче.
Всяк по собі й про інших судить.

10. Прочитайте. Випишіть присвійні займенники, визначте, на приналежність якій особі кожен з них вказує.

Моя хата скраю – нічого не знаю.
Моє діло півняче: проспівав, а там хоч і не розвидняйся.
Добра каша, та не наша.
Не замітай чужої хати, дивися, чи твоя заметена.
Аж до діброви чути ваші голоси.
Не тішся з чужої біди, бо вона нині його, завтра її, а тоді твоя буде.
Краще своя хата, ніж їхня палата.
Я свою вину на Івана зверну.
Кожна свиня свого корита пильнує.

11. Прочитайте фразеологізми, випишіть з них займенники та визначте їх розряди.

Чого собі не зичиш і другому не бажай.
Не шукай у других правду, як у тебе її нема.
Кішка з дому, мишам воля в ньому.
Коли немає пісні на вустах, на них сідає туга, жаль чи страх.
Спершу скажи собі, а потім іншим.
Йому як з гуски вода.
Ти йому про діло, а він про козу білу.

12. Запишіть приказки і прислів'я, поясніть їх значення; підкресліть займенники, визначте їх розряд.

Хто дмухає на порох, запорошить собі очі.
У кожного kota свій березень.
Хвалилася корзина, що в неї ручка красива.
Хто має солом'яний хвіст, той боїться вогню.
Хто народився котом, той і в темряві мишей ловить.
Хто не поважає інших, того не поважають інші.
Хто чинить добро, той має його.
Що рідкісне, те й цінне.
Молодий той, хто здоровий.
Те, що в голові маєш, за плечима не понесеш.
Нема охоти – яка там робота.
Що посієш, то й пожнеш.
Хто працює, той ситий, а хто ледарює – голодний.
Без труда – ніякого плода.
Хто подорожує, той світ видає і розум здобуває.
Добре тому, що в дорозі лежить на возі.
Не грайся з вогнем, бо попечеш собі руки.
Кожному своя дорога.

13. Випишіть займенники. Визначте, яку синтаксичну роль вони виконують у реченні.

Шануй і поважай матір і батька. Вони дали тобі життя. Ти будеш дорослою людиною, але для матері і батька до останнього їхнього подиху залишишся дитям. Своєю працею і піклуванням вони несуть радість у твою колиску. Не забувай, що батьки також мають право на радість. Шануй і поважай бабусю й дідуся... дорожи честю сім'ї, оберігай її, як святиню. Де б ти не був, ніколи не забувай про свою рідну домівку. Завжди пам'ятай про неї.

(В. Сухомлинський)

14. Спишіть і підкресліть питальні займенники однією лінією, а відносні — двома.

1. Ой, який хороший день, в небі чисто-чисто. Скільки музики й пісень розлилось над містом! *(М. Познанська)* 2. Добре жить тому, чия душа і дума добро навчилися любити *(Т. Шевченко)*. 3. Хто людей питає, той і розум має *(Народна творчість)*. 4. Чия ця дівчинка дзвінкоголоса? *(П. Тичина)* 5. Книга й школа — що є глибше, як з наукою дружить? *(П. Тичина)* 6. І я згадав своє село. Кого я там покинув? *(Т. Шевченко)* 7. Хто ця жінка, чим вона стривожена, звідки вона і чому не знає шляху до повітового міста? *(А Шиян)*

15. Перепишіть. Займенники, що в дужках, поставте в потрібному відмінку.

Спитав у (він), передав через (вони), глянув (вона) у вічі, прийшла до (вона), перед (він), люблю (вони), сміявся з (вони), бачилась із (вони), збудив (вона), згадав про (він), надіявся на (вони), допоможу (вона), в'ється над (воно), зв'язок з (вони), усміхнувся до (він), звільнили (він), переказав через (вона).

16. Випишіть займенники, визначте їх розряд і відмінок.

Усі ми знаємо слово порт. Та не кожний скаже, звідки воно. Адже porta по-латині — «ношу», портмоне (гаманець) — «нести монети», портфель — «нести аркуші» (паперу). Походження слова порт пов'язують із давньоримським звичаєм. При заснуванні міста римляни оточували його стіною. Але перед тим, як вимурувати її, місце оборювали плугом. Там, де мала бути міська брама, не орали, а несли плуга на руках. Отже, porta буквально означає «місце, де плуга несли на руках». Звідси значення porta — «двері». Тепер нам стає ясно, чому служник, який стоїть біля дверей готелю, називається портьє і звідки походить слово портьєра (завіса, що затуляє двері) *(Є. Чак)*.

17. Перепишіть фразеологізми, визначте відмінок зворотного займенника.

Собі на умі; дати собі раду; само собою зрозуміло; сам собі пан; показати себе; відчутти на собі; себе не пам'ятати; бути не в собі; сушити собі голову; та й ні гадки собі; ціну собі знати; шукати себе; набивати собі ціну.

18. Перепишіть, розкриваючи дужки. Вкажіть розряд кожного займенника.

1. Я славлю (ті), хто множить славу землі (своя) у труді (В. Сосюра). 2. В єдиний звук мільйони струн народних злиті — у (ця) пшениці, в (це) житті (М. Рильський). 3. О краю рідний мій! (Твій) красу ні з (що), ні з (що) я не зрівняю (В. Сосюра). 4. В (моє) серці навіки сині очі (твій) (В. Сосюра). 5. Вклонися, (мій) Україно, (цей) людям величним і скромним, що в назвах фронтів титанічних пронесли наймення (твій) (М. Бажан). 6. За (всі) скажу, за (всі) переболію (П. Тичина). 7. Єсть (такий) у світі речі, від (який) душа сія (П. Тичина). 8. (Та) ночі на кордони (своя) рідної землі матроські вийшли батальйони, в порти вернулись кораблі (М. Нагнибіда). 9. Я жду (ти) на перехресті днів перед порогом радості (свій) (Т. Коломієць). 10. Ніхто не здолає в (ми) (ця) сили, народженої в ділі, змужнілої в бою (М. Бажан).

19. Перепишіть займенники, розкриваючи дужки.

(Що) небудь, (коли) небудь, (ні) (до) чого, (ні) коли, (де) хто, (де) коли, (аби) як, (аби) хто, який (сь), (де) кілька, (ні) який, (ні) де, (ні) хто, (ні) (за) що, (ні) звідки, (ні) як, (казна) де, (казна) хто, (хто-зна) коли, (хтозна) скільки, (ні) (від) кого, де (небудь), який (небудь), (будь) де, (будь) що.

20. Відредагуйте речення, використовуючи займенники. Уникайте повторень.

1. Тарас Шевченко — великий український поет. Поет народився в селі Моринцях на Київщині. 2. Наш клас посадив п'ятнадцять яблунь, а третій клас — п'ятнадцять груш. 3. Зацвіли червоні піони. Червоний колір радує всіх.

21. Перепишіть речення, виділіть займенники, вкажіть, з якими частинами мови вони співвідносяться за значенням і морфологічними ознаками. Визначте розряд кожного займенника.

1. Падають тепло і глухо яблука в нашій сади (Сос). 2. Не всяка стежечка без спориша, не в кожній людині добра душа (Н.тв.). 3. Хороше думати, що колись тебе хто-небудь згадає (Гонч.). 4. Пісня у нас ні для кого не лишня (Мал.). 5. Хотів би я знати, про що той струмочок у мріях своїх гомонить між травою? (Тич.). 6. Ніщо нам не коштує так дешево і ніщо не цінується нами так дорого, як ввічливість (Сервантес).

22. Випишіть із тексту всі займенники, визначте їх семантичний розряд. Зробіть повний морфологічний розбір займенників.

Я запитую в себе, питаю у вас, у людей,
Я питаю в книжок, роззираюсь на кожній сторінці:
Де той рік, де той місяць, той проклятий тиждень і день,
Коли ми, українці, забули, що ми – українці?
І що хміль наш – у пісні, а не у барилах вина.
І що щедрість – в серцях, а не лиш у крамничних вітринах.
І що є у нас мова, і що українська вона,
Без якої наш край – територія будь-яка, а не Вкраїна.
Українці мої! То вкраїнці ми з вами – чи як?
Чи в «мочалах» і вмерти судила нам доля пихата?
Чи в могили забрати судилось нам наш переляк,
Що розцвів нам у душах смиренністю «меншого брата»?
Українці мої! Як гірчать мені власні слова
Знаю добре, що й вам вони теж – не солодкі гостинці.
Але мушу казати, бо серце, мов свічка, сплива,
Коли бачу, як люто себе зневажають вкраїнці.
Я вже й сам ладен мовить: «Воно тобі треба?.. Стерпи!»
Тільки ж хочу, вкраїнці, спитати у вас нелукаво:
Ради кого Шевченкові йти було в Орські степи?
Ради кого ховати свій біль за солдатську халяву?
Та хіба ж не впаде, не закотиться наша зоря,
І хіба не зотліє на тлін українство між нами?
Коли навіть на згарищі долі й зорі Кобзаря
Ми і досі спокійно себе почувуємо хохлами?
Українці мої! Дай вам Боже і щастя, і сил,
Можна жити й хохлом, і не згіркне від того хлібина.
Тільки хто ж колись небо нахилить до ваших могил,
Як не зраджена вами, зневажена вами Вкраїна... (В. Баранов)

23. Виправте неправильно побудовані речення, уникаючи двозначності. Запишіть їх.

1. У неділю Лариса зустрічатиме свою маму. Вона буде у червоній сукні. 2. Ми підійшли до клумби школи, навколо якої росли дерева. 3. Раптом заєць наскочив на вовка. Він злякався і почав тікати. 4. Панночку доглядала Устя. Вона її била й штовхала.

24. Провідмініайте словосполучення із займенниками.

Весь день, ніхто з нас, будь-яка група, ми з другом, чиясь слово, скільки думок, той самий, кожен з них, наші думки.

25. Спишіть речення, розкриваючи дужки. Випишіть займенники, вкажіть їх розряд та відмінок.

1. Я дивлюсь на вишні, і в них справді то тут, то там паленіють розпухлі щічки. 2. У житах щось зашаруділо і незабаром на дорогу викотився їжак. 3. Рибина летіла вище лисеняти, але воно прудко підскочило й ухопило передніми лапами. 4. Нас розлучали з рідними, життям і навіть мрією, але (ні) що й (ні) коли не розлучило з вірою. 5. Валерієві не хотілося (ні) кого бачити, (ні) (з)ким говорити, і він лишився на горищі. 6. З брехні люди не мруть, та вже їм вірине ймуть. 7. Вмирає все в житті, та не вмирає слово, народжене в крові, засвічене багрово, заплетене в літа, немов сувора нить

26. Розподіліть займенники на групи за морфологічним складом (узагальнено-предметні, узагальнено-якісні, узагальнено-кількісні).

Будь-який, казна-що, абиякий, цей, ніхто, кожний, той самий, такий, себе, інший, хто, декотрий, чийсь, що, наш, вони, таке, інший, твій, хтозна-скільки, якийсь, ніскільки.

27. Замість крапок вставте займенники кожний, всякий або будь-який. Обґрунтуйте свій вибір.

1. У... справі треба бути фахівцем. 2. музичний інструмент має свій неповторний голос. 3. Я можу виконати... завдання. 4.... дитина потребує уваги і тепла. 5. У нашій групі є... студенти.

28. Знайдіть у поданому нижче тексті займенники, зробіть їх морфологічний розбір.

Дехто думає, що в колі сім'ї немає потреби дотримуватися тих норм поведінки, які вважаються обов'язковими під час спілкування зі сторонніми. Так може думати тільки людина низької культури, для якої ввічливість — щось на зразок парадного костюма: в домашній обстановці вона швидко його знімає, щоб не зім'явся і не запилився від зайвого користування.

Сім'я тим і відрізняється від інших колективів, що вона заснована на взаємній повазі, на близьких стосунках. Повага до старших — основа кожної сім'ї. А тому великого значення набуває повсякденна ввічливість у спілкуванні, готовність завжди прийти на допомогу.

Молодь повинна уникати суперечок із старшими, не зчиняти галасу на захист своїх тверджень. Навіть коли старший справді в чомусь помиляється, і ви не змогли спокійно переконати його в цьому, краще перевести розмову на іншу тему. (З журналу)

Схема морфологічного розбору займенника

1. Словоформа у тексті. Питання.
2. Початкова форма. Частина мови.
3. Група за граматичними ознаками (узаг.-якісні, узаг.-предм., узаг.-кільк.)
4. Семантичний розряд (особові, зворотні, присв., вказ...)
5. Рід.
6. Число.
7. Відмінок.
8. Синтаксична функція.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Вкажіть рядок, у якому вказано морфологічні ознаки займенника:

- А) незмінна частина мови, належить до певного роду;
- Б) називає кількість предметів, їх порядок при лічбі;
- В) означає ознаку іншої ознаки;
- Г) повнозначна частина мови, вказує на предмети, ознаки або їх кількість, не називаючи їх.

2. Вкажіть рядок, де всі слова – займенники:

- А) його, ніхто, будь-де, ніяк;
- Б) або, її, стільки, чого-небудь;
- В) куди, свій, щось, вже;
- Г) який-небудь, ніщо, хтось, абихто.

3. Позначте рядок, де вказано, з якими частинами мови співвідносні займенники:

- А) з іменниками, прикметниками, числівниками;
- Б) з іменниками, дієсловами, прислівниками;
- В) з числівниками, іменниками, прислівниками;
- Г) з дієсловами, прикметниками, іменниками.

4. Знайдіть рядок займенників, які співвідносні з іменниками:

- А) я, дещо, ніхто, будь-що;
- Б) інший, ти, чий, що-небудь;
- В) такий, весь, дехто, стільки;
- Г) абихто, казна-чий, сам, свій.

5. Укажіть рядок, в якому всі займенники присвійні:

- А) мого, твій, нашого, їхнього;
- Б) цей, свою, кожен, такий;
- В) всякий, він, свій, абиякий;
- Г) чого, котрому, будь-кого, ніхто.

6. Укажіть рядок, у якому всі займенники вказівні:

- А) оцей, твій, вашого, їхньому;
- Б) той, отого, такому, стільки;
- В) деякого, будь-чому, ніхто, аніщо;
- Г) анічий, скількох, чийсь, щось.

7. Позначте рядок із особовими займенниками:

- А) мені, тобою, вами, їх;
- Б) ним, вашого, твою, мене;
- В) я, ти, себе, собою;
- Г) собі, воно, якийсь, ніхто;
- Г) що, йому, кого, будь-що.

8. Позначте рядок, у якому всі подані назви є розрядами займенників:

- А) якісні, відносні, присвійні;
- Б) кількісні, дробові, збірні;
- В) неозначені, якісні, порядкові;
- Г) присудкові, заперечні, особові;
- Г) означальні, зворотні, питальні.

9. Укажіть рядок, у якому всі слова – займенники:

- А) дехто, ніхто, нічому, котрийсь;
- Б) будь-як, будь-чому, будь-хто, будь-чим;
- В) десь, я, мною, собі;
- Г) звідки, але, чомусь, кожен;
- Г) їхнього, під, колись, що-небудь.

10. Укажіть рядок, у якому всі заперечні займенники:

- А) ніде, ні при чому, ні в кого, нічого;
- Б) ніяк, нікотрий, ні до чого, ніскільки;
- В) ніхто, нізвідки, ніщо, ніким;
- Г) нікотрий, ніщо, нікуди, ніякий;
- Г) нікотрий, ні з ким, ні в чому, нікому.

11. Оберіть рядок, у якому правильно визначено, як пишеться частка ні із займенниками: ні/з/ким, ні/до/кого, ні/при/кому, ні/в/чому:

- А) разом, бо частка ні із займенником завжди пишеться разом;
- Б) окремо, бо між часткою і займенником є прийменник;
- В) окремо, бо частка ні із займенником завжди пишеться окремо;
- Г) разом, бо між часткою і займенником стоїть прийменник.

Дієслово

як самотійна частина мови

1. Розподільний диктант. Запишіть дієслова у три колонки: в першу – неозначену форму, у другу – дієприслівник, а у третю – дієприкметник.

Працювати, працюючий, працюючи, зроблений, зробити, зробивши, зеленіти, зеленіючий, позеленівши, співати, співаючий, співаючи, визволяти, визволяючий, визволяючи, написаний, написавши, розказуючи, розказаний, розказати, намальований, намалювати, намалювавши, знати, знаючий, знаючи.

2. Пояснювальний диктант. Виділіть дієслівні форми, визначте їх морфологічні ознаки і синтаксичну роль.

Думати про людей – то священно. Якби кожен думав про те, щоб принести щастя іншим людям, не було б нещасних (В. Сухомлинський). Хто хоче жити, ніколи не помре (В.Симоненко). Найменше діло – балакати (Народна творчість). Любить свій край – це для народу жити (В. Сосюра). Намагайся не завдавати шкоди й болу іншій людині (М.Роцин)

3. Випишіть із тексту дієслова та розподіліть їх на дві групи: перехідні та неперехідні. Перехідні дієслова випишіть з прямим додатком, якщо він є у тексті.

Мріють крилами з туману лебеді рожеві,
Сиплють ночі у лимани зорі сургучеві.
Заглядає в шибку казка сивими очима,
Материнська добра ласка в неї за плечима.
Виростеш ти, сину, вирушиш в дорогу,
Виростуть з тобою приспані тривоги.
Будуть тебе кликати у сади зелені
Хлопців чорночубих диво-наречені.
Можеш вибирати друзів і дружину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.
Можна вибрати друга і по духу брата,
Та не можна рідну матір вибирати.
За тобою завше будуть мандрувати
Очі материнські і білява хата.
І якщо впадеш ти на чужому полі,
Прийдуть з України верби і тополі,
Стануть над тобою, листям затріпочуть,
Тугою прощання душу залоскочуть.
Можна все на світі вибирати, сину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину. (В. Симоненко)

4. Від поданих нижче дієслів утворіть форми протилежного виду. З'ясуйте, за допомогою яких засобів вони утворюються. Визначте найбільш продуктивний спосіб творення дієслів доконаного виду та дієслів недоконаного виду.

Питати, рости, в'язати, сіяти, їхати, женити, шукати, фарбувати, стукати, заробити, сідати, допомагати, замітати, брати, ловити, скликати, замикати, виміряти, скоротити, віддати, сказати, повторити, зібрати, приземлитися, знайти, випекти, зміцнити, спорудити, вслухатися, спочити, зрадити.

5. Із тексту випишіть способів форми дієслів (до п'яти прикладів на кожний спосіб: дійсний, умовний, наказовий).

Володимир Мономах увійшов у історію не тільки мудрим правителем, а й відомим письменником. Цей князь дбав про просвіту рідної землі, кохався в книгах, вільно володів п'ятьма мовами. Він залишив знамените «Повчання» дітям. Це слова зрілої людини про те, як належало б жити у світі, яких законів слід дотримуватися. Ось деякі поради Володимира Мономаха: «Діти мої або хто інший, слухаючи мою грамотицю, не посмійтесь над нею, а прийміть її до свого серця. І не лінуйтеся, а щиро трудіться. Перш за все не забувайте убогих, а яко можете, по силі годуйте їх і подавайте сиротам. І вдову захистіть, не дайте сильним губити людину. Старих шануйте, як батька, а молодих, яко братів. Брехні остерігайтесь, і пияцтва, і облуди, від того душа гине і тіло. Куди б ви не верстали шлях своєю землею, не давайте отрокам своїм чинити зло і шкоду ні селам, ні посівам, щоб люди не проклинали вас. А куди б не прийшли і де б не зупинилися, напійте і нагодуйте нужденного. Не проминіть ніколи людину, не привітавши її, і добре слово їй мовте». (За М. Слабошпицьким)

6. Випишіть із тексту часові форми дієслів, з'ясуйте їх граматичні значення. Як утворюються та змінюються ці форми?

Ми всі з дитинства вивчали мову і не залишимо цього потрібного для думки заняття ніколи. Мова розвивалась, розвивається і буде розвиватися та вдосконалюватися й надалі. У всіх, хто зацікавлено заглиблювався у мову, вона завжди викликала подив і зачарування. Але надовго не зупиняйтесь у зачаруванні. Любіть мову, бережіть і вивчайте її. Якщо ви проникатимете своєю невтомною допитливістю у механізм дії мови, у її творчі спроможності, у широту її функцій, вона стане вірною помічницею у вашому духовному зростанні, тому що мова веде до вершини знань, відчиняє двері до духовної скарбниці людства. З опануванням мови з'являється потреба глибше та повніше виявляти себе, примножувати наші духовні надбання.

(За І. Вихованцем)

7. У наведених нижче реченнях знайдіть безособові форми дієслів. Які з них є особовими дієсловами, вжитими у безособовому значенні?

Сяду за діло – нічого не робиться, стану гадати – чомусь не гадається. Все щось безрадісно, все щось хворобиться, все мені образ твій любий ввижається (П. Грабовський). Пропало, пройшло, пролетіло. Минулося, щезло, сплигло. Лишень головешками тліло, лишень попелищем цвіло (І. Драч). Ой у полі жито копитами збито, під білою березою козаченька вбито. Ой убито-вбито, зятягнуто в жито, червоною китайкою личенько покрито (Л. Українка). Густа імла село заволокла, заслала світ. Виє, крутить, мете (К. Гордієнко). Добре там живеться, де гуртом сіється й орється (Нар. тв.).

8. Визначте дієвідміну дієслів, запишіть форми третьої особи однини та множини, графічно виділіть особові закінчення. Які дієслова перебувають поза межами обох відмін. Чому?

Бачити, боліти, везти, возити, крикнути, їсти, боротися, мовчати, стелити, іржати, бігти, колоти, доповісти, стерегти, бути.

9. Утворіть дієслова доконаного виду від дієслів недоконаного виду префіксальним способом. Виділіть префікси.

Казати, лити, дивитися, їхати, вітати, креслити, бігти, сіяти, малювати, пливти, важити, просити, класти, стояти.

10. Утворіть дієслова недоконаного виду від дієслів доконаного виду суфіксальним способом. Виділіть суфікси.

Розважити, відмінити, завершити, пригадати, створити, залишитися, скоротити, вишивати, виправити, продовжити, оформити, задивитися, згадати.

11. Перепишіть текст. Визначте час, особу, число дієслів.

Ранок у лісі

Ліс ще дрімає в передранішній тиші... Непорушно стоять дерева, загорнені в сутінь, рясно вкриті краплистою росою. Тихо навкруги, мертво... Лиш де-не-де прокинеться пташка, непевним голосом обізветься із свого затишку. Ліс ще дрімає, а з синім небом уже щось діється: воно то зблідне, наче від жаху, то спалахне сяйвом, немов від радощів. Небо міниться, небо грає усякими барвами, блідим сяйвом торкає вершечки чорного лісу... Стрепенувся нарешті ліс і собі заграє... Зашепотіли збуджені листочки, оповідаючи сни свої, заметушилась у травіці комахня, розітнулося в гущині голосне щебетання й полинуло високо — туди, де небо міниться, де небо грає всякими барвами...

(М. Коцюбинський)

12. Випишіть дієслова. Визначте їх вид та перехідність чи неперехідність.

Зозулині сльози

Давно це було, принаймні, до того, як ми народилися. Зозуля робила свою справу — підкидала синичкам, плискам, сорокопудам та іншій лісовій дрібноті свої яйця, а ті виховували підкидьків.

— Ти ось все співаєш, — казали вони зозулі, — а на старість залишишся сама, як пень без пагонів.

— Ха-ха-ха! — сміялася та. — Ви усе із колисками та пелюшками протеленькаєтесь, а я своїх дітей, як треба буде, знайду. І примушу годувати себе. Закон є закон! Але доля зле жартує з тим, хто сподівається задарма вік прожити. Коли прийшов час, усі діти зозулі не визнали строкатої матері, відмовилися її доглядати. І застогнала зозуля. Перші в її житті сльози покотилися з очей. А на галявині, куди вони впали, розкрили свої білі вінчики квіти, які так і називаються у народі: зозулині сльози, а ботаніки дали їм назву зозулець плямистий. А чи доводилося вам спостерігати, щоб зозуля плакала? І ніхто не бачив. Тому про безтурботну, самовпевнену людину, яка, потрапивши у скруту, починає бідкатися, кажуть, що вона лле зозулині сльози. (З журналу)

13. Від поданих дієслів утворіть форми 1-ї особи однини і 3-ї особи множини. Поясніть чергування голосних і приголосних звуків.

Берегти, ставити, їздити, радити, хотіти, дихати, пекти, робити, косити, переходити, закупити, полоскати, жати, гнати, терпіти, водити, возити, ловити, ломити, казати, трусити

14. Визначити вид дієслів. Позначте корінь, суфікс і префікс. Чим відрізняються дієслова кожної пари за будовою? Які зміни в звуковому складі дієслів можуть відбуватися при творенні видів?

Рости – вирости. Сіяти – посіяти. Чистити – начистити. Повторювати – повторити. Зашивати – зашити. Видирати – видерти. Скакати – скочити. Вигрібати – вигребти. Ловити – піймати. Шукати – знайти.

15. Розподільний диктант: в одну колонку запишіть дієслова I дієвідміни, у другу – II дієвідміни.

Читати, бачити, бігти, радіти, згадувати, дихати, полоти, квітчати, колоти, молоти, перебороти, розповідати, жати, косити, творити, мовчати, готувати, хотіти, іржати, брати, заходити, сіяти, мерзнути, лягати, чистити, пити, одягати.

16. Виправте помилку: Бити – збити, робити – заробити, писати – переписати.

17. Творчий диктант. Доберіть до дієслів дієслова-антоніми, визначити дієвідміну.

Мовчати -	купувати -
хвалити -	любити -
трудитися -	радіти -
спати -	знаходити -
хворіти -	кохати -
казати -	веселитися -

18. Вибірковий диктант. Випишіть дієслова, визначте дієвідміну, одне дієслово продієвідмініайте.

Я лежу на возі. Мене везуть у царство трав, річок і таємничих озер. Прокидаюсь я на березі Десни під дубом. Сонце високо, косарі далеко, коси дзвенять, коні пасуться. А на Десні краса! Лози, висип, кручі, ліс – все блищить і сяє на сонці. Стрибаю я з кручі в пісок до Десни, миюся, п’ю воду. І вже я не ходжу, а тільки літаю, ледве торкаючись луку. Вбігаю в ліс – гриби. В озері воду скаламучу – риба. (за О. Довженком)

19. Спишіть текст, ставлячи дієслова, що в дужках, у формі минулого часу. Визначте рід і число дієслів.

(Минати) дні, а дощів не (бути). Степ дедалі більше (втрачати) свої яскраві барви, свою весняну моложаву свіжість. Нарешті (наступати) омріяне, довгождане... Все (початися) просто: з-за обрію тихо (виткнутися) ріжечок ледве помітної синьої хмари. Залитий сонцем степ одразу (принишкнути), (затаїти) подих. Хмара швидко (йти) і (розростатись) у темно-синій гірський хребет. Скоро вона (закрити) собою весь величезний простір неба. Раптом через цей хребет (прокотитись) вогняна тріщина і (розколоти) його до чорної прірви. Деся далеко (почутися) гуркіт грому. Важка сива хмара (нависнути) над степом і (спустити) на нього свої мокрі паруси, з тихим дзвоном: (упасти) перші краплини, а потім чарівною музикою (зашуміти) густий дощ (За О. Гончаром).

20. Перепишіть, вставляючи пропущені літери е(є) або и(ї). Поясніть правопис дієслів.

Святку...мо, вивча...ш, знаход...ш, ненавид...те, сто...мо, схоч...те, лет...те, колиш...ться, осміл...ться, одяга...ться, захист...мо, пиш...ш, утриму...мося, змін...ться, топа...те, перестав...ш.

21. Від поданих дієслів утворіть усі форми минулого часу.

Писати, читати, вчити, декламувати, креслити, відкривати, мигтіти, чорніти, тремтіти, зривати.

22. Виберіть і запишіть дієслова тільки в неозначеній формі. Поясніть, як утворюється неозначена форма (інфінітив).

Мусити, читали б, не осліпнути, розмовлятиму, почути, побачу, бути, співати, змагатися, розпустять, посіяти, могти, закрити, синіти, будувати, сміятися, недобачати, збить, хотів би, сядь, з'їхатись, хотілося, підсипати, ревити, заболіти, їсти, заснула, записавши, розкрити, дослідіть, приголубте, виношуючи.

23. Перепишіть речення. Дієслова, що в дужках, поставте в потрібній особі теперішнього чи майбутнього часу.

1. Ми (сидіти) під кручею, поклавши вудочки на хиткі рогачики, і (гомоніти) (Гр. Тютюнник). 2. Хай промінням (стелитися) путь. 3. Ми (боротись) за мир і (прагнути) миру, трудящим щастя (зичити) усім (М. Рильський). 4. (Вирости) ти, сину, (вирушити) в дорогу, (вирости) з тобою приспані тривоги (В. Симоненко). 5. Чого ти (стогнати), море синє, об скелі хвилями б'ючи? 6. Брехня світ (пройти), та назад не (вернутися). 7. Криком дуба не (рубати). 8. Хто пізно (ходити), сам собі (шкодити).

24. Перепишіть речення, вставляючи пропущені літери у закінченнях.

1. Ми ті, що сі...мо, жн...мо, ку...мо віки залізні, ми ті, що в космос лет...мо і простина...мо наскрізно безвісну даль (П. Усенко). 2. Де б не літав — поверн...шся додому, бо крила виростають із землі (Л. Горлач). 3. Ах, скільки радості, коли ти люб...ш землю, коли гармонії шука...ш у житті (П.Тичина). 4. Батьківську землю ми люб...мо всі ще від малої колиски (Т.Масенко). 5. Ід...ш і слуха...ш, і чу...ш рідну землю, що году... тебе не тільки хлібом і медом, ай думками, піснями і звичаями (О. Довженко). 6. Коли ж ти мрі...ш добре, працю...ш добре. (М. Бажан). 7. Що за голос там співає, звідкіля та пісня лл...ться, часом душу сповиває, і лунає і смі...ться (Л.Первомайський). 8. Справжнє сонце навч...шся цінить, коли небо імлюю повите (В. Забаштанський). 9. Добро почина...ться з людського доброго серця (М. Сингаївський). 10. Блискавками-пожежами небо обмереж...мо (В.Чумак). 11. Мости з сучасного в майбутнє буду...мо (В. Сосюра). 12. Люб...мо Україну, та не сліпо, щирим серцем, чистою душею (О. Підсуха).

25. Випишіть слова у дві колонки за дієвідмінами:

Знати, оцінювати, тягти, стукотіти, зморитися, схотіти, кроїти, наколотити, свистати, свистіти, оборонити, обороняти, відпороти, відпорювати, завадити, збігти, збігати, гуркотіти, гуркотати, одужати, стелити, краяти, хилитися, спізнитися, відкрити, бачити, збороти, ударити, пищати, сипати, зважити, дирчати, захищати, мовчати, полоти, почати, гудіти.

26. Перепишіть. Дієслова, що в дужках, поставте у потрібній особі.

1. (Сипати) вишня квітом з білих верховіть (Л. Забашта). 2. Нам батьки і вчителі (хотіти) щастя на землі (М. Рильський). 3. Прекрасні ці творчі будні, коли праця довкола (клекотіти) (Л. Дмитерко). 4. Я щодня (проходити) повз самотній, покинутий сад (М. Коцюбинський). 5. (Скрипіти) і (ридати) дерева під вітром (П. Тичина). 6. Гаї (шуміти) — я слухаю. Хмарки (бігти) — милуюся (П. Тичина). 7. (Стогнати) пугачі, (реготати) сови, уїдливо (хавкати) пушики (Леся Українка). 8. Вода (клекотіти), (булькотіти) та все (нести) Лавріна на гостре каміння (І. Нечуй-Левицький). 9. (Носити) дрова до куреня, (розводити) огонь, (чистити) картоплю, ожину збираю (О. Довженко).

27. Перепишіть. Від дієслів, що в дужках, утворіть форми майбутнього простого часу.

1. Робота (не йде), якщо (сидіти) й (чекати) (О. Копиленко). 2. Коли я (не горіти), ти (не горіти), коли ми (не горіти), то хто ж тоді буде світити? (Ю. Збанацький) 3. Мені до скону отчий край (здаватися) раєм (Д. Луценко). 4. Навесні на місці старого молодий буде лист, зелений, він з вітром (розмовляти), (хапати) жилками своїми сонячний промінь, під дощем (купатися) й росою (умиватися) (Остан Вишня). 5. Неначе пісні вічної рядки, (дзвеніти) дороги під тобою (Т. Коломієць). 6. Сонце (ронити) з неба квітки на хвилі дніпрові, осінні (В. Сосюра). 7. І скільки ви (пливти), весь час (вітати) вас своїм щебетанням веселі жовтобрюшки, (підпадьомкати) на вашу честь перепел і (дерчати) деркач.

28. Поставте дієслова в наказовому способі 2-ї особи однини й запишіть у дві колонки: 1) з ь у кінці; 2) без ь у кінці.

Збільшити, перевірити, входити, стати, озвучити, підставити, вдарити, попередити, передбачити, ужалити, відмітити, насипати, плавити, звукити, відрізати, зважити, переглянути.

29. Перепишіть речення. Дієслова, що в дужках, поставте у потрібній особі наказового способу.

1. Всім серцем (любити) Україну свою, — і вічні ми будемо з нею (В. Сосюра). 2. Хліб (їсти), а правду (різати) (Народна творчість). 3. (Бути), людино, людиною! (Бути), люди, людьми (М. Успенік). 4. Гей, (ударити) в струни, браття, золотії, (розпалити) знов багаття з іскр надії (М. Рильський). 5. Твоєму кожному почину розкрито двері: (йти, творити, прославити) Батьківщину (П. Тичина).

30. Від поданих дієслів утворіть форми наказового способу 2-ї особи однини, 1-ї та 2-ї особи множини. Складіть з двома дієсловами речення.

Стерегти, вірити, класти, лити, кликати, чесати, клеїти, пекти, мазати, давати, читати, спати, розмавляти, ходити, йти.

31. Серед поданих речень знайдіть ті, у яких вжито безособове дієслово. Випишіть ці речення, підкресліть члени речення.

Осінь крокує по землі. Ліси й сади одягає у барвисте вбрання. Та недовго дерева будуть пишатися дорогими шатами. Зима вже не за горами. З півночі повіяло прохолодою. Дощ без устанку лив цілу ніч. Краплями стукотів у вікна, барабанив по дахах. Каламутною водою залито усі тротуари.

32. У поданих реченнях підкресліть дієслова, вкажіть їх спосіб.

Людина завжди потребує когось, кому б могла вилити своє горе, поділитися доброю новиною. Справжнє сонце навчишся цінити, коли небо хмарами покриє. Робота не йтиме далі, якщо сидітимете й чекатимете. Хоч крок новий зроби до того, в чім бачиш ціль і суть свою! Якби вдалось мое велике діло, я б утішалась щастям перемоги.

33. Випишіть із тексту дієслова, зробіть їх морфологічний розбір.

Море спить. Точнісінько, як людина. Високо здіймає груди, схропує сонно, ліниво. Так, здається, тільки стань біля нього, крикни на всю горлянку, і воно в одну мить прокинеться. Але то тільки так здається. Коли море спить — вже ніяка сила його не розбудить. Ліниво похлюпує об камінь хвильками, плещеться тихо, сонно, розніжено. Я довго не придивлявся до того, як спить море. Постояв трохи — та й шубовств у воду. Просто з головою, на саме дно. Аж коліньми об землю забився. Коли б ви знали, яка то морська вода в липні! Сонце палить нестерпно, аж дихати нічим. І тут раптом тебе з голови до ніг обгортає бархатиста, чиста-чиста, прохолодна, ніжна терпко-солодкувата морська вода. Краса! Краса невимовна. Здається, так і хлюпався б у тій воді все життя і на берег би не вилазив! Тож, мабуть, добре риbam жити у воді — вони ніколи на берег не впливають. Хіба хто на гачку живосилом витягне.

Купаюся я собі та й купаюся, навіть не чую, що мама згори гукає. Попереджає, щоб не плив далеко. Довго я плавав, аж поки не втомився.

(За Ю. Збанацьким)

Схема морфологічного розбору дієслова

1. Слово. Частина мови.
2. Неозначена форма (інфінітив).
3. Вид.
4. Перехідне чи неперехідне,
5. Спосіб.
6. Час.
7. Число.
8. Особа (якщо є), рід (якщо є).
9. Дієвідміна.
10. Особливості правопису.
11. Спосіб творення.
12. Синтаксична роль.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. *Завдання 1-4 закритого типу* – на вибір однієї правильної відповіді з чотирьох варіантів.
2. *Завдання 5-8 закритого типу* – на вибір правильної відповіді з п'ятих поданих варіантів.
3. *Завдання 9 -10 закритого типу* – на вибір кількох правильних відповідей із семи поданих варіантів.
4. *Завдання 11* – на встановлення відповідності.
5. *Завдання 12* передбачає вибір речення, що містить певне мовне явище.

1. Виділіть рядок, у якому всі дієслова теперішнього часу:

- А) мовчать, приносить, шукаю, зроблю;
- Б) робиш, мріємо, діждуся, замітає;
- В) плачу, любить, морочать, бачите;
- Г) пробігав, кричить, шелестять, несе.

2. Позначте рядок, у якому всі дієслова минулого часу:

- А) пропав, гнала, дивилися, тримає;
- Б) єднати, веслувала, любили, прибіг;
- В) минуло, бентежила, проспівав, несли;
- Г) гримить, ломив, чекала, снили.

3. Виділіть речення, у якому вжито дієслово складеної форми майбутнього часу.

- А) Месники дужі приймуть мою зброю, кинуться з нею одважно до бою
- Б) Довго чаруватимуть своєю піснею бурхливі карпатські потоки.
- В) Буду я навчатися мови золотої у трави-веснянки, у гори крутої.
- Г) Буде в домі твоя правда, твій закон і заповіт

4. Позначте речення, у якому вжито неозначену форму дієслова.

- А) Та згодом завихріло так, що не стало видно кінських голів.
- Б) Коні важко брьохалися по глибокому снігу.
- В) Дикі груші ще тільки брунькуються, ще не випустили своїх листочків.
- Г) Слова заспівувачів важко було розібрати.

5. Позначте речення, у якому вжито дієслово I дієвідміни із закінченням -е (-є).

- А) Спробуй - і ти побач..ш, як цікаво виходитиме. (М. Роцин).
- Б) Уч..ся, серденько, колись з нас будуть люди. (Т. Шевченко).
- В) Рідна моя, чому ж ви не стріча..те мене? (О. Довженко).
- Г) Див..шся на тебе й не надив..шся. (О. Довженко).
- Д) Ти, зимо, лиш вад..ш бригадам. (П. Усенко).

6. Виділіть речення, у якому вжито дієслово доконаного виду.

- А) На поля тихо спускався сизувато-синій шовк надвечір'я.
- Б) Не зібрав ні срібла, ні золота, а літа й здоров'я віддав.
- В) У видолинку матово темніла вода.
- Г) Земля куталася в мрійливу голубінь і радісно тремтіла.
- Д) Журавель слухняно нахилився до криниці.

7. Позначте рядок, у якому всі слова – дієслівні форми на -но, -то:

- А) зорано, засіяно, спечено, вибито;
- Б) зоряно, змелено, отримано, надламано;
- В) розглянуто, сито, вишито, вимито;
- Г) радістю, зважено, ділено, ліплено;
- Д) розкрито, пересипано, сонячно, люблено.

8. Виділіть речення, у якому вжито дієслово минулого часу.

- А) Шумує Черемош, і дорога біжить до нього, мов потік.
- Б) Вечір опускається в гори, і грудочки першого снігу блищать на них.
- В) Її очі тримали під вечоровими віями нерівні росинки свіжого сонця.
- Г) Деся недалеко в якомусь потоці розплітається по камінні вода.
- Д) Весніє вже, цвіте по подвір'ю мигдаль, але весна холодна.

9. Позначте речення, у яких ужито дієслова I дієвідміни.

- А) Перелітними птицями летять чутки
- Б) У сухий настій лісових трав і квітів влітається повів яблук і меду.
- В) Приходь, парубче, картоплі їсти.
- Г) Сива повновода туча вже висіла над цілим степом.
- Д) Селезень погойдується на легкій ранковій хвильці.
- Е) Мого несхибного ножа не з'їсть, не вищербить іржа.
- Є) Шелестить пожовкле листя но діброві.

10. Позначте речення, у яких ужито дієслово в умовному способі.

- А) Їх нещадно підкидало й трясло.
- Б) На літературному полі мені пощастило.
- В) Розказав би про те лихо, та чи ж то повірять.
- Г) Світлі паруси дощу розпускались на обрії, помітно наближались нивами.
- Д) У цю пору в поле вже виїхали б трактори із сівалками.
- Е) Коли б рибалки розчарувалися при кожній невдачі, давно б вони перевелися на світі.
- Є) Здоєні вівці, немов стуманілі, падають в загороді на камінь.

Завдання 11

1. любив, приходила, співали;	А) дієслова умовного способу;
2. зроблю, робитиму, буду робити;	Б) дієслова наказового способу;
3. пішов би, жала б, веселило б;	В) дієслова теперішнього часу;
4. пиши, ходіте, натисни.	Г) дієслова минулого часу;
	Д) дієслова майбутнього часу.

12 Позначте речення, які не містять дієслів. Позначте речення, які містять дієслова умовного способу.

- 1) Такий поет, як Шевченко, не одним українцям рідний.
- 2) Де б він не вмер на великому слов'янському мирові – усюди він був би між своїми.
- 3) Боявся ти, Тарасе, що вмереш на чужині, між чужими людьми.
- 4) Отже, ні, посеред рідної великої сім'ї спочиваєш ти одпочинком вічним.

Дієприкметник

1. Спишіть текст. Випишіть дієприкметники, поставте до них питання.

Після довгого літнього дня, коли сонце сідає, а розпечена земля поволі скидає з себе золоті шати, коли на бліде, втомлене днем небо з'являються крадькома несміливі зорі, Маланка з Гафійкою волочать курною дорогою утому тіла й приємне почуття скінченого дня. Вони несуть додому спечене, як і земля, тіло, а в складках одежі пахощі стиглого колоса... Розігнута врешті спина, спущена вільно рука, ще злегка тремтяча од цілоденного напруження, м'який пил під ногами, замість стерні, здається тепер щастям.

(За М.Коцюбинським)

2. Прочитайте речення. Випишіть дієприкметники, визначте їх вид, час, рід, число, відмінок.

1. Підхоплена хвилями шлюпка вилетіла в море *(М. Трублаїні)*.
2. Тремтячими руками розгорнув Тарас папір *(О.Іваненко)*. 3. Дбайливо політи й старанно підстрижені квіти красувалися серед в'янутих трав *(В. Собко)*. 4. Око знов ваблять блукаючі вогні *(М. Коцюбинський)*. 5. Згаяного часу і конем не доженеш *(Народна творчість)*. 6. В зів'ялих листочках хто може вгадати красу всю зеленого гаю *(І. Франко)*. 7. Не цвіти ж, мій цвіте новий, нерозвинений цвіте, зов'янь тихо, поки твоє серце не розбите *(Т. Шевченко)*. 8. Коли весною зацвіте трава в палаючих серпанках, в степ на курган крутий іде старенька зморена журавка *(Д. Луценко)*. 9. Струмує теплий дим по коліях розмитих, дощами добрими напоєних доріг *(М. Рильський)*.

3. Спишіть, вставляючи пропущені закінчення. Дієприкметники підкресліть, визначте їх рід (в однині), число і відмінок.

1. Осяян... сонцем, усміхнен... люди по вулицях Києва йдуть *(В. Сосюра)*. 2. Пісня моя в невмируч... силі в моїм серці ясніє, живе *(І. Франко)*. 3. Віз котився вузькою найжджен... дорогою *(М. Коцюбинський)*. 4. Засліплююч... струмись рідкої сталі з важким шумом ринув у ківш. 5. Дорога зникла десь у горах за перевалом, до блиску викунай... зливами, повит... на верхах серпанками вогких розсіян... хмар *(О. Гончар)*. 6. Між пожовкл... стернями лежить бит... осінній шлях *(Ю. Яновський)*. 7. Якщо вода не тече, її називають мертвою, стояч... . 8. На березі валялися верби з корінням, викинут... повинню *(М. Коцюбинський)*.

4. Замініть словосполучення з дієсловами словосполученнями з дієприкметниками, введіть їх у речення.

Вікторина, яку провели цікаво; корисні справи, які ми запланували; читачі, яких захопила нова книга; уміння, які ми здобули у праці.

5. Спишіть. Замість крапок вставте дієприкметникові звороти, узгоджуючи дієприкметники з іменниками. Розставте розділові знаки.

1. За лісом починалося село ... (розкиданий в горах та глибоких ярах). 2. Доріжка ... (колись вимощений цеглою) тепер до половини заросла зеленим мохом. 3. Раставиця знову ховається між двома високими вербовими стінами ... (неначе обсипаний зеленим пір'ям). 4. Червоні та сині квітки ... (повишиваний на рукавах) дуже приставали до чорних брів 5. Передо мною простягся шлях ... (обтиканий з обох боків старими липами у два ряди). 6. Згори було видно широку долину ... (обставлений горами, вкритими лісом). 7. Невеличкі біленькі хатки ... (окутаний садками та левадами) розбіглись по пагорбку. 8. Розкішні крислаті кущі з буйною лозою ... (обліплений лапатим листом) вкривали підгір'я. 9. Гола земля безнадійно сіріла під олов'яним небом... (битий крилами вітру) (М. Коцюбинський).

6. Випишіть із наведених речень дієприкметники. Визначте їх вид, стан, час і синтаксичну роль.

1. Дрібні хатки під солом'яними дахами залишалися позаду, їх змінили кам'яні будинки, криті гонтою і бляхою, муроване передмістя тіснішало, стискалося. 2. Чужинці загомоніли, захоплені сміливими словами незнайомого. 3. Він був не надто високий, але кремезний, одягнений у дорогий запорізький жупан; брязнула об край столу шабля в обсипаних коштовними каменями піхвах... 4. Полковник чекав з розпростертими для обіймів руками, поки кошовий скочив з коня. 5. Катерина повернула голову до сенаторів, обвішаних медалями й орденами, перев'язаних навхрест малиновими і голубими стрічками. 6. З перев'язаною рукою, в довгополій шинелі квапиться до станиці Зи-мовеїської відпущений з війни поранений солдат Омелько Пугач. 7. Тупіт уже за спиною, чути мову вершників, та не оглядався мандрівник, задивлений у плін ріки, заглиблений у себе (Із творів Р.Іваничука).

7. Утворіть:

а) від поданих дієслів — пасивні дієприкметники минулого часу. Провідміняйте дієприкметник чоловічого роду, утворений від виділеного дієслова.

*Наситити, загоїти, **виписати**, замісити, виплекати, шити;*

б) від поданих дієслів — пасивні дієприкметники минулого часу. Провідміняйте дієприкметник жіночого роду, утворений від виділеного дієслова.

*Зберегти, **натрудити**, заспокоїти, перемелювати, бажати, прогнати;*

в) від поданих дієслів — активні дієприкметники минулого часу. Провідміняйте дієприкметник чоловічого роду, утворений від виділеного дієслова:

*Постаріти, порідіти, обважніти, згоріти, **позеленіти**, потемніти.*

8. Випишіть із наведених речень дієприкметники. Визначте їх вид, стан, час і синтаксичну роль.

1. Сивко, забілений снігом, видавався ще сивішим, а лелека знову трусився біля нього від холоду (М. Вінграновський). 2. То була Одарка — тремтяча, мокра як хлющ (Гр. Тютюнник). 3. Я в людей попрошу тільки віри в кожне слово, почуте від мене (Л. Костенко). 4. Коли по садках зібрали всю садовину, пішли люди збирати в ліс смачну, солодку, почорнілу ягоду... (Остан Вишня). 5. Засмалені сонцем, закурені, мокрі од поту обличчя вилискували радістю і здоров'ям (О. Довженко).

9. Випишіть окремо дієприкметники і прикметники. Поясніть лексичну і граматичну різницю між ними.

Сім'ю Вихорів зустрів також цей свіжий луговий запах. Побризкані рососою, трави стояли тихі, принишклі, бо ранок був теж тихий та безвітряний і обіцяв сонячний жаркий день. Сонце уже зійшло, але його не було видно із-за темного луку; небо освітілося ясно й погожо, і луг теж посвітлішав і прихорошився. Уже горіли мохнатими і червоними, як жар, шапками будяки, дихаючи солодким медвяним душком; цілими озерами поміж трав білили соромливі невісточки в жовтих шапочках і білих віночках з пелюсточок навколо голівок; виплітався та спалахував іскрою петрів батіг; розпарена нічною задухою, гостро і нудливо смерділа болиголова, яка то тут, то там здіймалася вище всіх на своєму товстому і порожньому стовбурі, увінчаному тоненькими, схожими на віття кропу гіллячками; іноді посеред луки розкішно куцився верболіз, схожий здаля на копицю сіна; над ними уже кружляли чайки, вишукували вранішню поживу на сніданок. Близькість ріки відчувалась особливо виразно не тільки по тому свіжому холодному повітрі, яким віяло з очеретів, а й по щедрій росі на травах, яка бризкала людям на руки і на ноги світлими льодяними краплями, таємничістю звуків, властивих для кожного приріччя: тихим бульканням, коротким раптовим плюскотом, якимось шарудінням, схожим на чийсь хитрі кроки. Може, то лисиця вигулювала очеретами, а може, вовк-сіроманець підшукував собі посухший острівець, щоб розташуватися там на цілоденний відпочинок та подрімати на сонечку після тяжких і невдалих нічних мандрів (Г. Тютюнник).

10. Перепишіть, розкриваючи дужки. Від дієслів, що в дужках, утворіть активні дієприкметники й поставте їх у потрібній формі.

1. Мовчання й тиха скорбота залягли в (заніміти) залі. 2. Від землі йде духмянний аромат (зів'янути) трав. 3. Попадало додолу покручене, (зчорніти) листя. 4. Стиха лушиться зерно з (перестигнути) колоса. 5. Бачу, як синє небо розтяли чорні (дихати) крила ворони. 6. У лісі вже ставало тісно від (прибувати) військ. 7. Край шляху серед (палати) маків зостався свіжий горбик землі з маленьким гранчастим обеліском. 8. Смереки жалібно стогнали, наскрізь (промокнути) у темній пущі.

11. Перепишіть, розкриваючи дужки. Від дієслів, що в дужках, утворіть насивні дієприкметники й поставте їх у потрібній формі.

1. Сумно в гаю (заспокоїти), вічною ніччю (придавити) (*Леся Українка*). 2. Земле моя рідна! Ти вздовж і впоперек (сходити) (натрудити) солдатськими ногами (*М. Чабанівський*). 3. Добріє світ, (народитися) в любові (*Т. Коломієць*). 4. Край моря сонце золотить (укрити) лісом гори (*Н.Забіла*). 5. Ніким не (сходити) нас ждуть путі (*О. Ющенко*). 6. Рівно й спокійно дише (натомитися) з праці земля (*М. Рильський*). 7. І на (оновити) землі врага не буде, супостата (*Т. Шевченко*). 8. Тепла ніч, (наповнити) степовими пахощами, пропливла над Асканією (*О. Гончар*). 9. Вже минули село і поїхали понад течією, (обсадити) густими старими вербами (*І. Нечуй-Левицький*).

12. Спишіть, розкриваючи дужки. Поясніть написання не з дієприкметниками.

1. І кликав день в (не) мірянні світи (*Я. Шпорта*). 2. Причаїлися гори, заворожені красою ніколи (не) бачених степів (*О. Гончар*). 3. Степ квітував. (Не) займаний, звіку (не) ораний, високотравний (*О. Гончар*). 4. Треба було перейти рівне, (не) заросле й (не) закрите плавнями місце (*М. Коцюбинський*). 5. Через усю Вербівку стеляться сукупні городи та левади, (не) обгороджені тинами (*І. Нечуй-Левицький*). 6. Мікроскоп відкрив людині світ, (не) бачений простим оком. 7. Партизан опинився перед річкою, вражений (не) сподіваною перешкодою (*Ю. Збанацький*). 8. Молода (не) витрачена сила хвилею вдарила в груди (*М. Коцюбинський*).

13. З'ясуйте, у яких реченнях виступає дієприкметник, у яких він функціонує, як прикметник, а в яких — як іменник.

1. Ясногорська, повзаючи в прибережних росяних шелюгах, перев'язує пораних піхотинців (*О. Гончар*). 2. Вітром розмаяний вогонь в'ється, тріщить, готить (*Леся Українка*). 3. Ні дід, ні ми не розуміли прочитаного (*О.Довженко*). 4. Гризуча турбота і напружена нашорошеність відчувалися в його погляді (*З. Тулуб*). 5. То не вмерлі, не убиті, не суда просити! Ні, то люди, живі люди, в кайдани залиті! (*Т. Шевченко*) 6. Як тополя стала в полі, при битій дорозі (*Т. Шевченко*). 7. Його не бачили лежачим ниць, хіба тоді, як пив з потоку воду (*Д. Павличко*). 8. Група приїжджих зупинилася на пагорбі... Перед ними на десятки кілометрів простяглися порослі лісами знамениті плавні з мальовничими озерами, затоками, з якими нерозривно пов'язані спогади дитинства (*О. Довженко*). 9. Поміж прибулими швидко зав'язались знайомства (*В. Козаченко*). 10. Добре, що серце не знає омани, добре, що наші дороги кипучі (*А. Малишко*). 11. А журавлі летять собі на той бік ключами. Плаче козак — шляхи биті заросли тернами (*Т. Шевченко*).

14. Утворіть від поданих дієслів можливі дієприкметникові форми чоловічого роду.

Сушити, крутити, лити, почорніти, сказати, збільшити, очікувати, полоти, затиснути, літати, сидіти, осісти, просити, позеленіти, білити, різати, зварити, мостити, замкнути, замикати, колоти, бити, виїздити, викликати.

15. Спишіть речення, підкресліть безособові дієслівні форми на -но, -то і поясніть їх творення.

1. На галяві вже збудовано хату, засаджено городець (*Леся Українка*).
2. Останній екзамен складено, школу закінчено (*О. Донченко*). 3. Більше ста верблюдів було в цей день запряжено у водовозки, зав'ючено бурдюками та барилами з артезіанською водою (*О. Гончар*). 4. В історичному музеї зібрано багато експонатів (*М. Чабанівський*). 5. Зібрано жнива, останній сніп накошено пшениці (*А. Малишко*). 6. На невисоких столах лежать карти. Там все накреслено, все розраховано (*В. Собко*).

16. Замініть, де можливо, пасивні дієприкметники безособовою формою на -но, -то.

1. Стіл застелений полотняною скатертиною. 2. Долівка потрушена свіжою травою. 3. Дідові очі прикуті до фотокартки на стіні. 4. Корабель спущений на воду. 5. Робота закінчена. 6. Хлопці зморені денною працею. 7. На цій ділянці посіяні буряки. 8. Хліба скошені й обмолочені.

17. Зробіть морфологічний розбір дієприкметників.

1. Мовчали закурені поля, німувала насічена рубцями-переметами дорога, тільки діброва, до якої він (Богдан) саме дійшов, пересварювалася з хуртовиною і вітром; незлинялі, накучерявлені дуби, як військо шолом'яне, стояли плечем в плече проти них, надламували їхню силу, а самі по коліна вгрузали в сніг (*М. Стельмах*).

2. Дорога лежала під хмарами тиха, упокорена, заслана м'ятою-перем'ятою піщаною потертю, поля не засіяні і не волочені, сумовито-зобиджені. Навколишній світ тривожно завмер, все чогось ждало, сумувало у важкому неприглядному чеканні (*Ю. Збанацький*).

Схема морфологічного розбору дієприкметника

1. Слово. Частина мови, її форма.
2. Початкова форма (називний відмінок однини чоловічого роду).
3. Активний чи пасивний.
4. Вид.
5. Час.
6. Число.
7. Рід (в однині).
8. Відмінок,
9. Синтаксична роль.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Завдання 1-8 закритого типу – на вибір однієї правильної відповіді з чотирьох варіантів.
2. Завдання 9 -10 закритого типу – на вибір кількох правильних відповідей із семи поданих варіантів.

1. Дієприкметник - це:

- А) особлива форма дієслова;
- Б) самостійна частина мови;
- В) особлива форма прикметника;
- Г) службова частина мови.

2. Позначте рядок, у якому всі слова - дієприкметники:

- А) цвісти, квітучий, чарівний, зроблений;
- Б) завітчанний, засаджений, розквітлий, зважений;
- В) присадибний, розбитий, злеліаний, опалений;
- Г) зелений, переведений, улюблений, змелений.

3. Позначте рядок, у якому всі слова – активні дієприкметники минулого часу:

- А) посивілий, осілий, змарнілий, достиглий;
- Б) атакований, закований, улюблений, пожовклий;
- В) полотий, склесений, помитий, ратифікований;
- Г) політий, помарнілий, пожовтілий, зроблений.

4. Назвіть рядок, у якому всі слова – дієприкметники, що перейшли у прикметники:

- А) небачене, побачене, пробачене, переможене;
- Б) невмирущий, кипучий, лежачий, квітучий;
- В) сонячний, підсинений, намальований, чудесний;
- Г) прибраний, знайдений, поруділий, здивований.

5. Виділіть пасивні дієприкметники минулого часу:

- А) застосований, прописаний, привчений, зрубаний;
- Б) холодний, охолоджений, побілений, білий;
- В) ведучий, проведений, закінчити, закінчений;
- Г) низький, низькорослий, прекрасний, зібраний;
- Д) достиглий, замріяний, занесений, заморожений.

6. Активні дієприкметники минулого часу утворюємо за допомогою суфіксів:

- А) -л(ий);

- Б) -н(ий), -ен(ий), -єн(ий);
- В) -уч(ий), -юч(ий), -ач(ий), -яч(ий);
- Г) -т(ий), -ува-, -юва-;
- Д) -ет, -єт.

7. Виділіть речення з дієприкметниковим зворотом.

- А) Денис, узутий у гумові чоботи, скочив у воду і потяг човен за ланцюг.
- Б) Над містом слався ядучий дим від пожежі, стовпом стояла курява від вибухлих бомб.
- В) Вироснуть з тобою приспані тривоги.
- Г) На нивах, як те військо побите, темніють незношені снопи, стеляться довгими рядами незагребені покоси, а подекуди стоять самотою клапті недокошеної пшениці.
- Д) Серце, недавно хворе, мухо моя мала, чому щемигтт, як ніколи?

8. Визначте, у якому реченні дієприкметник перейшов у іменник.

- А) У бій були введені всі піхотні батальйони.
- Б) Збуджена уява живо малювала перед ним недавно пережиті картини.
- В) Не питай вченого, а питай бувалого.
- Г) Задорожний дістав якийсь довгий пакунок, загорнутий у брезент.
- Д) Уся вулиця була заповнена запахом печеного хліба.

9. Укажіть речення, у якому дієприкметник виконує функцію присудка.

- А) Дороги наші мічені вершинами й утратами.
- Б) Петро дивився на товариша хитрувато примруженими очима.
- В) Битий небитого везе.
- Г) Збуджена уява живо малювала перед ним недавно пережиті картини.
- Д) Документ погоджений з директором.
- Е) У бій були введені всі піхотні батальйони.
- Є) Я стужився, мила, за тобою, з туги обернувся мимохіть в явора, що, опалений журбою, сам один між буками стоїть.

10. Позначте рядки, у яких усі дієприкметники слід писати з не окремо:

- А) (не)вивчений вірш, (не)засіяні поля, не(сподівана) зустріч;
- Б) (не)виконана робота, (не)витрачена сила, (не)стихий шум;
- В) ще (не)привезений хліб, (не)оброблена селянами земля, (не)перемішана мамою каша;
- Г) (не)зігріті сонцем сади, (не)виконане домашнє завдання, (не)попереджений про від'їзд;
- Д) (не)знані досі ніким стежки, (не)здобуте нами село, ще (не)укритий порохом;
- Е) (не)перемелене борошно, (не)сказані слова, (не)написана пісня;
- Є) (не)зношені черевики, (не)застелені столи, (не)принесені книги.

Дієприслівник

1. Від поданих дієслів утворіть дієприслівники.

Бачать, виробляють, ходять, знають, пізнають, копають, ховають, ловлять, сідають, мають; зробив, покликав, написав, почув, зібрав, прийшов, ходив, запросив, відправив, похвалив; виконувати, перевіряти, ламати, захоплювати, повідомляти.

2. Впишіть дієприслівники, визначте їх час і вид. Поясніть творення дієприслівників.

1. Бували місяці, коли я жодної днини не пропускала, не вийшовши на якийсь шпиль гори, не відкривши якогось нового чарівного закутка між скелями, не сполохавши якогось хижака з-поміж густих смерек і не покупавши босих ніг в розпіненому потоці (*О. Кобилянська*). 2. Ніч, тиха, тепла, стояла над землею, поблискуючи зорями, мліючи у своїй розкоші (*Панас Мирний*). 3. Дивлячись на людей, усміхався мій батько, великий добрий чоловік (*О. Довженко*). 4. Рим переміг Грецію мілітарно, але вона його підкорила культурою, продовживши себе в античному інваріанті і подарувавши йому історичне безсмертя (*Л. Костенко*). 5. Хома якусь хвилину сидів замислений, лише оглядаючи рівну дорогу (*О. Гончар*).

3. Від наведених дієслів утворіть дієприслівники недоконаного виду теперішнього часу.

Німіти, стояти, сміятися, опрацьовувати, бачити.

4. Спишіть, замінюючи взяті в дужки дієслова дієприслівниками. Поставте, де треба, розділові знаки.

1. Андрійко село оббіжить, вернеться червоний (сміятися, пустувати). 2. А Василько буде хоч ціленьку ніч ту довгу зі мною сидіти, мене (слухати) та мені у вічі пильненько (дивитися). 3. Було як місяць у віконечко засвітить, Василько дивиться, очей не (зводить) (*3 творів Марка Вовчка*). 4. Часом Остап зупинявся (прислухатися, придивлятися) (*М. Коцюбинський*).

5. Зберігаючи зміст поданих нижче речень, перебудуйте їх так, щоб у них не було дієприслівників.

1. Водяні млини, попрутулювавшись до високого каміння, поховавшись під зеленими вербами, крутять день і ніч чорними колесами. 2. Студенти мовчки стоять, милуючись із зоряного неба, вдихаючи пахощі облітої дощем землі. 3. Христя, почувши нестямний голос, підійшла до дверей. 4. Романко зареготався, почувши бажання Семенова вчитись, але, трохи подумавши, згодився.

6. Від наведених дієслів утворіть дієприслівники доконаного виду минулого часу.

Спитати, вийти, добігти, підняти, обговорити, засміятися.

7. Прочитайте текст, підкресліть дієприслівники як члени речення.

Часто він (тренер) сидів не на тій, добре знаній, вичовганій тренерській лавці, а осторонь, на зрубаному пеньку давно поваленого осокора і, мружачи старечі очі, дивився на вечірній виїзд молодих лошаків, які тільки цього літа пізнали, що таке хомут, і після довгої непокори примирилися з упряжкою. Молодняк навчали їздити веселим тротом, вільною риссю, мчати навперегони, слухатися кожного поруху вуздечки. Старий тренер сидів у затінку й спостерігав, як проносились повз нього лошаки, граючи копитами, залишали по собі приглушений тупіт і легенький серпанок просвіченої сонцем рожевої куряви. Молоді рисаки приймали фальстарт, кидки з місця, завертали на другий бік доріжки, що бігла ген там під осокорами проносились за якусь хвилину по колу і, вийшовши на пряму, знову поспішали до нього, несучи на своїх молодих гривах і вітер, і радість, і гарячий шал. Пролітали пара за парою, навперегони, ніби граючись, здійнявши догори красиві окасті голови, торжествуючи від того, що пізнають щастя бігу. (І.Цюпа)

8. Від поданих слів утворіть можливі форми дієприслівників.

Їхати, проїхати, везти, привезти, ламати, ходити, залишати, вивчати, летіти, рости, хотіти, лити, вилити, виїжджати, м'яти, махати, махнути, синіти, посинити, оголошувати, оголосити, забивати, забити, розстилати, розстелити, сісти, сидіти, сідати, колоти, заплести.

9. Спишіть, виділяючи дієприслівникові звороти комами.

1. Літак пішов на зниження і незабаром злегка підскакуючи побіг на лижах і зупинився (О. Донченко). 2. Вузька стежка підбігла до кручі і повилась далі крутим берегом над річкою то видираючись на голі горби то ховаючись у низинах (О. Донченко). 3. Коні почувши волю шарпнули з копита, витяглися і помчалися стрілою наввипередки згинувши незабаром у густій куряві (М. Коцюбинський). 4. Атакуючи ворога бійці ще довго чули закличні звуки бойового сигналу. 5. Лише рілля в степу зберігши колір чорний його перелива у золото колось (А. Малишко). 6. Роман хотів вирватися, але капітан міцно струснувши його поставив на місце. 7. Ще хвилину люди стояли тихо немов не вірячи в розчарування немов чогось ще сподіваючись. (М. Коцюбинський). 8. Світить річка гуляючи заплавами зникаючи у маревах небосхилу (О. Гончар).

10. Знайдіть обставини, виражені дієприслівниками і дієприслівниковими зворотами, поясніть розділові знаки при них або їх відсутність.

1. Отак сплелись життя і пісня, переливаючись в одне (Б.-І. Антонич).
2. Сонце, досхочу накупавшись у хмарах і блакитних ополонках, струсонуло на сніги вінець проміння, кинуло на небосхил бузкові барви і легко впаялось у промерзлий край землі (М. Стельмах). 3. Натрудившись у квітні, перецвівши у маю, йдуть дерева передлітні в повінь лагідну свою (М.Рильський). 4. Плавці мчали до берега, захлинаючись водою, пробиваючись крізь кригу (Ю. Яновський). 5. Дівчина, стрепенувшись, підвела голову (О.Гончар). 6. Одарка як різала ножем хлібину, притиснувши до грудей, так і держить її отетерівши (Гр. Тютюнник). 7. Знітившись, я стаю на поріг (М. Стельмах). 8. Раділи люди встаючи (Т. Шевченко).

11. Змініть виділені частини речення так, щоб замість дієслова вживався дієприслівник. Поясніть написання не з дієприслівниками.

1. Незнайомець пройшов повз, не помітив нас. 2. Все, що можна, зроби сьогодні, не відкладай на завтра. 3. Зроби діло, гуляй сміло. 4. Привчайся ходити рівно, не горбся і не засовуй руки в кишені, — це некрасиво і шкідливо для здоров'я. 5. Сирена гула, не вгавала ні на хвилину.
Зразок. Якщо ти не знаєш броду, то не лізь у воду. — Не знаючи броду, не лізь у воду.

12. Запропоновані речення потребують досконалішої редакції. Відредагуйте їх.

1. Виходячи з вагона, у мосі валізки відірвалася ручка. 2. На протязі зовсім короткого часу Василь Іваничук став самим відомішим шахматистом України. 3. Поскільки гість не знав української мови, ми почали розмовляти на російській. 4. Сидячи в автобусі, мені стало млосно й дуже заболіла голова. 5. Постовий міліціонер зупинив перебігаючого на червоне світло пішохода. 6. Наблизившись до села, уже почало темніти. 7. Наближаючись до моря, почувся плескіт хвиль. 8. Прийшовши до театру, вистава вже розпочалась. 9. Від'їжджаючи на відпочинок, школярів проводжали батьки. 10. Прочитавши книгу, мені сподобався головний герой.

14. Зробіть морфологічний розбір дієприслівників.

П'ятеро бредуть крізь ніч і на саморобних акацієвих носилках несуть шостого, погойдуючи його і струшуючи, і він теж знає, що дорога нерівна, вибоїста, що вона весь час намагається втекти з-під ніг. Стискуючи зуби, поранений постогнує. Солдати йдуть угорською пустою, у міжріччі двох великих річок. Позаду, на сході,несе свої прозорі неквапливі води звивиста Тиса; розбігшись із Карпатських гір, тут, на рівнині, вона поволі стишує плин, але все ж поспішає, щоб десь там, на півдні, потрапити в лоно Дунаю. Рухливі піски перевіює вітер, невтомно рівняючи високі грядини.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Завдання 1-4 закритого типу – на вибір однієї правильної відповіді з чотирьох варіантів.
2. Завдання 5-8 закритого типу – на вибір правильної відповіді з п'ятих поданих варіантів.
3. Завдання 9 -10 закритого типу – на вибір кількох правильних відповідей із семи поданих варіантів.

1. Знайдіть рядок, у якому всі дієприслівники відповідають на питання що зробивши?

- А) читаючи, пообідавши, посивівши, лежачи;
- Б) виконавши, розповівши, приготувавши, створивши;
- В) породжуючи, мислячи, бігаючи, знаючи;
- Г) крокуючи, доповівши, замріявшись, перебігаючи.

2. Знайдіть рядок, у якому всі дієприслівники пишемо з не разом:

- А) (не)бачачи, (не)навидячи, (не)вказавши, (не)косячи;
- Б) (не)волячи, (не)хтуючи, (не)стямившись, (не)здужаючи;
- В) (не)набриднувши, (не)сподіваючись, (не)гаючись, (не)знаючи;
- Г) (не)вродивши, (не)заходячи, (не)наплакавшись, (не)пройшовши.

3. Визначте рядок, у якому подані тільки дієприслівники:

- А) перевірено, закриваючи, п'ючи, переходячи;
- Б) наклеївши, здолавши, звернувши, записуючи;
- В) посивіти, знесилівши, люблячи, видужавши;
- Г) жовтіючи, біліючи, крикнувши, перемагати.

4. Виділіть суфікси, за допомогою яких творяться дієприслівники недоконаного виду:

- А) -учи (-ючи), -ачи (-ячи);
- Б) -вши, -ти;
- В) -ува- (-юва-);
- Г) -уч- (-юч-). -ач- (-яч-).

5. Позначте рядок, у якому подано дієприслівники доконаного виду:

- А) читавши, мерехтячи, дивившись, виконавши;
- Б) прочитавши, прийшовши, отримавши, дізнавшись;
- В) кликнувши, фотографуючи, носивши, косивши;
- Г) зносивши, замилувавшись, тринькаючи, зрозумівши;
- Д) перемоловши, проказавши, в'янучи, зашелестівши.

6. Знайдіть речення, у якому дієприслівник не слід виділяти комами (розділові знаки не розставлено).

- А) Співають ідучи дівчата.
- Б) Дерева стояли в снігу настобурчившись замерзлими гілочками.
- В) Тепер співаючи дівчата тією стежкою ідуть на спільну працю.
- Г) Підуть дощі оживляючи вологою поля.
- Д) Він будує армію нового типу сміливо висуваючи обдаровану молодь.

7. Виділіть речення з дієприслівниковим зворотом.

- А) Раділи люди встаючи.
- Б) Він не плакав і не стогнав, він умирав стоячи, і він не знав, що так умирають в легендах.
- В) Солодкою стрілою пізній цвіт, скрадаючися, приморозок ранить.
- Г) Тут, виростаючи із зерна мрії, висока дума, мов пшениця, зріє, тут слово «воля» гарт дає серцям.
- Д) Затремтіло зразу сонне повітря, і зграї срібних звуків, плутаючись і виграючи, полетіли яром і далеко кругом заснували степ.

8. Знайдіть речення, правильно побудоване за змістом.

- А) Повертаючись із лижної прогулянки, нас у дорозі застала снігова буря.
- Б) Підбігаючи до фінішу, нам аплодували глядачі.
- В) Дівчата пройшли, не зупиняючись.
- Г) Приїхавши в село, нас вразила краса навколишньої природи.
- Д) Прийшовши з цікавої прогулянки, уроки робилися самі собою.

9. Виділіть речення з дієприслівниковими зворотами.

- А) Стіг був уже давно вивершений, накритий околотом і переперезаний навхрест.
- Б) Міцно вчепившись у гіляку пазуристими лапами, дрімав він біля самого стовбура.
- В) Невгавучий шелест скрадав усі інші звуки.
- Г) Думки його повернулися назад, малювали йому скаліченого діда Уласа.
- Д) Міжгір'я білили внизу, затоплені молочними озерами туманів.
- Е) Не спитавши броду, не лізь у воду.

10. Пунктуаційну помилку допущено у рядку

- А) Стрепенувшись, він витяг навстріч шелестінню голову, вдивляючись у хашу сліпими в пітьмі очима.
- Б) Мить – і тетерук з гучним лопотінням, гублячи пір'я, видерся з колючих ялинкових лап.
- В) Тут, виростаючи із зерна мрії, висока дума, мов пшениця зріє.
- Г) Нагулявшись під землею вода, шукає шляхи на її поверхню.
- Д) Зашуміла вода на низині, шукаючи виходу.

Прислівник

як самостійна частина мови

1. У наведених прислів'ях та приказках знайдіть прислівники, визначте, до якого розряду належить кожний з них.

Письменний бачить поночі більше, як неписьменний удень. М'яко стеле, та твердо спати. Бережи честь змолоду. Ти йому по-свійськи, а він тобі по-свинськи. Тяжко тому жити, хто не хоче робити. Трудова копійка довіку годує. Слово не стріла, а дуже глибоко ранить. І від солодких слів буває гірко. Добре говорить, а зле творить. Книга вчить, як на світі жити. Добро довго пам'ятається, а лихо занадто довго. Ладом усе можна. Повзком, де низько, тишком, де слизько. Материн гнів, як весняний сніг: рясно випаде, та скоро розтане. Сип коневі мішком, не ходитимеш пішком. Кому влітку в затінку холодно, тому взимку й на печі голодно. Осінь сумна, а весело жити. Проспиш весною – заплачеш зимою. Добре роби, добре й буде. Щоб рибу їсти, треба в воду лізти.

2. Визначте, від слів яких частин мови утворені подані прислівники. Які з них є омонімічними зі словами інших частин мови? Складіть з трьох з них словосполучення.

Угорі, наліво, втрое, внічию, повік, лежачи, плавом, бурхливо, справа, позавчора, нехотя, напам'ять, попервах, по-братерськи, скраю, по-нашому, силоміць, учотирьох, додолу, досхочу, стрілою.

3. У поданому нижче тексті знайдіть прислівники, випишіть їх разом зі словами, до яких вони відносяться. Визначте розряд прислівників.

Шторм переходив в ураган. Пароплав підкидало чимраз дужче, і щосекунди можна було сподіватись, що якір не втримає судна, що його зірве і тоді понесе прямо на берег, де розіб'є об прибережне каміння. Аж ось із присвистом гарматного снаряда шарпнув вітер, і, здавалося, затріщали щогли на пароплаві. Боцман і матрос притиснулися до брашпиля. Запінилась уся поверхня моря, і штурман Кар відчув, як ураз пароплав рвонувся кормою вперед. Тепер настала страшна хвилина для пароплава. Шторм підхопив пароплав і, заливаючи хвилями, поніс до берега. Даремно капітан закликав кочегарів держати пару вище червоної риски манометра, даремно, ризикуючи зірвати котли, намагався боротися з вітром і хвилями. Єдине, що залишалося, — це скерувати пароплав понад берегом у відкрите море. На щастя, пароплав чудово слухався стерна. Капітан стояв біля матроса і показував, куди стернувати, думаючи: дев'яносто дев'ять проти ста, що розіб'ємось...

4. Згрупуйте прислівники-синоніми й запишіть їх, поставте питання до кожного прислівника.

Завжди, швидко, спокійно, таємно, зненацька, раптом, повсякчас, раптово, тихо, ущерть, враз, несподівано, стійко, завзято, вічно, наполегливо, хутко, незабаром, потай.

5. Прочитайте й знайдіть прислівники. Випишіть їх разом з тими словами, до яких вони відносяться, поставте до них питання, визначте їх розряд.

Джерело

Загубилось воно у заростях дубняка. Не знаєш — не знайдеш. Хіба що випадково. Струмочок від нього в'ється змієюю, живляться лісові трави. Нижче, метрів за сто від джерела, — зарості осоки з хвощем. Звичайна їх стихія — болото або мокрі луки. А тут гори. Через крони діброви ледве пробиваються сонячні відблиски.

Треба навчитися безпомилково знаходити їх. Як? Зовсім просто. Біля будь-якого стоку ледь помітна низина. Буйно ростуть трави. Хоч і вузькою смужкою, але ховають стік надійно. Придивіться уважніше. Нема поблизу — пройдіть трохи. Якщо знайдете в горах джерело, подбайте про нього. Розширте його, поглибте, дайте йому простір, щоб текло воно веселіше і давало життя лісу, птахам, звірині. А людям — свіжість, бадьорість.

6. Назвіть орфографічне правило до кожної з поданих груп слів.

1. З боку на бік, рік у рік, кінець кінцем, сам на сам, честь честю.
2. По-друге, по-нашому, по-чесному, по-латині, по-доброму, по-французькому.
3. Видимо-невидимо, віч-на-віч, хоч-не-хоч, пліч-о-пліч, з давніх-давен, коли-не-коли, без кінця-краю.
4. Насміх, згори, зсередини, змолоду, сповна, назавжди, вперше.
5. Куди-небудь, хтозна-коли, якомсь-то, казна-де, будь-як.
6. Без мети, з розгону, у вічі, до смаку, на диво.

7. Перепишіть прислівники, дотримуючись правил правопису.

Час/від/часу, з/гори, на/ходу, на початку, до/побачення, до/дому, де/небудь, без/відома, на/бік, на/четверо, на/прощання, на/силу, чим/дуж, до/пари, на/весні, на/совість, рік/у/рік, видно/не/видно, в/обмін, по/моєму, по/суті, по/волі, в/головному, в/голос, на/славу, зі/зла, хоч/не/хоч, за/рахунок, в/розсип, у/вічі, без/сумніву, від/ранку/до/вечора, в/рівень, до/пори, на/відмінно, в/цілому, одним /один, по/всяк/час, на/гора, в/нічию, с/під /лоба, всього/на/всього, рано/вранці, що/правда, де/далі, слово/в/слово, до/смаку, на/завжди, на/скрізь, сам/на/сам, кінець/кінцем, на/гора, з/нічев'я, рано/вранці, довго/довго, любо/дорого, де/небудь, так/то, якомсь/от, по/святковому, по/ночі.

8. Прочитайте. Випишіть прислівники разом зі словами, до яких вони відносяться. Поясніть спосіб творення прислівників. Якими членами речення вони виступають?

1. Навесні, в ту пору, коли молоденька травичка ще не встигла розстелити свої шовкові килими, всюди на пагорбах, у видолинках, на яскраво освітлених сонцем галявинах, під старими деревами у парках і садах розсипає весна свої фіалкові усмішки, а повітря навкруг наповнюється найтоншим ароматом (*С. Приходько*). 2. Блискуче зелене листя цієї квітки не в'яне ні взимку, ні влітку, а навесні звеселяє очі блакитними зірочками цвіту (*З календаря*). 3. Зараз коло неї, мов під охороною маленьких трохи потертих, темно-зелених листків, тулилася блідо-рожева рожа, що тільки наполовину розцвілася. 4. Та рожа звисала геть поза край склянки. І великі, майже блискучі листки хилилися довкола неї ніжно та намагалися яйнайближче притулитися до неї (*О. Кобилянська*). 5. Удень і вночі, у будень і свята, спекотливу днину чи сльоту — від зорі до зорі несе в полі свою трудну вахту господар землі (*В. Скуратівський*). 6. «Чоловік тричі дивний буває: як родиться, жениться і вмирає», — мовиться про людське життя у прислів'ї.

9. Із поданих пар слів виберіть правильне написання прислівників.

Над вечір — надвечір, потрете — по-третє, будь де — будь-де, рік-у-рік — рік у рік, устократ — у стократ, навидноті — на видноті, поновому — поновому, більш-менш — більш менш, аби як — абияк, у п'ятьох — уп'ятьох, нарізно — на різно, якнайбільше — як найбільше, мимо хідь — мимохідь, понімецьки — по-німецьки, зновтаки — знов-таки.

10. Спишіть, розкриваючи дужки. Поясніть правопис прислівників.

1. Ще треті півні не співали, ніхто (ні)де не гомонів (*Т. Шевченко*). 2. Перший промінь вранішнього сонця (не)сподівано заглянув у вікно. 3. Легенький літній вітер (не)швидко відкотив пилюку за річку (*Ю.Збанацький*). 4. Навколо жито, тільки (не)подалеку гордо стоїть невисока крислата польова груша, кидає довгу тінь до села (*Ю. Збанацький*). 5. Я бачу — з жил (не)впинно кров тече (*Леся Українка*). 6. Було щось (не)вимовно радісне, життєдайне в цьому сонячному дощі... (*О. Довженко*). 7. Може, кому то й чудо буває, а мені (ні)звідкіля його ждати (*Панас Мирний*). 8. Він ясно розумів, що порятунку вже чекати (ні)звідки (*М. Ткач*). 8. Надворі було (не)жарко, а прохолодно.

11. Згрупуйте прислівники-синоніми й запишіть їх, поставте питання до кожного прислівника.

Завжди, швидко, спокійно, таємно, зненацька, раптом, повсякчас, раптово, тихо, ущерть, враз, несподівано, стійко, завзято, вічно, наполегливо, хутко, незабаром, потай.

12. Перепишіть, розкриваючи дужки. Поясніть написання прислівників, прислівникових сполучень та співзвучних із ними слів.

1. (Що) далі рідше побачиш у небі орла, що пливе розкинувши крила (О.Гончар). 2. Риба застигла на місці, не знаючи, (що) далі робити (В.Іваненко). 3. Табір не спав, готовий піднятись (що) миті (Л.Костенко). 4. (Що) хвилини злітали ракети, сніги зеленіли, наче парчеві ризи (Гр. Тютюнник). 5. Тепер його вже ніхто не бачив, бо він був сам (на) сам із річкою (Гр. Тютюнник). 6. Дівчинка слухала його і швидко, (по) дитячому кивала головою (Гр. Тютюнник). 7. Рвонув гудок паровоза, весело розкотивсь німими полями, відбився лунко десь (ген) ген (у) далечині (І. Кротевиц). 8. (У) далечінь холодну без жалю за літом синьоока осінь їде на (в) маня. Сивіє жито (в) далині (В. Сосюра). 9. Молодята про щось розмовляють (у) двох (О. Гончар).

13. Перепишіть, розкриваючи дужки. Знайдіть прислівники й схожі до них сполучення слів. Поясніть причини неоднакового написання.

1. Неосяжне зоряне небо розкрило (в) горі своє іскристе склепіння (З. Тулуб). 2. Рубаймо (в) горі шаблі, щоб нам стояти твердо і щоб дістатися (на) гору (Леся Українка). 3. Клекоче потік, хлеще піну (в) брід (І. Франко). 4. Війська і вози (в) кількох місцях почали переходити (по) весняному багатоводну річку (І. Ле). 5. Щось лізе (в) верх по стовбуру (Т. Шевченко). 6. Лежить Семен (горі) лиць у траві, виставив (у) верх коліно (С. Васильченко). 7. Калина оглянулась на них раз і (в) друге (Є. Гуцало). 8. Можна вирушати (у) друге село (М. Коцюбинський).

14. Прочитайте текст, знайдіть прислівники, зробіть їх морфологічний аналіз.

Колись дуже давно на узбережжі Чорного моря жили люди. Вони орали землю, випасали худобу, рибалили. Восени, коли закінчувались польові роботи, люди виходили на берег моря, співали, танцювали, влаштовували веселі ігри, які закінчувались пусканням стріл щастя. Дивитись на ці ігри виходив з морських глибин цар морів та океанів Нептун. Це був надзвичайно страшний і сердитий володар морської стихії.

— Я всіх вас поховаю в безодні морській! — заревів він.

Жінки, дивлячись на своїх синів, замислились. Цар морський і справді може поховати їхніх дітей у морі. А жінки були тут сильні, вродливі і ніколи не старіли. Думали, думали жінки і вирішили віддати всю свою силу синам. Ти бачив слабких жінок? Якщо зустрінеш, то не насміхайся: всю свою силу вони віддали дітям...

Нарешті юнаки, відчувши міць у руках і силу в плечах, вийшли в море. Вийшли вони і зникли. Чекають-чекають матері — не повертаються сини.

Знову з'явився перед жінками Нептун, голосно-голосно зареготав:

— Не діждатися вам тепер синів! Вони заблукали. Вони забули, що на морі немає доріг. Тоді жінки вигукнули:

— Нехай буде в наших очах менше світла, але хай над нашою землею ще ясніше світять зірки, щоб сини по них знайшли дорогу до рідних берегів! Тільки сказали це, у небі зразу ясно-ясно заблищали зірки. Юнаки побачили їх і щасливо повернулися додому.

15. Утворіть форми вищого і найвищого ступенів порівняння від поданих прислівників.

Глибоко, широко, дешево, тонко, довго, легко, швидко, темно, сильно, гостро, добре, прекрасно, багато, якісно, смачно, холодно, гарно, весело, радісно, сміливо, уважно, чітко, погано, важко, щиро.

16. Замініть наведені прислівники синонімічними без частки НЕ

Нелегко, незабаром, ненавмисно, недешево, небагато, невисоко, невгамовно, непередбачливо, невесело, невиразно, невідкладно, недорого, немало, недобре.

17. Замініть наведені словосполучення прислівниками, пояснивши спосіб їх утворення й правопис.

Кожного дня, у три рази, по праву руку, при всіх людях, на швидку руку, босими ногами, без журби, без вісті.

18. У поданому нижче тексті знайдіть прислівники й визначте їх синтаксичну роль.

Аж ось із присвистом гарматного снаряда шарпнув вітер, і, здавалося, затріщали щогли на пароплаві. Боцман і матрос притиснулися до брашпиля. Запінилась уся поверхня моря, і штурман Кар відчув, як ураз пароплав рвонувся кормою вперед.

19. Утворіть від поданих слів по два словосполучення, де б кожне подане слово функціонувало і як прислівник, і як інша частина мови.

Кругом, миттю, добре, на зло, до краю, в основному, в цілому, довше, найдотепніше, бігом, на совість.

20. Випишіть із тексту всі прислівники. Зробіть повний морфологічний розбір прислівників.

Тихо й нудно, і спека вкрай пекельна... Нікуди ж далі терпіти, ось-ось має щось трапитись. Нарешті надвечір десь далеко, за темною смугою лісу, обізвався грім. Легко й радісно зітхнув густий хуторський парк із столітніми дубами, помалу, здавалось, нехотя забриніли маленькі шибки в низеньких хатах-землянках, що утрюх притулились до панського парку.

Схема морфологічного розбору прислівника.

1. Словоформа у тексті. Питання до слова.
2. Частина мови.
3. Семантичний розряд.
4. Від якої частини мови утворений.
5. Ступінь порівняння.
6. Синтаксична функція.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Вкажіть рядок, у якому всі слова – прислівники:

- А) з ранку до вечора, ліворуч, далеко, на диво;
- Б) зробивши, вчора, день за днем, гірко;
- В) вибрано, сумно, рішуче, вільно;
- Г) голосно, куплено, рано, швидко.

2. Вкажіть рядок, у якому вказано, на які питання відповідають прислівники:

- А) скільки? чому? навіщо? яка?
- Б) де? куди? звідки? коли? в якій мірі?
- В) який? чого? що? звідки? де?
- Г) з якої причини? через що? куди? якого?

3. Позначте рядок із прислівниками причини:

- А) на зло, взимку, ненароком, знічев'я;
- Б) на щастя, здавна, тепер; зосліпу;
- В) згарячу, зопалу, мимоволі, спросоння;
- Г) вдень, спересердя, наперекір, напоказ.

4. Вкажіть прислівники вищого ступеня порівняння:

- А) глибше, значно більше, вище, нижче;
- Б) найуважніше, якнаймудріше, найщиріше, щиро;
- В) найбільш вдало, дешевше, ближче, яскраво;
- Г) більш активно, менш наполегливо, широко, дужче.

5. Укажіть рядок з прислівниками, від яких можна утворити ступені порівняння:

- А) прекрасно, боляче, біло, зранку;
- Б) щоденно, міцно, вчора, виразно;
- В) по-німецьки, весело, помітно, зручно;

Г) холодно, спокійно, сумлінно, врочисто.

6. Знайдіть рядок прислівників, які утворені префіксально-суфіксальним способом:

- А) по-батьківськи, по-доброму, замолоду, начисто;
- Б) останнє, ніжно, тихо, по-козацьки;
- В) по-моєму, наперекір, допізна, влітку;
- Г) ридма, жартома, босоніж, пішки.

7. Прислівники зосліпу, спересердя, згарячу є прислівниками

- А) способу дії;
- Б) причини;
- В) умови;
- Г) якісно-означальними.

8. Вкажіть рядок, у якому вказані прислівники місця:

- А) звідусіль, угору, скрізь, навколо;
- Б) далеко, де-не-де, взимку, щороку;
- В) сьогодні, надзвичайно, згарячу, щодня;
- Г) удень, там, здавна, тепер;

9. Вкажіть рядок, у якому прислівники утворені від прислівників:

- А) по-перше, по-сусідськи, по-нашому, тихо;
- Б) назавжди, удвічі, позавчора, забагато;
- В) коли-небудь, щороку, нашвидку, по-ведмежи;
- Г) двічі, по-козацьки, найдорожче, всюди;
- Г) іноді, відколи, деколи, потайки.

10. Вкажіть рядок словосполучень із прислівниками:

- А) на зустріч з поетом, з гори крутої, в купі листя;
- Б) стати у слід, ударило щось у бік;
- В) зайди в перше село, у глиб лісу, в далечінь чудову;
- Г) подаруй на пам'ять книгу, у двох зошитах, на своєму дворі;
- Г) надворі заметіль, ішов назустріч, вкупі вирости.

11. Позначте рядок, у якому усі прислівники слід писати через дефіс:

- А) рік/у/рік, раз/у/раз, день/у/день, час/від/часу;
- Б) слово/в/слово, казна/де, рука/в/руку, будь/як;
- В) один/по/одному, лице/в/лице, як/не/як, де/не/де;
- Г) аби/то, хтозна/скільки, по/перше, по/вашому;
- Г) до/міри, будь/що/будь, коли/не/коли, кінець/кінцем.

Службові частини мови

1. Прочитайте вірш, випишіть із нього службові частини мови, розділивши їх на відповідні групи.

Я в білий гай зайшов
Я в білий гай зайшов, немов у храм спокою
Закинений в горах, у стороні чужій...
Нависнув сніг важкий на вітах наді мною,
Невже кадильний дим, блакитний та тонкий.
Така тут тишина... І тільки шум прибою
Шумить в душі моїй, як хвилі в бурі час...
І лиш торішній лист зітхає під ногою
Про день, що назавжди для нього вже погас.
Ось царство сну і мрій... Задумались дерева,
Мов білі велетні у чарівничім сні...
Хай прийде знов до них зоря життя вишнева
Чи защебече день в зеленій глушині...
Хай вирве у зими холодне, гостре жало,
Весняний милий день в звитяжному бою,
І встане буйство трав, де мертве листя впало,
Щоб юності віддати енергію свою.
І попливуть в лугах полками хмар тумани,
Щоб танути, як дим, у сонячнім меду.
Холодний білий храм зеленошумним стане,
Коли я в нього з піснею ввійду.

(В. Сосюра)

2. Із поданими словами складіть речення або словосполучення так, щоб в одних вони виступали як прийменники, а в інших – як іменники чи прислівники.

Край, напередодні, на шляху, навздогін, поряд, коло, поверх, в галузі, осторонь.

3. Перекладіть і запишіть українською мовою російські словосполучення. Вкажіть на своєрідні особливості прийменникових конструкцій в обох мовах.

К вашему сведению, освободить от должности, охотиться за кем, в противоречии с чем, обучать на родном языке, смотря по погоде, день ото дня, добрый по характеру, на наличные деньги, по отношению к нему, ехать по полю, отсутствовать из-за болезни, согласно с оценкой, прийти к согласию, прибегнуть к хитростям, к началу года, к вашему сведению, я к вам по делу.

4. Напишіть слова разом, окремо або через дефіс.

Будь/що, все/таки, де/з/чим, що/до, що/ж/до, де/б/таки, аби/що, аби/коли, бозна/як, аби/то, як/от, знов/таки, все/ж, будь/де, будь/на/якім, де/б/то/не/було, звідки/небудь, як/раз, що/то/за, чий/небудь, будь/хто, хіба/що, от/таки, все/ж/таки але/ж, тоді/то, тоб/то, де/в/кого, ані/як, де/які, хтозна/де, де/небудь, що/до, все/таки, таки/зрозумів, як/от, що/ж/до, усе/ж/таки, що/хвилини, будь/де, ось/де, дарма/що, де/в/чому, аби/куди, будь/що/будь, будь/що, все/таки, де/з/чим, де/б/таки, аби/що, аби/коли, бозна/як, як/от, знов/таки, будь/де, будь/на/якім, де/б/то/не/було, звідки/небудь, як/раз, будь/хто, от/таки.

5. Визначте, до яких груп за походженням і за будовою належать подані прийменники.

Близько, включаючи, подібно до, попід, край, зважаючи на, кінець, ради, з-під, обабіч, коло, поперек, у напрямі до, з-поміж, у зв'язкуз, перед, протягом, понад, при, побіля, із-за, всупереч, за винятком, без, вслід, через, осторонь.

6. Відредагуйте неправильно побудовані словосполучення з прийменниками.

Знати по газетах, по цілих днях, добрий по натурі, по напрямку до лісу, заходи по перевірці, пропустив по хворобі, при вході, коса по пояс, ходити в школу, по замовленню.

7.Зробіть аналіз прийменників, зазначивши: 1)з яким відмінком іменника (займенника) вжито; 2)які граматичні відношення виражає прийменник; 3) який за будовою; 4)яким синтаксичним зв'язком поєднує форму іменника з головним словом.

1.Сьогодні над Харковом зупинились табуни південних хмар і йде справжній тропічний дощ – густий, запашний і надзвичайно теплий. Горожани зовсім збожеволіли з такої несподіванки й висипали на вулиці. (М. Вор.) 2.Назустріч узбережжю море котить литво бурунів. Весніє вже; цвіте по підгір'ю миндаль, але весна холодна, з вітрами, здощами, і шторми б'ють майже день крізь день. (Гонч.) 3.Попід вікнами загупало. Іван, не заходячи до хати, пройшов до воріт (М.Ол.) 4.По той бік затоки вигинається вповодж берега рядок вогнів рибальського селища? (Гонч.)

8. З'ясуйте значення відмінкових форм іменника з прийменником по.

Сиділи по сім годин щодня за роботою, пішли в ліс по гриби, стояло води по пояс, поїдемо по весні у гості, по вулиці побігали, по тобі плаче різка, кажуть.

9. Запишіть речення, вкажіть у них службові частини мови. Визначте сполучники. З'ясуйте, які смислові зв'язки виражають сполучники (поєднують однорідні члени речення чи частини складного речення).

I. Під хатою дідусь сивенький сидить, а сонечко низенько уже спустилось над Дніпром. За сонцем хмаронька пливе, червоні поли розстилає і сонце спатоньки зове у синє море. Тече вода в синє море, та не витікає. Хочеться дивитись, як море заграє. Синє море звірюкою то стогне, то виє.
З творів Т.Шевченка.

II. Є в людини стежка чи дорога, сто разів вертає до порога. (А.Малишко) З'явився равлик на стежині, немов турист із рюкзаком. (Д.Павличко) Та зате як поруч небезпека, равлику додому недалеко. Ні, не важко равлику, не важко, бо легка хатинка-черепашка. (Н.Забіла) Пташки, що влітку так співали, у вирій вже поодлітали. (Є.Гребінка) Птах виспіває нам на втіху, і ніщо не нагадує лиха. (В.Раєвський)

10. Запишіть, підкресливши сполучники. Які з них поєднують члени речення, які – частини складного речення?

I. Ми гуляли, поки всі голі стали. Розбив пастух кошару, аби вовки з'їли отару. Краще крихта певності, ніж лантух надій. Лисиця спить, а курей бачить. Люди, а не стіни міста тримають. Щеня мале, та завзяте. Ніби бджола, а насправді – шершень. Ситий, як бочка, а ще їсти просить. Гризе, мов іржа залізо. Доки сорок горіхів укупі не побачить, не нагнеться. Опустив вуха, як лопух на дощ. Як купили хрону, треба їсти, плачте, очі, хоч повилазьте, бо бачили, що купували, а грошам – не пропадати! (Нар. твор).

II. Я бачив в городі такеє, що тільки в казці розказать. (Л.Глібов.) Склалась казка чи билиця, що була собі вдовиця, і росла при ній дочка вередлива та бридка. (Н.Забіла.) Не в тім річ, що кобила сива, а в тім, що не везе Гаврила. (Нар.творч.) Щоб знали ви, як в світі треба жить, я розкажу вам баєчку маленьку. Кохайте щиро правдоньку, і дасть вам Бог одрадоньку щасливого життя. (Л.Глібов.)

11. Прочитайте. Вкажіть вжиті в реченнях сполучники сурядності й підрядності. Поясніть роль кожного сполучника.

В здоровому тілі здорова душа, та часто буває не варта й гроша. У хворому тілі буває душа, що вродою світ весь і Бога втіша! (І.Франко.) Буває трудно, гірко нам на світі тую лямку терти, а все-таки ми боїмось умерти. Живий живе гада, а смерть – найгіршая біда. (Л.Глібов.) І серця в мене мовби і нема, неначе і нема, але болить. (І.Жиленко.) Крізь верби сонечко сіяє і тихо гасне. День погас, і все почило. (Т.Шевченко.) Нахиляються верби, щоб з річки напиться води. (В.Раєвський.) Я до рідного сонця прихиливсь, як до брата. (Б.Олійник.) Намалюю райдугу взимку, наче твою ситцеву хустинку. Як себе побачиш у райдузі, наче у дитини буде радості. (М.Сингаївський.)

12. Перепишіть, вибираючи з дужок сполучник. Свій вибір обґрунтуйте. Визначте, які смислові зв'язки виражають сполучники.

Січень (і, й) лютий, понеділок (і, й) вівторок, Микола (і, й) Іван, Олена (і, й) Оксана, Сергій (і, й) Тетяна, новий (і, й) старий, перший (і, й) другий, синя (і, й) жовта, тут (і, й) там.

13. Розподільний диктант. Сполучники сурядності й підрядності запишіть у дві колонки.

Але, щоб, коли, однак (одначе), то – то, тому що, аби, хай, чи – чи, так що, та (в знач. і), бо, дарма що, хоч – хоч, та (в знач. але), немов, і, незважаючи на те, що.

14. Випишіть частки зі словами, при яких вони стоять, визначте їх роль у реченні.

Важка навіть голка для солдата в поході (О.Гончар.). І все-таки приїдь (Д.Павличко). Треба тільки уміти слухати (М. Коцюбинський). І степ-степ аж за обрій (А.Головко). І коли вже недоумство стане пережитком (М. Стельмах).

15. Зробіть морфологічний аналіз часток, визначивши розряд за функцією, їх значення та правила написання.

1. І ось твій лист до мене в самоту... Невже надумав ревнувати до слова? (Мойс.). 2. Юначе! Хай буде для неї твій сміх, і сльзи, і все до загину... Не можна любити народів других, коли ти не любиш Україну... (Сос.). 3. О слів жорстока і солодка влада! Не опечись на їхньому вогні... Такі ж близькі звучанням «рада» й «зрада»! Які ж провалля поміж них страшні! (Б.Ол.). 4. І коли б солов'єм я співучим у твоїх народилась лісах, то про тебе, велику й могучу, я навчила б співати небеса (Ткач.). 5. Не прагну темноти подібно плазу, а лиш туди, де згасну я одразу, крізь ніч до сонця – мій летючий біг (Павл.).

16. Попереджувальний диктант. Вкажіть у реченнях сполучники сурядності й підрядності.

І. Життєві істини прості, неначе батьківські поради. Не все можливо у житті купити чи продати. (П.Перебийніс.) Мово рідна, вічна ти, як світ! (В.Кучерук.) Не пишні словечка фальшиві, а правда потрібна мені! (П.Перебийніс.) Ненавиджу, якщо не вміє слово моє змовчати там, де треба місцем обдуманому слову поступитись. (І.Ліберда.) Хай зотліє словесна полова, а спашне поетичний пожар! (А.Малишко.) Неначе птахи чорні в гаї, козацтво сміливо літає. (Т.Шевченко.) Нахилюсь до лісної криниці, щоб напиться живої води. (В.Раєвський.) Ти вік живи, учися, стережись і пам'ятай, що є на світі свині. (Л.Глібов.)

17. Запишіть 10 речень чи словосполучень, використовуючи частки, що пишуться разом, окремо, через дефіс.

18. Визначте службові частини мови за їх значенням, походженням та синтаксичною роллю у реченнях.

1. Скажи що-небудь, щоб я тебе побачив (*Сократ*).
2. Слово – найтонше доторкання до серця (*В.Сухомлинський*).
3. Умій вчасно сказати і вчасно замовкнути (*Народна мудрість*).
4. Отакий-то наш отаман, орел сизокрилий (*Т.Шевченко*).
5. Не скорить серця ні злоба, ні туга (*П.Скунць*).
6. Із-за лісу, з-за туману місяць впливає (*Т.Шевченко*).

19. Підкресліть службові частини мови й зробіть їх морфологічний аналіз.

Весна й зима на терезах або на гойдалці примхливій. (*М.Рильс.*) Нам не слава потрібна, не тучі, а ясна неозора блакить. Гаї шумлять біля потоку так, як шуміли нам давно. (*А.Мал.*) Тільки верба пам'ятала покручена і невесела, як з глибини струмували під кручами чисті джерела. (*В.Раєвський.*) Я знаю, що в запасі ранок у мене є на кожен день. (*П.Перебийніс.*)

20. Визначте вигуки у реченнях за їх значенням.

1. Ой, догнали літа мої на кленовім мості, ой, верніться, літа мої, хоч до мене в гості.
2. Гей, нуте, косарі, бо нерано почали.
3. Та орав мужик край дороги, гей, цоб! Цабе, рябий, тпру! Край дороги
4. Кру-кру! – лунає поклик журавлів, і слід по них в німому небі тане.
5. Овва! Маленька Миш спасає Льва!
6. Гу-гу-гу-гу! – застогнав пугач серед лісу.
7. О, якби я міг повернути неповторную юність мою.

21. Запишіть речення. Підкресліть вигуки і звуконаслідувальні слова. З'ясуйте, за яких умов здатні вони виконувати роль членів речення.

1. Ви дізнаєтесь про зайця, який після бухгалтерового пострілу з страшним криком «н-н-няв!» вискочив аж на вершечок телеграфного стовпа.
2. А коли, не повезе, тобто, коли бах-бах! – і повз торбу, не сумуйте, старайтесь їхати чи йти з полювання повз базар...
3. Креслять тригонометричні фігури високо в небі запізнілі журавлі, запитуючи своїм «кру-кру»: - Чуєш, брате мій, товаришу мій? Відлітаємо!».

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Службове слово, яке разом з формою непрямого відмінка іменників, а також деяких числівників і займенників виражає відношення між предметами або відношення дії, стану чи ознаки до предмета, називається...

- А) прийменником;
- Б) сполучником;
- В) часткою;
- Г) вигуком.

2. Вкажіть рядок, у якому всі слова – сполучники

- А) уві, якби, то, аби, чи;
- Б) б, і, будь, не, мовби;
- В) або, зате, чи, аніж, коли;
- Г) все ж таки, перед, з-понад, ні, лише.

3. Вкажіть рядок словосполучень із прийменниками

- А) коло будинку, кінець столу, попереду заgonу;
- Б) велике коло, щасливий кінець, стояти поруч;
- В) навколо села, іти попереду, підійти близько;
- Г) край села, подивитися навколо, чужий край.

4. Позначте рядок, у якому всі слова – модальні стверджувальні частки

- А) еге, гаразд, невже, хіба;
- Б) аякже, отак, атож, гаразд;
- В) таки, давай, бодай, аж;
- Г) годі, що за, так, не.

5. Виділіть речення, в якому вигук виконує роль підмета

- А) Гай! Гай! Море грай... (Т. Шевченко);
- Б) Гей, ви, зорі ясні, тихий місяцю мій... (В. Сосюра);
- В) Ах, як всього багато: неба, сонця, веселої зелені (М. Коцюбинський);
- Г) Тисячоголосе “ура” пронеслося над площею.

6. Позначте речення, в якому вигук належить до слів ввічливості

- А) Гей, вдарте в струни, кобзарі... (П. Тичина);
- Б) «Кру-кру!» - лунає поклик журавлів... (М. Каці);
- В) О! Як чудесно навкруги! (В. Сосюра);
- Г) Добрий день, мій рядок кароокий! (В. Стус).

7. Вкажіть частину мови, яка не належить ні до самостійних, ні до службових частин мови

- А) частка;
- Б) сполучник;
- В) вигук;
- Г) прийменник.

8. Вкажіть рядок, у якому подані сполучники сурядності

- А) і, й, то, якщо, немов;
- Б) нібито, як, бо, або, чи;
- В) щоб, як-так і, але, та, також;
- Г) хоч-хоч, то-то, немовбито, якби, однак;
- Г) зате, проте, не то – не то, та, й.

9. Виділіть рядок зі складними прийменниками

- А) перед, мимо, коло, над, в;
- Б) між, на, по, для, перед;
- В) поміж, з-під, навколо, поблизу, уздовж;
- Г) залежно від, над, задля, у, зі;
- Г) згідно з, у зв'язку з, кінець, за винятком, по.

10. Вкажіть рядок, у якому всі вигуки – похідні

- А) слава, Боже борони, мати рідна, леле, рятуйте;
- Б) ох, ай, гей, ех, ба;
- В) ого, ану, нумо, гов, пхе;
- Г) вва, тсс, ура, ко-ко-ко, а-а-а;
- Г) хай йому грець, будь ласка, ой, їй-бо, жах.

11. За морфологічною будовою прийменники поділяються на:

- А) прості і складні;
- Б) прості і складені;
- В) прості, складні і складені.

12. Службова частина мови, яка надає слову чи реченню додаткових відтінків або служить засобом творення форм слів та похідних слів, називається

- А) часткою;
- Б) прийменником;
- В) сполучником.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова:

1. Волох О.Т. Сучасна українська літературна мова. – К.: Вища школа, 1986. – 1199 с.
2. Жовтобрюх М.А. Українська літературна мова. – К.: Наукова думка, 1984.
3. Сучасна українська літературна мова: В 5 т. Вступ. Лексика і фразеологія / За ред. І.К. Білодіда. – К., 1973.
4. Сучасна українська мова. / За ред. О.Д. Пономарева. – К.: Либідь, 1997.
5. Сучасна українська літературна мова: Підручник / А.П. Грищенко, Л.І. Мацько, М.Я. Плющ та ін.; За ред. А.П. Грищенка. – 2-ге вид. – К.: Вища школа, 1997.
6. Сучасна українська літературна мова: Підручник / М.Я. Плющ, С.П. Бевзенко, Н.Я. Грипас та ін.; За ред. М.Я. Плющ. – 3-тє вид. – К.: Вища школа, 2001.
7. Сучасна українська мова: Довідник / О.Д. Пономарів, В.В. Різун, Л.Ю. Шевченко та ін.; За ред. О.Д. Пономарева. – 2-ге вид. – К.: Либідь, 2001.
8. Українська мова: Підручник для педучилищ / За ред. П.С. Дудика. – К.: Вища школа, 1988. – Ч. 1,2.
9. Шкурятяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова: Навч. посібник. – К.: Літера, 2000.
10. Ющук І.П. Українська мова. – К.: Либідь, 2003. – 640 с.

Допоміжна:

1. Бурячок А. Що змінено в новому правописі? / А. Бурячок. – К., 1996
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2001.
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Грищенко. – К.: Рад. шк., 1982. – 209 с.
4. Волох О. Т. Сучасна українська літературна мова / О. Т. Волох. – К.: Вища школа, 1986. – 199 с.
5. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: Вища школа, 1985.
6. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови : Морфологія / А. П. Загнітко. – Донецьк, 1998.
7. Історія української мови: Хрестоматія / Упор. С. Я. Єрмоленко, А. К. Мосієнко. – К.: Либідь, 1996.
8. Коваль А. П. Практична стилістика української мови / А. П. Коваль. – К.: Вища школа, 1977.
9. Козачук Г. О. Практичний курс української мови : [Посібник] / Г. О. Козачук, Н. Г. Шкурятяна.. – 2-ге вид. – К.: Вища шк., 1994.

10. Курс історії української літературної мови / За ред. І. К. Білодіда. – К.: Либідь, 1958. – Т. 1.
11. Мацько Л. І. Українська мова : [Посібник] / Л. І. Мацько., О. М. Сидоренко. – 2-ге вид. – К.: Либідь, 1996.
12. Новий тлумачний словник української мови: У 3-х т. / Уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – К.: Аконіт, 2001.
13. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови / О. Д. Пономарів. – К.: Либідь, 1993.
14. Словник труднощів української мови / Д. Г. Гринчишин, А. О. Капелюшний, О. М. Пазяк та ін.; За ред. С. Я. Єрмоленко. – К.: Рад. школа, 1989. – 336 с.
15. Словник української мови : У 11 т. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980.
16. Сучасна українська мова : Довідник / Л. Ю. Шевченко, В. В. Різун, Ю. В. Лисенко; За ред. О. Д. Пономарева. 2-ге вид. – К.: Либідь, 1996.
17. Сучасна українська літературна мова : У 5 т. Морфологія / За ред. І. К. Білодіда. – К., 1969.
18. Українська мова : Енциклопедія / Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблик та ін. – К.: Укр. енцикл., 2000.
19. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого столїття (1900 – 1941) : Стан і статус / Ю. Шевельов. – Б.м. : Сучасність, 1987.
20. Шкурятяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова : [навч. посіб.] / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. – К.: Літера, 2000.
21. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови / І. П. Ющук. – 5-те вид. – К.: Освіта, 2002.

Інформаційні ресурси:

1. Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського: <http://www.nbuv.gov.ua/>
2. "Мова інфо": <http://www.mova.info/>
3. Словники на mova.info: <http://www.mova.info/Page.aspx?11=61>
4. Електронний підручник української мови: <http://mova.info/pidruchn.aspx>
5. Український лінгвістичний портал: <http://ulif.org.ua>
6. Словники України on-line від Українського лінгвістичного порталу: http://ulif.org.ua/ulp/dict_all/index.php
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови онлайн: <http://www.slovnyk.net/>
8. Словник іншомовних слів: <http://www.pcdigest.net/ures/book/sis.shtml>
9. Український портал "Перекладач": <http://perevod.uaportal.com/>
10. Українська Вікіпедія. Вільна енциклопедія: http://uk.wikipedia.org/wiki/Головна_стаття
11. Освітній портал України: <http://osvita.org.ua/>

12. Словники й енциклопедії в режимі онлайн: <http://dic.academic.ru/>
13. Я розмовляю українською. Антисуржик: <http://www.arkas-proswita.iatp.org.ua/>
14. Українські онлайніві словники. Лінгвістичні мовні ресурси та розваги, «CyberMovalogo» — англійсько-український, англійсько-український Pro, українсько-англійський словники: <http://lingresua.tripod.com/>
15. Українські неологізми: <http://words.volyn.net/>
16. Електронна бібліотека "Чтиво": www.chtyvo.org.ua
17. http://www.auditorium.ru/aud/p/index.php?a=presdir&c=getForm&r=discDesc&discipline_id=10
18. Лінгвістична література на <http://linguists.narod.ru/downloads1.html>

Он-лайн словники та он-лайн перекладачі:

19. Бібліотека "Віртуальна Русь". Розділ "Мовознавство": http://ruthenia.info/text/lang/index_all.htm
20. Бібліотека "Ізборник". Наукові праці з мовознавства: <http://litopys.org.ua/links/inmovozn.htm>
21. Лінгвістичний форум: <http://lingvoforum.net/>
22. Сайт Лінгвістичного музею Київського національного університету імені Тараса Шевченка: <http://www.langs.com.ua/>
23. Електронна бібліотека Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка: <http://journalib.univ.kiev.ua/>